ΜΟΝΤΥ ΤΖΟΝΣΤΟΟΥΝ

Σοσιαλισμός, δημοκρατία καὶ μονοκομματικὸ σύστημα

ΣΗΜΕΡΑ 2

Τίτλος πρωτοτύπου:
Socialism, Democracy and one Party System. Πρωτοδημοσιεύτηκε στήν ἐπιθεώρηση *Marxism Today* στά τεύχη Αὐγούστου, Σεπτεμβρίου καί Νοεμβρίου 1970.

μετάφραση: Γιῶργος Καρρᾶς
θεώρηση κειμένου: Ρένα Χατζηδάκη
ἐπιμέλεια: Πέτρος Πιζάνιας

Ἐκδόσεις ΑΓΩΝΑΣ – Π. Πιζάνιας, Δ. Ψαρρᾶς Ο.Ε., Κέκροπος 2, τηλ. 3245332 ● Φωτοστοιχειοθεσία: Φωτοκύτταρο Ε.Π.Ε., Βασ. Ἀλεξάνδρου 2, τηλ. 748314 ● Ἐκτύπωση: Ἀφοί Χρυσοχοῦ, Στυμφαλίας 8, Περιστέρι, τηλ. 5719937 ● Διόρθωση δοκιμίων: Παντελῆς Μπουκάλας

ΜΟΝΤΥ ΤΖΟΝΣΤΟΟΥΝ

Σοσιαλισμός, δημοκρατία καὶ μονοκομματικὸ σύστημα

ΣΗΜΕΡΑ 2

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Τό κείμενο τοῦ Monty Johnstone «Socialism, Democracy and the One-Party System» πρωτοδημοσιεύτηκε σέ τρεῖς συνέχειες στό θεωρητικό ὄργανο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Μεγάλης Βρετανίας Marxism Today, *τεύχη Αὐγούστου, Σεπτεμβρίου καί Νοεμβρίου τοῦ 1970 (καί ἀνατυπώθηκε ἀργότερα σέ χωριστή μπροσούρα ἀπό τήν κομματική ὀργάνωση τοῦ λονδρέζικου South Bank Polytechnic, ἀπ' ὅπου καί ἡ μετάφρασή μας. Ἔχει ἀκόμα μεταφραστεῖ στά γαλλικά, στό περιοδικό* Politique Aujourd'hui, *τεύχη 1 καί 2 τοῦ 1971).*

Τό ὅτι τό ἴδιο περιοδικό κατακλύστηκε ἀμέσως μετά μέ ἀπαντήσεις[1] *πού, μέ μιά ἐξαίρεση, ἦταν ρητά καταδικαστικές («ἀναθεωρητισμός» κλπ.) δέν εἶναι παράδοξο. Ὁπωσδήποτε, ὀφείλεται κατά μεγάλο μέρος στόν ἐξαιρετικά δύσκαμπτο καί «ὀρθόδοξο» χαρακτήρα πού διέκρινε τό ἀναιμικό αὐτό κόμμα στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας μας· ὅπως ὅμως θά σημειώσει καί ὁ συγγραφέας, τό πάθος τῶν ἀντιδράσεων θά τό προκαλέσει τό ἴδιο τό ἀντικείμενο τῆς μελέτης του. Γιατί τό ζήτημα τῶν πολιτικῶν κομμάτων, τοῦ μονοκομματισμοῦ καί γενικότερα τῆς δημοκρατίας στό σοσιαλισμό βρί-*

1. Βλ. *Marxism Today*, τεύχη 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8 τοῦ 1971 καί 2 τοῦ 1972. Ἀκόμα τήν ἀπάντηση τοῦ συγγραφέα στό τεῦχος 3 τοῦ 1972.

σκεται στήν καρδιά τῶν συζητήσεων ἀνάμεσα στούς μαρξιστές, ἀλλά καί μεταξύ τῶν μαρξιστῶν καί τῶν ἄλλων. Ἕνα τέτοιο ζήτημα δέν πηγαίνει μόνο του: ἀντιμετωπίζοντάς το εἶναι ὑποχρεωμένος νά ρίξει κανείς στό τραπέζι τό σοσιαλισμό του. Καί τό μαρξισμό του.

Σταλινισμός καί λενινισμός

Στό τραπέζι λοιπόν ἡ Σοβιετική Ἕνωση ἔχει νά ρίξει τήν πραγματικότητά της. Δύσμορφη καί ἀπωθητική. Καί ἀκόμα μιά θεωρία πού εἶναι ἡ πιστή ἀπεικόνισή της. Μιά θεωρία πού δέν ἔχει ἑπομένως στόχο νά τήν ἑρμηνεύσει, δηλαδή νά τήν κρίνει, ἀλλά ἀντίθετα νά ἀποτρέψει κάθε ἀπόπειρα κριτικῆς ἑρμηνείας της. Ὄφειλε λοιπόν νά γίνει ἡ κατεξοχήν θεωρία, μόνη καί ἀποκλειστική. Μέ τήν τροπή πού πῆρε τό κομμουνιστικό κίνημα στό μεσοπόλεμο, ἐπιβλήθηκε ὁλοκληρωτικά ἐκμηδενίζοντας κάθε ἀντίσταση. Ἀλλά καί σήμερα ἐξακολουθεῖ νά διέπει τά μυαλά, δηλαδή τίς πράξεις, τῶν θαυμαστῶν τῆς ΕΣΣΔ.

Παραπέμποντας ἐντελῶς τυχαῖα καί ἐνδεικτικά: προϋπόθεση γιά νά ἐπιτραπεῖ ἡ λειτουργία κομμάτων στό σοσιαλισμό εἶναι ἡ ἀναγνώριση «τοῦ ἡγετικοῦ ρόλου τῆς ἐργατικῆς τάξης»,[2] πράγμα πού ἰσοδυναμεῖ μέ ἀναγνώριση τοῦ «ἡγετικοῦ ρόλου» τοῦ κόμματός της,[3] πράγμα πού κι αὐτό ἰσοδυναμεῖ μέ ὑποκατάσταση τῶν πάντων ἀπό τό κομμουνιστικό κόμμα, καθώς οἱ ἐκλογές ἔχουν ζαρώσει σέ «ἰδιόμορφο καί, ἴσως, τό πιό μαζικό, ἐνεργό λαϊκό δημοψήφισμα»,[4] μέ τό ἐνλόγῳ κόμμα νά «καθορίζει τή γενική προοπτική ἀνάπτυξης τῆς κοινωνίας».[5] Φυσιολογικά, ἀπό τή στιγμή πού «σοσιαλισμός δέν μπορεῖ νά οἰκοδομηθεῖ μέ κόμματα... πού ταλαντεύονται σέ βασικά ζητήματα τῆς ἐξουσίας καί τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησης».[6] Δέν εἶναι ὅμως ὑποχρεωτικός, θά μᾶς ποῦν, ὁ μονοκομματισμός. Ἰδού ἡ δελεαστική γιά τούς ἀνά τή γῆ ἀναξιοπαθοῦντες ἀπόδειξη: «στή ΛΔ Πολωνίας, στή Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία καί σέ ἄλλες σοσιαλιστικές χῶρες ἔχουν διατηρηθεῖ δύο καί περισσότερα κόμματα».[7] Αὐτή ἡ θεωρία καί τά ὅσα μᾶς ἐπιφυλάσσει παίρνουν ὅρκο ὅτι εἶναι ὁ μαρξισμός-λενινισμός.

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Στάλιν ἦταν ἐκεῖνος πού ὄχι μόνο «συστηματοποίησε» ἀλλά καί ἀναθεώρησε μέ συστηματικό τρόπο τόν Λένιν, τό λενινισμό. Ἕνα παράδειγμα: τίς ἀρχές, τίς κατευθύνσεις, τίς ἔννοιες, ἀκόμα καί τίς ἀγωνίες πού μαρτυροῦν τά λόγια τοῦ Λένιν ὅταν μιλάει γιά σχετικά ζητήματα («Παίρνοντας ὅλη τήν ἐξουσία στά χέρια τους, τά σοβιέτ θά μποροῦσαν ἀκόμα καί τώρα – καί εἶναι ἴσως ἡ τελευταία τους εὐκαιρία – νά ἐξασφαλίσουν τήν εἰρηνική ἐξέλιξη τῆς ἐπανάστασης, τήν εἰρηνική ἐκλογή τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ καί τήν εἰρηνική διαπάλη τῶν κομμάτων μέσα στούς κόλπους τῶν σοβιέτ· θά μποροῦσαν νά

2. *Πρόγραμμα τοῦ ΚΚΕ* (9ο Συνέδριο), Ἀθήνα 1974, σελ. 30.

3. Θ. Ζάχου, «Ἑλληνικός δρόμος πρός τό σοσιαλισμό ἤ ἀναθεωρητισμός;», *Κομέπ*, Γενάρης 1975, σελ. 20.

4. Α. Λάσσιν, «Ὁ δημοκρατισμός τοῦ πολιτικοῦ συστήματος τῆς ἀνεπτυγμένης σοσιαλιστικῆς κοινωνίας», *Κομέπ*, Ἰούλιος 1975, σελ. 79.

5. Ντ. Κόνκιν, «Ἀπό τήν ἱστορική πεῖρα τοῦ ΚΚΣΕ», *Κομέπ*, Μάιος 1978, σελ. 121.

6. Λ. Στρίγγου, «Δημοκρατικές διαδικασίες καί δικτατορία τοῦ προλεταριάτου», *Κομέπ*, Μάρτης 1976, σελ. 32.

7. Τ. Μαμάτση, «Ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου ἀνώτερη μορφή δημοκρατίας», *Ριζοσπάστης*, 19.2.78.

ἐλέγξουν τά προγράμματα τῶν διαφόρων κομμάτων στήν πράξη, καί ἡ ἐξουσία θά μποροῦσε νά περνᾶ εἰρηνικά ἀπό τό ἕνα κόμμα στό ἄλλο»[8]*), ὅλα αὐτά ὁ Στάλιν θά ἔρθει νά τά σβήσει μέ τόν ἀφορισμό: ὁ Λένιν «ἔδειξε ὅτι... γ) ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου μπορεῖ νά συμπληρωθεῖ μόνο ἐφόσον καθοδηγηθεῖ ἀπό ἕνα κόμμα, τό Κομμουνιστικό Κόμμα, πού δέν μοιράζεται καί δέν μπορεῖ νά μοιράζεται τήν ἡγεσία μέ ἄλλο κόμμα... Αὐτά εἶναι, στήν οὐσία, ἡ νέα συνεισφορά πού ἔκανε ὁ Λένιν στά ἔργα του, δίνοντας περισσότερο εἰδικό σχῆμα καί ἀναπτύσσοντας τό δόγμα τοῦ Μάρξ...»*[9] *Κραδαίνοντας λοιπόν τίς «ἐντολές» πού εἶχαν δοθεῖ ἀπό «τό δάσκαλό μας, τόν παιδαγωγό μας», ὁ Στάλιν εἰσηγεῖται μιά ἐξουσία πού «ἀποτελεῖται ἀπό τίς καθοδηγητικές ὑποδείξεις τοῦ κόμματος, σύν τήν πραγματοποίηση αὐτῶν τῶν ὑποδείξεων ἀπό τίς μαζικές ὀργανώσεις τοῦ προλεταριάτου, σύν τήν ἐφαρμογή τους στή ζωή ἀπό τόν πληθυσμό», ἐνῶ ἀνάμεσα στό τέρμα καί τήν ἀφετηρία τοῦ μονόδρομου μεσολαβεῖ «ἡ θέληση καί ἡ δράση τῶν καθοδηγουμένων, ἡ θέληση καί ἡ δράση τῆς τάξης, ἡ προθυμία (ἤ ἡ ἀπροθυμία) της νά ὑποστηρίξει αὐτές τίς ὑποδείξεις, ἡ ἐπιδεξιότητα (ἤ ἡ ἀδεξιότητά) της νά ἐφαρμόσει αὐτές τίς ὑποδείξεις...»*[10]

Τά παραπάνω ὑποτίθεται ὅτι ἀντλοῦν τό κύρος τους ἀπό διάφορες φρασοῦλες τοῦ Λένιν. Ὑπάρχουν ὅμως καί ἀπόψεις γιά τήν ὑποστήριξη τῶν ὁποίων εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατο νά βρεθεῖ ἔστω καί μιά λέξη στό ἔργο του. Ἐκεῖ θά δοῦμε τόν Στάλιν νά καταφεύγει (σχεδόν προφητικά) στήν περιβόητη δήλωση τοῦ Λένιν «Δέν θεωροῦμε καθόλου ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Μάρξ εἶναι κάτι τό τελειωμένο καί ἀπαραβίαστο», νά προσθέτει (ἐξίσου προφητικά) ὅτι «Δέν μποροῦμε νά ἀπαιτοῦμε ἀπό τούς κλασικούς τοῦ μαρξισμοῦ, πού τούς χωρίζει ἀπό τήν ἐποχή μας μιά περίοδος ἀπό 45-55 χρόνια, νά ἔχουν προβλέψει ὅλες τίς περιπτώσεις καί ὅλα τά ζίγκ-ζάγκ τῆς ἱστορίας σέ κάθε ξεχωριστή χώρα στό μακρινό μέλλον», γιά νά καταλήξει: «θά διατηρηθεῖ στή χώρα μας τό κράτος μας καί στήν περίοδο τοῦ κομμουνισμοῦ; Ναί, θά διατηρηθεῖ, ἄν δέν θά 'χει ἐξαλειφθεῖ ἡ καπιταλιστική περικύκλωση...»[11] *Γιά νά καταστρέψει δηλαδή μιά ἔννοια-κλειδί τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ καί νά συντρίψει τό ὅραμα τῆς ἐργαζόμενης ἀνθρωπότητας: κομμουνισμός μέ κράτος...*

Δέν θά ἀποδώσουμε φυσικά τά πάντα στόν Στάλιν (ὅπως παρατηρεῖ ἐξάλλου ὁ Σ. Μπετελέμ, ὁ Στάλιν συστηματοποίησε κυρίως ἀπόψεις πού ὑπῆρχαν μέσα στό κόμμα του). Εἶναι πάντως ἀπό θεωρητικοποιήσεις αὐτοῦ τοῦ τύπου πού ταυτίστηκε ὁ λενινισμός μέ ὅλα τά ἀποκρουστικά σύνδρομα τοῦ σοβιετικοῦ πολιτικοῦ συστήματος: μονοκομματισμός, ἀπουσία δημοκρατικῶν θεσμῶν, κατάπνιξη κάθε ἀντίρρησης, ἀδράνεια, παθητικότητα ἤ ἀπολιτικότητα τῶν μαζῶν.[12]

8. «Τά καθήκοντα τῆς ἐπανάστασης» (Ὀκτώβριος 1917), *Ἅπαντα*, ἑλλην. ἐκδ., τόμος 26, σελ. 49.
9. «Συνέντευξη στήν πρώτη Ἀμερικανική Ἐργατική Ἀντιπροσωπεία» (Σεπτέμβριος 1927), στό Ι.Β. Στάλιν, *Γιά τόν Λένιν*, Ἀθήνα 1960, σελ. 52-53.
10. «Γιά τά ζητήματα τοῦ λενινισμοῦ» (Ἰανουάριος 1926), στό Ι.Β. Στάλιν, *Ζητήματα Λενινισμοῦ*, ἐκδ. Καμπίτση, Ἀθήνα χχἔ, σελ. 157-58.

11. «Ἔκθεση στό 18ο Συνέδριο τοῦ ΚΚ (μπ) τῆς ΕΣΣΔ» (Μάρτιος 1939), *τό ἴδιο*, σελ. 790, 792, 795.
12. Ἀλλά ταυτίστηκε καί μέ τό ΚΚΣΕ, προνομιοῦχο θεματοφύλακα καί ἀποκλειστικό ἑρμηνευτή του: «Ἡ θεωρητικο-μεθοδολογική βάση τοῦ ἀγώνα ἐνάντια στόν ἀναθεωρητισμό εἶναι

Ἀστική «κριτική» καί σταλινισμός

Θά ἦταν βέβαια ἡ μεγαλύτερη κοινοτυπία νά ποῦμε ὅτι ὁ ἀστισμός εἶναι ἀσυμφιλίωτος μέ τό μαρξισμό. Ἐπειδή ὅμως στό χῶρο τῶν «ἰδεῶν» τά πράγματα φαίνονται ἀσαφή, συγκεχυμένα, δυσδιάκριτα· ἐπειδή ἐκεῖ τά ἀστικά ἰδεολογήματα σπέρνονται λάθρα καί βλασταίνουν ψευδώνυμα· καί ἐπειδή ἡ ἰδεολογία τοῦ ἀστισμοῦ – ἐμπροσθοφυλακή καί ὀπισθοφυλακή του – εἶναι κραταιά, στή θεωρία μποροῦν νά γίνουν «παραχωρήσεις». Ἡ ἀστική σκέψη μπορεῖ νά δεχθεῖ τό «δίκιο», τήν «καλή πρόθεση» ἤ καί τήν «ὀρθότητα» ὁρισμένων διατυπώσεων τοῦ μαρξισμοῦ, νά δανειστεῖ λέξεις καί νά υἱοθετήσει ὅρους. Ἤ καί νά τόν παρομοιάσει μεγαλόθυμα μέ τό «χριστιανισμό» γιά νά τοῦ κολλήσει τή ρετσινιά τοῦ «ἀπραγματοποίητου». Ὅταν πρόκειται λοιπόν γιά τόν Μάρξ, ἐκεῖ ὁ θανάσιμος ἐναγκαλισμός, ἡ ἀναγνώριση τῆς μεγαλοφυΐας του ὡς «οἰκονομολόγου» πού τόν συνθλίβει ἀνάμεσα στόν Ρικάρντο καί τόν Γκάλμπρεϊθ, ἡ προσφυγή στόν ἀμούστακο «Νεαρό Μάρξ» ἤ ἡ συγκρατημένη συγκατάβαση πρός αὐτό πού ὁ κάθε ἀστός θά μποροῦσε, ἥσυχα καί ἐκ τοῦ μακρόθεν, νά ὀνομάσει «ὁραματισμοί» τοῦ Μάρξ, μποροῦν συχνά νά ἀποδειχθοῦν μέθοδοι ἐξαιρετικά τελέσφορες. Ὁ Λένιν τέτοιες εὐκολίες δέν προσφέρει. Ὄχι τόσο γιατί «Νεαρός Λένιν» οὐδέποτε ὑπῆρξε (ὁ Μάρξ εἶχε περάσει αὐτό τό στάδιο καί γιά λογαριασμό του), ἀλλά γιατί ὁ Λένιν δέν «εἶπε» μόνο· «ἔκανε» κιόλας: συνέτριψε τό μύθο τοῦ ἀπραγματοποίητου ἀφήνοντας ἔκθετες τίς ἀστικές ἰδεοληψίες. Καί οἱ ἀστοί ξέρουν καλά ὅτι ὁ Λένιν «ἔκανε» σημαίνει οἱ μάζες ἔκαναν: ἀνέτρεψαν γιά πρώτη φορά στήν ἱστορία τήν κεφαλαιοκρατία καί τό κράτος της. Καί τή φορά αὐτή ὄχι μόνο «μέ τή βία τῆς λογικῆς» ἀλλά «μέ τή λογική τῆς βίας». Ὑλικά. Ἡ ρήξη μέ τόν Λένιν καί τό λενινισμό δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι ρητή, ὁλοκληρωτική, ἐφ' ὅλης τῆς ὕλης. Καί εἶναι.

Ἡ ἀστική σκέψη δέν μποροῦσε παρά νά ἀνατρέξει στά ἀγκωνάρια τῆς νομικῆς ἰδεολογίας καί τοῦ οὑμανισμοῦ της, στά ὁποῖα καί κατέφυγε εὐθύς ἐξαρχῆς κατά τοῦ Λένιν. Γιατί ὁ λενινισμός, ὅπως ἡ κάθε ἐπαναστατική θεωρία, φτιάχτηκε «φτιάχνοντας» συνάμα καί τόν ἀντιλενινισμό. Ὁ Λένιν ἐξισώνεται ἔτσι μέ τήν κατάπνιξη τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, τόν ὑποβιβασμό του σέ ἀντικείμενο, τό ποδοπάτημα τῆς ἐλεύθερης Βούλησης τοῦ Ἀνθρώπου, τήν κατάργηση τῆς δημοκρατίας. Λογικά, ἀφοῦ μιλοῦν ἄλλη γλώσσα: «Ἀπό τήν ἀγοραία ἀστική σκοπιά οἱ ὅροι δικτατορία καί δημοκρατία ἀποκλείονται ἀμοιβαῖα. Ἀδυνατώντας νά ἀντιληφθεῖ τή θεωρία τῆς πάλης τῶν τάξεων καί συνηθισμένος νά βλέπει στήν πολιτική ἀρένα τούς μικροκαβγάδες τῶν διαφόρων ἀστικῶν κύκλων καί ὁμάδων, ὁ ἀστός μέ τή δικτατορία καταλαβαίνει τήν ἀκύρωση ὅλων τῶν ἐλευθεριῶν καί τῶν ἐγγυήσεων τῆς δημοκρατίας, αὐθαιρεσία παντός εἴδους καί κάθε λογῆς κατάχρηση ἐξουσίας, στό προσωπικό συμφέρον τοῦ δικτάτορα».[13]

Καί ἐδῶ εἶναι πού θά ἔρθει ἀναπάντεχα ὁ σταλινισμός νά συνδράμει τήν ἀστική σκέψη. Μέ τό νά

ἡ θεωρία τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ καί ἡ πείρα τοῦ ΚΚΣΕ πού ἀποτελοῦν ἑνιαῖο σύνολο...» (Ν. Ὀβτσαρένκο, «Ζητήματα τῆς πάλης κατά τοῦ σύγχρονου δεξιοῦ ἀναθεωρητισμοῦ», *Κομέπ*, Μάρτης 1977, σελ. 76).

13. Λένιν, «Συμβολή στήν ἱστορία τοῦ ζητήματος τῆς δικτατορίας (Ὀκτώβριος 1920), *Ἅπαντα*, τόμος 31, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 344.

θεωρητικοποιήσει ἀκριβῶς πολλά ἀπό αὐτά πού ὁ ἀστός καταλαβαίνει μέ τή λέξη δικτατορία: λογοκρισία καί καταναγκασμός, τρομοκρατία καί ἐγκλήματα, τό κόμμα ἀποφασίζει καί ὁ λαός ἐκτελεῖ, ὁμοιομορφία, κατάφαση, σιωπή. Καταργώντας τήν καταλυτική κριτική πού εἶχαν ἀσκήσει στήν ἀστική δημοκρατία ὁ Μάρξ καί ὁ Λένιν,[14] *καταργώντας συνάμα τίς μορφές καί τίς ἐγγυήσεις τῆς «τυπικῆς» δημοκρατίας πού εἶχαν διατηρήσει στή σκέψη τους, μετατόπισε καί τό πεδίο τῶν συγκρούσεων: μέ τό σταλινισμό ὁ σοσιαλισμός ἀρχίζει πιά νά προσφέρεται σάν τό ἀκριβῶς ἀντίθετο, σάν ἁπλή ἀντιστροφή τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας. Μοναδική ὅμως ἀντιστροφή στή γλώσσα τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας – γιατί ἀντιστροφές μποροῦν νά γίνουν μόνο μέ τή δική της γλώσσα – εἶναι πράγματι ἡ «δικτατορία».*

Τά παραπάνω θά ἀποκτήσουν τήν πλήρη σημασία τους μόνο ὅταν προστεθεῖ καί ἡ ἀκόλουθη σύμπτωση ἀπόψεων. Μπορεῖ καί οἱ δυό πλευρές νά εἶναι πρόθυμες νά ἀναγνωρίσουν κάποιες μικροδιαφορές εἰς βάρος τοῦ Στάλιν («σφάλματα» καί «παραλείψεις» οἱ μέν, μιά κάποια μεγαλύτερη δόση ἐγκληματικότητας καί αἱμοδιψίας οἱ δέ), ἡ ἐξίσωση ὅμως εἶναι κοινή: Λένιν ἴσον Στάλιν. Ὁ φιλελευθερισμός δέν θά διστάσει ἐπιπλέον νά ὁμοφωνήσει μέ τούς ἀντιπάλους του καί σέ τοῦτο τό σημαντικό: τό προϊόν τῆς σοβιετικῆς ἐπανάστασης, ἡ ἀναγκαστική κολλεκτιβοποίηση καί οἱ δίκες τῆς Μόσχας, ἡ εἰσβολή στήν Τσεχοσλοβακία καί τά ψυχιατρεῖα, ὅλα τοῦτα εἶναι τό νομοτελειακό καί

14. Γιά νά φτάσουμε νά ἀκοῦμε σήμερα ὅτι στήν ἀστική δημοκρατία ἐπιτρέπεται ἡ ὕπαρξη περισσοτέρων κομμάτων «γιά τόν τύπο». Β. Γεωργίου, «Ἡ σύγχρονη ἀστική ἰδεολογία καί ὁ ἰδιότυπος ἀντικομμουνισμός», *Κομέπ*, Μάιος 1978, σελ. 44.

νόμιμο τέκνο τῶν ἀπόψεων, τῶν ὁραμάτων, τῆς θεωρίας τοῦ Λένιν. Καί γιά τούς δυό λοιπόν Λένιν ἴσον ΕΣΣΔ ἤ, ἀκόμα χειρότερα, Λένιν ἴσον ἀποκλειστικά καί μόνο ΕΣΣΔ καί τίποτε ἄλλο. Οἱ μέν θά νομίζουν ὅτι δικαιώνουν ἔτσι τή δεύτερη ἐπιστρατεύοντας τήν αἴγλη τοῦ πρώτου· ἀλλά θά στρώνουν ἁπλῶς τό δρόμο στούς δέ νά τόν διαβάλουν φορτώνοντάς του τήν «ἀκτινοβολία» τῆς δεύτερης.

Ἐντοπίσαμε λοιπόν τίς βασικές αἰχμές κατά τοῦ λενινισμοῦ πού ἐπιδιώκουν εὐθέως νά τόν ἐμφανίσουν ὡς ἐσφαλμένο ἤ ἀπάνθρωπο. Ὑπάρχει καί ἕνα ἄλλο σημεῖο. Ξέρουμε ὅτι ὁ λενινισμός πού προσφερόταν ἐπί χρόνια ἀτέλειωτα σέ ἐχθρούς καί φίλους ἦταν μιά κατασκευή πού στηριζόταν σέ πράγματα πού εἶχε «πεῖ» ὁ Λένιν, καί τά ὁποῖα εἶχαν στριμωχτεῖ σέ δωδεκάλογο. Δεδομένου αὐτοῦ τοῦ «λενινισμοῦ», ἀναγορευόταν σέ ὑπέρτατη ἀρχή ἡ πλάνη ὅτι ὁ Λένιν εἶχε πεῖ τά πάντα. Ἀλλά καί ὅτι τά πάντα πού εἶχε πεῖ καί κάνει, τό κάθε συγκεκριμένο μέτρο του, ἡ κάθε εἰδική του ἀντίδραση ἀπέναντι σέ δεδομένους ἀντιπάλους καί σέ ἱστορικά ἀνεπανάληπτες συνθῆκες, ἦταν πράγματα γενικότατης ἰσχύος, ἦταν δηλαδή μέ τήν ἔννοια αὐτή λενινισμός. Σέ μιά τέτοιου τύπου ἀνάγνωση τοῦ Λένιν ἡ ἀστική σκέψη θά βρεῖ φυσικά πρόσφορο ἔδαφος νά ἐπιτεθεῖ. Μέ στόχο νά «σχετικοποιήσει» τό μαρξισμό-λενινισμό, νά ἐξάρει τό δογματισμό του, νά ἀναδείξει τήν ὑποκειμενικότητά του. Δηλαδή γιά νά δυσφημίσει ὡς παρωχημένη καί νά καταστήσει ἀφερέγγυα, στό χῶρο καί τό χρόνο, μιά θεωρία πού «εἶναι παντοδύναμη γιατί εἶναι ἀληθινή». Καί εἶναι κυρίως αὐτῆς τῆς πλάγιας ἐπίθεσης τά ἀποτελέσματα πού εἰσπράττει σήμερα ὁ ἀντιλενινισμός.

Ἂν μιλήσαμε λοιπόν, ἔστω καί τόσο σχηματικά, γιά τά πράγματα αὐτά, εἶναι γιά νά ἐπισημάνουμε τοῦτο: ἡ τρέχουσα, ἡ διαδεδομένη, ἡ κυρίαρχη σήμερα εἰκόνα πού ἔχουμε γιά τό λενινισμό δέν εἶναι ἁπλῶς τό ἀποτέλεσμα τοῦ σταλινισμοῦ καί σοβιετικοῦ ἀκρωτηριασμοῦ του· εἶναι, ἀντίθετα, τό σύνθετο ἀποτέλεσμα τοῦ συνδυασμοῦ σταλινικῶν καί ἀστικῶν ἰδεολογημάτων. Γιατί ἐπί χρόνια ἦταν αὐτά πού, ἀλληλοτροφοδοτούμενα καί ἀλληλοεξοπλιζόμενα, ἀντιπάλευαν μόνα, ὁλομόναχα, στήν παγκόσμια σκηνή.

«Ἀποσταλινοποίηση» καί λενινισμός

Μετά τό Εἰκοστό Συνέδριο τοῦ ΚΚΣΕ τό 1956 – πού ἐγκαινιάζει τή λεγόμενη ἀποσταλινοποίηση – τά διάφορα κόμματα, ρεύματα καί τάσεις ἀρχίζουν νά ἀναζητοῦν τή χαμένη οὐσία τοῦ μαρξισμοῦ. Καί ἐδῶ καραδοκεῖ ἡ αὐταπάτη ὅτι ἀρκεῖ ἕνα γρήγορο ξεσκόνισμα γιά νά ξεπροβάλει αὐτή ἀπό κάτω γυαλιστερή κι ἀμόλυντη. Ὅμως «δέν εἶναι δυνατό νά ἀπελευθερώσουμε, ἀκόμα κι ἀπό τό δογματισμό, περισσότερο ἀπό αὐτό πού ὑπάρχει», θά πεῖ ὁ Ἀλτουσέρ. Τί ὑπῆρχε; Πολλά, πάρα πολλά. Ἐκεῖνο ὅμως πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ εἶναι ὅτι ἡ μοναδική «κριτική» τοῦ σταλινισμοῦ πού ἀκουγόταν μέχρι τότε στόν κόσμο ὄχι μόνο «ἀριστερή» δέν ἦταν ἀλλά οὔτε κάν «δεξιά»: γιατί ἦταν ἀστική.[15]

15. Δέν θέλουμε φυσικά νά ὑποτιμήσουμε τήν κριτική στό σταλινισμό πού κρύβεται στά γραπτά ἡγετῶν τῆς ἐποχῆς, πού ἐμπεριέχεται στή δράση μελῶν ἤ καί ὁλόκληρων κινημάτων. Οὔτε ἀκόμα, μέ τά λόγια τοῦ Ἀλτουσέρ, τήν ἔμπρακτη «ἀριστερή» κριτική πού ἄσκησε ἡ Κινέζικη Ἐπανάσταση. Ὅλα αὐτά ὅμως, τά τόσο σημαντικά, οὐδέποτε ἐμφανίστηκαν μέ ὅρους καί ἀξιώσεις κριτικῆς, ἔγιναν ἀντίθετα ὑπό τήν αἰγίδα καί στό ὄνομα τοῦ σταλινισμοῦ. Ἔπρεπε δηλαδή νά ἀνασυρθοῦν πρῶτα ἀπό τό περιθώριο, νά «ἀνακαλυφθοῦν». Ἀλλά τό ἔργο δέν ἦταν εὔκολο.

Ἡ ὑγιής καί ἐπιβεβλημένη ἀντίδραση τῶν κομμουνιστῶν στόν Στάλιν καί τό ἔργο του καλεῖται νά κινηθεῖ λοιπόν σέ αὐτό τό ναρκοθετημένο ἔδαφος, ἐνῶ ὁ ἀστισμός θά προσπαθεῖ ἀσταμάτητα νά τούς ἐξαναγκάσει νά ἐγκαταλείψουν τή θεωρία τους, νά ἀπαρνηθοῦν τήν ἱστορία τους. Μέσα σέ αὐτό τό βαρύ κλίμα, καί ὑπό τό βάρος τῶν ἀδιεξόδων τῶν πρόσφατων δεκαετιῶν, θά ἀρχίσει νά ἀναπτύσσεται ἡ θεωρία τοῦ «δημοκρατικοῦ δρόμου». Θά ἀρχίσουν σιγά σιγά νά προεξοφλοῦνται οἱ μορφές πού θά πάρει ἡ ταξική σύγκρουση στήν κάθε χώρα, θά ἀρχίσουν νά ἀποφασίζονται τελεσίδικα καί ἐκ τῶν προτέρων οἱ μορφές πού θά πάρει ἡ μελλοντική λαϊκή ἐξουσία. Θά ἀρχίσει νά προεξοφλεῖται ὁ κοινοβουλευτισμός. Ἔτσι στό κλίμα πού περιγράψαμε θά ἔρθουν νά προστεθοῦν σκληροί «πρακτικοί πολιτικοί λόγοι». Γιατί ἡ λογική τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας εἶναι ἀμείλικτη: ὅποιος σκοπεύει νά ἐναποθέσει ὅλες ἀνεξαίρετα τίς προοπτικές του σέ αὐτό τό πολιτικό σύστημα καλεῖται νά μιλήσει καί τή γλώσσα του, δηλαδή νά καταρρίψει τήν εἰκόνα πού ἔχει γι' αὐτόν ὁ ἀντίπαλος.

Ἀλλά εἴδαμε τήν εἰκόνα πού ἔχει πλάσει μέ μαστοριά ὁ ἀντίπαλος. Οἱ κομμουνιστές θά ἀρχίσουν λοιπόν νά μιλοῦν μέ ὅλο τό πάθος καί τό δίκιο τους γιά τή δημοκρατία καί τόν πολυκομματισμό, τήν πολυμέρεια καί τήν ἐλευθερία, χρεωμένοι ὅμως μέ τήν ὑποχρέωση νά πείσουν – πολιτικά ἀλλά καί θεωρητικά – ὅτι δέν πρόκειται τώρα γιά ἀναμάσημα τῶν παλιῶν νοημάτων, ὅτι ἔχουμε νά κάνουμε μέ συλλήψεις πρωτόφαντες γιά τά κομμουνιστικά ἤθη, νέες· ἤ, τά πολύ πολύ, μέ συλλήψεις πού ἡ σκούφια τους κρατάει ἀπό ἕνα μωσαϊκό προσώπων καί πραγμάτων – τή Γαλλική Ἐπανάσταση (χωρίς τόν Ροβεσπιέρο), τόν εἰκοσάχρονο Μάρξ καί τόν ἑβδομηνταπεντάρη Ἔνγκελς, τόν Τολιάτι, τόν Δημητρόφ ἐκείνων τῶν δέκα ἡμερῶν τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1935 – ἀπ' ὅπου ὅμως θά

ἀπουσιάζει ἐκ συστήματος ἕνα ὄνομα: τοῦ Λένιν.

Πράγμα διόλου παράλογο ἀφοῦ

α) τό ὄνομα αὐτό ἰσοδυναμεῖ μέ δογματισμό τοῦ τύπου «δέν ὑπάρχει ἄλλος δρόμος περάσματος στό σοσιαλισμό ἀπό τό δρόμο πού ἀκολούθησε ἡ Ρωσία»,[16]

β) ἡ θεωρία τοῦ Λένιν ἀκολουθοῦσε κατά πόδας τίς συνεχῶς μεταβαλλόμενες συνθῆκες, εἶναι δηλαδή εὐκαιριακή: «Τό ὅτι ἡ θεωρία στόν Λένιν καθοριζόταν ἄμεσα ἀπό τήν πράξη καί τή δική του ἐμπειρία εἶναι φανερό ἀπό τό γεγονός ὅτι μεταξύ Ἀπριλίου καί Ἰουλίου 1917 ἔβλεπε τήν πιθανότητα εἰρηνικοῦ περάσματος στό σοσιαλισμό, ἐνῶ ἀργότερα πού οἱ συνθῆκες στή Ρωσία εἶχαν πιά μεταβληθεῖ δέν ἀναφέρει πιά τέτοιες δυνατότητες» (τό ἴδιο, *σελ. 140),*

γ) ὁ λενινισμός ἔχει ἰσχύ – ἄν ἔχει – μόνο γιά ἕναν καθορισμένο τόπο καί χρόνο, τή Ρωσία τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰώνα μας: «βρίσκουμε στά κείμενα τοῦ Λένιν πού γράφτηκαν μετά τή Σοβιετική Ἐπανάσταση ἐκτιμήσεις πού βάλλουν ἐνάντια στούς δημοκρατικούς μηχανισμούς, καί διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Λένιν ἀντιλαμβάνεται τίς ἐπαναστατικές διαδικασίες ἀποκλειστικά καί μόνο μέσα ἀπό τόν παραμορφωτικό καί παραμορφωμένο καθρέφτη τῆς δικῆς του ἐμπειρίας» (τό ἴδιο, *σελ. 139).*

Καί νά τό (φαινομενικό) παράδοξο: ἄν προσάπτεται στόν Λένιν αὐτός ὁ ἐκλεκτικισμός, ἐμπειρισμός καί, τό ἀναγκαῖο πολιτικό τους σύνδρομο, πρακτικισμός, δέν εἶναι γιά νά πάρει τή θέση του μιά ἄλλη θεωρία· ἀλλά γιά νά ἀπορριφθεῖ ἡ ἴδια ἡ ἀνάγκη γιά θεωρία, γιά νά προταθεῖ ἀκριβῶς στό κομμουνιστικό κίνημα σάν μόνη διέξοδος ὁ ἐκλεκτικισμός, ὁ ἐμπειρισμός, ὁ πρακτικισμός: «Ἀληθινή μαρξιστική συμπεριφορά εἶναι ἐκείνη πού δέν περιορίζει τήν ἐπαναστατική δραστηριότητα στά

16. Ζάν Ἐλλενστέιν, *Ἱστορία τοῦ σταλινικοῦ φαινομένου*, ἐκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1976, σελ. 139.

περιθώρια αὐτῆς ἤ ἐκείνης τῆς μαρξιστικῆς (καί τώρα πιά λενινιστικῆς) θέσης. Ἡ συμπεριφορά πού δέν ἀναγνωρίζει κανένα θεωρητικό περιορισμό, ἔστω κι ἄν αὐτός προέρχεται ἀπό τόν Μάρξ (ἤ τόν Λένιν). Ἀπόλυτο κριτήριο τῆς μαρξιστικῆς στάσης ἀπέναντι στήν ὁποιαδήποτε ἱστορική κατάσταση εἶναι ἡ προώθηση, στήν πράξη,... τοῦ ἔργου τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης. Πάνω σ' αὐτό τό κριτήριο τῆς πρακτικῆς ἐπανάστασης κρίνονται ὅλα καί ὅλοι: θεωρίες, μεθοδολογίες, μέσα καί πρόσωπα».[17]

Καί φυσικά ὑπό τίς συνθῆκες αὐτές – σάν ἄτομο, δηλαδή χωρίς τό λενινισμό – εἶναι εὐπρόσδεκτος ὁ Λένιν στήν παρέα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Εἴτε χάρη στό «πρακτικό» μυαλό του (χείμαρρος οἱ ἔπαινοι τοῦ τύπου «μεγάλος ἄνδρας γιατί ἔκανε τήν ἐπανάστασή του»)· εἴτε, τό ἑπόμενο βῆμα, χάρη στό «ρεαλισμό» του: «ὁ Λένιν ἦταν ἄνθρωπος ἀμείλικτης ἐνεργητικότητας, πολιτικός ἄνδρας πού δέν σταματοῦσε μπροστά σέ τίποτα ὅταν παιζόταν ἡ τύχη τῆς ἐπανάστασης» (Ἐλλενστέιν, ὅ.π., *σελ. 44). Οἱ στόχοι τοῦ τελευταίου καί διόλου ἀθώου ἐπαίνου (οἱ ἀστοί τόν ἔχουν χρησιμοποιήσει ἀπό πολύ παλιότερα) εἶναι ἀρκετά διάφανοι: ὁ Λένιν χρησιμοποιοῦσε ἀδίστακτα ὅ,τι μέσα ἔβρισκε μπροστά του. Ἕνας τέτοιος ἄνθρωπος δέν εἶναι παράδοξο πού «ὑποτιμοῦσε τό δημοκρατικό φαινόμενο». Ἀλλά ἄς σταματήσουμε ἐδῶ.*

17. Θ. Βαχαλιοῦ, «Οἱ μπολσεβίκοι, ὁ Λένιν καί ἐμεῖς», *Κομμουνιστική Θεωρία καί Πολιτική*, ἀρ. 22, Μάρτης-Ἀπρίλης 1978, σελ. 74-75.

Τό βιβλίο τοῦ Μόντυ Τζόνστοουν εἶναι μιά μικρή ἱστορική ἔκθεση. Ὅμως ἡ πολιτική καί θεωρητική σημασία τοῦ ἀντικειμένου της ποτέ δέν θά 'χει τονιστεῖ ἀρκετά. Ὁ συγγραφέας, ἀφοῦ ἀναζητήσει πρῶτα τίς σχετικές ἀπόψεις τοῦ Μάρξ καί τοῦ Ἔνγκελς στά πολιτικά καί τά ἱστορικά τους κείμενα, παραθέτει τίς δηλώσεις τοῦ Λένιν γιά τή δημοκρατία καί τήν ἐλευθεροτυπία, τά ἀστικά καί τά ἄλλα κόμματα, τίς πολιτικές ἐλευθερίες καί τίς ἐκλογές, καί τίς ἐντάσσει ταυτόχρονα στήν πρακτική του καί στό ἱστορικό τους πλαίσιο. Μέ ὅλα αὐτά δέν ἐπιδιώκει φυσικά νά παραστήσει ὅτι ὁ λενινισμός ἔχει ξακρίσει τά σχετικά ζητήματα. Μᾶς ξαναθυμίζει ὅμως – ἀφοῦ αὐτό ἐξακολουθεῖ δυστυχῶς νά εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητο – ὅτι, γιά νά φέρουμε ἕνα παράδειγμα, ὁ ἀποκλεισμός τῆς ἀστικῆς τάξης ἀπό τίς ἐκλογικές διαδικασίες ὄχι μόνο δέν εἶναι συστατικό τοῦ λενινισμοῦ ἀλλά οὔτε κάν, μέ τά λόγια τοῦ Λένιν, εἶχε «προσχεδιαστεῖ» ἔστω καί γιά τίς συνθῆκες τῆς καθυστερημένης Ρωσίας· εἶχε «προκύψει» στήν ἐξέλιξη τῆς ταξικῆς σύγκρουσης. Τό ἴδιο κι ὁ μονοκομματισμός: «Τούς καλέσαμε ὅλους νά συμμετάσχουν στήν κυβέρνηση... Ἐδῶ ὅλος ὁ κόσμος τό ξέρει ὅτι οἱ σοσιαλεπαναστάτες καί οἱ μενσεβίκοι ἔφυγαν ἐπειδή βρέθηκαν μειοψηφία. Οἱ ἄνδρες τῆς φρουρᾶς τῆς Πετρούπολης τό γνωρίζουν. Ξέρουν ὅτι θέλαμε σοβιετική κυβέρνηση συνασπισμοῦ».[18]

Μέ αὐτόν ὅμως τόν τρόπο ὁ Τζόνστοουν – ὁ ἴδιος ἀκριβῶς Τζόνστοουν πού παίρνει ρητά θέση ὑπέρ τοῦ πολυκομματισμοῦ, τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας καί τοῦ προγράμματος τοῦ Ἰταλικοῦ ΚΚ – θά ἀρνηθεῖ μέ τό βιβλίο του, ὀχτώ χρόνια πιό μπροστά, τό ἀνυπόστατο δίλημμα πού προβάλλει σήμερα τό κόμμα αὐτό: «λιγότερος Λένιν, περισσότερη δημοκρατία». Καί ἐπιπλέον θά δείξει ὅτι, ἐντελῶς ἀντίθετα, οἱ κομμουνιστές δέν μποροῦν νά μιλοῦν σήμερα περί δημοκρατίας περνώντας πάνω ἀπό τό κεφάλι τοῦ Λένιν: προσπερνώντας τον, μένουμε πίσω του.

Γιατί ὁ Λένιν δέν ἦταν ἁπλῶς «ἀκόμα ἕνας» μαρξιστής πού μᾶς ἔδωσε ἀκόμα ἕνα μαρξισμό, πού ἦρθε κι αὐτός νά φυτευτεῖ στόν θεωρητικό μας μπαξέ ἀπ' ὅπου ὁ καθένας μπορεῖ νά κόβει τό μπουκέτο πού τραβάει ἡ ψυχή του: ἀνεξάρτητα ἀπό τή σταλινική ἐκδοχή τοῦ ἑνός καί μόνου μαρξισμοῦ, ὁ μαρξισμός – μέ τίς ἀντιφάσεις καί τά πισωγυρίσματά του, τίς ἀσυνέχειες καί τά χάσματά του, τήν ἀνισόμετρη ἀνάπτυξη τῶν ἐπιμέρους θεωριῶν του, ἀκόμα καί τή συνύπαρξη ποικίλων καί ἀντικρουόμενων θεωριῶν καί ἰδεολογιῶν σέ τομεῖς πού πολύ ἀπέχει ἀπό τό νά ἔχει ξεδιαλύνει – εἶναι ὄντως ἕνας καί μοναδικός. Πολλοί ἔχουν λόγους νά πιστέψουμε ὅτι «τά πάντα εἶναι σχετικά». Ὅμως δέν εἶναι.[19]

Ὁ μαρξισμός δέν εἶναι βέβαια «κλειστό σύστημα». Εἴδαμε ὅμως πῶς χρησιμοποίησε ὁ Στάλιν αὐτή τήν ἀδιαμφισβήτητη ἀλήθεια. Τό ὅτι λοιπόν εἶναι μιά δυναμική ἑνότητα δέν σημαίνει ὅτι μπορεῖ νά ἐπιδέχεται παντιόθεν βελτιώσεις καί προσθαφαιρέσεις κάθε εἴδους. Στό βαθμό πού εἶναι μιά συγκροτημένη (ἐπιστημονική) θεωρία, τά κρι-

18. «Σύσκεψη ἐκπροσώπων τῶν συνταγμάτων τῆς φρουρᾶς τῆς Πετρούπολης» (Ὀκτώβριος 1917), *Ἅπαντα*, τόμος 26, ἑλλην. ἐκδ., σελ. 248-9.

19. Ἀκόμα κι ὅταν ἀντέκρουε ὁ Λένιν τήν ἄποψη τοῦ Μάρξ γιά τήν ἐπανάσταση πού θά γινόταν πρῶτα στίς ἀναπτυγμένες βιομηχανικές χῶρες τῆς Δύσης (τό προσφιλές παράδειγμα τοῦ «ἀντιδογματισμοῦ»), πρῶτον, ἀνέτρεπε ἁπλῶς μιά θέση τοῦ Μάρξ. Δεύτερον καί σπουδαιότερο, δέν τήν ἀνέτρεπε ἐνγένει, ἀλλά μέ τό μαρξισμό. Μέ τό νά ξεκινήσει ἀπό τήν πάλη τῶν τάξεων καί νά δημιουργήσει τήν ἔννοια τῆς «ἰμπεριαλιστικῆς ἀλυσίδας» καί τοῦ «ἀσθενέστερου κρίκου» της.

τήρια ἐμπλουτισμοῦ καί ἀνάπτυξής του δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι ἐσωτερικά, δικά του. Φαῦλος κύκλος; Ὄχι, ἐφόσον ὁ μαρξισμός-λενινισμός ὑπάρχει ἤδη, σάν ἐπιστημονικό ἐννοιολογικό σύστημα συναρθρωμένο γύρω ἀπό ὁρισμένες ἔννοιες-κλειδιά καί τίς σχέσεις τους. Αὐτά εἶναι πού πρέπει νά ἀναζητήσουμε, μέ αὐτά πρέπει νά καταπιαστοῦμε ὅταν θέλουμε νά μιλήσουμε γιά λενινισμό. Καί ἐκεῖ μέσα νά τοποθετήσουμε καί νά ἐξετάσουμε τόν Λένιν, κι ὄχι, ἐνῶ κατακρίνουμε τή σταλινική του στείρωση καί τήν ἀστική του ἄμβλωση, νά τίς ἀποδεχόμαστε σιωπηρά γιά νά τόν «ἀνατρέψουμε». Τότε πιά, ὅταν θά μιλᾶμε πραγματικά γιά τόν Λένιν κι ὄχι γιά τήν ἰδεοληψία μας, ἄς ἀνατρέψει ὁ καθένας ὅσο βαστᾶν τά κότσια του.

Μιά μελέτη τοῦ Λένιν δέν εἶναι βέβαια ὑπόθεση εὔκολη. Τό ἔργο του δέν βρίσκεται μόνο μέσα στούς πενήντα τόσους τόμους τῆς τελευταίας ἔκδοσης τῶν Ἀπάντων του (πού ἐξακολουθοῦν νά μήν εἶναι πλήρη), παρά εἶναι «ἐνσωματωμένο» ταυτόχρονα στήν ἱστορία τῶν πρώτων χρόνων τῆς σοβιετικῆς ἐπανάστασης. Καλούμαστε λοιπόν νά δοῦμε τό συγκεκριμένο ἱστορικό πλαίσιο μέσα στό ὁποῖο ἐντάσσονται καί τό ὁποῖο ἀφοροῦν ἡ κάθε φράση, δήλωση, ἐνέργειά του, νά ἐντοπίσουμε τίς ὑπαρκτές ἀντιφάσεις, τούς ἀντιπάλους, τίς πολιτικές καί κοινωνικές δυνάμεις πού παρεμβαίνουν, νά ἀναζητήσουμε τά ἐπιδιωκόμενα ἀλλά καί τά πραγματικά ἀποτελέσματα. Καί ἐκεῖ νά διακρίνουμε τήν προσπάθειά του νά «δεῖ τό ἱστορικά νέο μέσα σέ μιά μεταβαλλόμενη συγκυρία» καί νά ἀνιχνεύσει τούς νόμους-τάσεις τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης, νά «ἀναλύσουμε» μέ τή σειρά μας τή «συγκεκριμένη ἀνάλυση μιᾶς συγκεκριμένης κατάστασης». Πού δέν γίνεται ποτέ μόνη της, μέ τόν ἐμπειρισμό ἤ μέ γνώμονα κάποια «συμφέροντα τῆς ἐπανάστασης» ἐν γένει, ἀλλά μέ θεωρητικά ἐργαλεῖα. Πού ἀναδεικνύονται βέβαια μέσα σέ «περιστάσεις», στό «ἐργαστήριο τῆς ἱστορίας», ὅμως – ἀφοῦ τό μερικό εἶναι ἡ μόνη μορφή μέ τήν ὁποία ἐμφανίζεται καί ὑπάρχει τό γενικό – ξεπερνοῦν τίς περιστάσεις αὐτές, ἀπομακρύνονται ἀπό τίς συγκεκριμένες καμπές καί τροπές τῆς ἱστορίας, περνοῦν ἀπό τό κόσκινο τῆς ἀφαίρεσης. Γιά νά εἶναι σέ θέση νά ἑρμηνεύσουν: νά ξαναγυρίσουν, νά «ξαναβροῦν» τό ἀντικείμενό τους μέ εὐνοϊκότερους ὅρους.

Εἶναι μέσα ἀπό μιά τέτοια διαλεκτική πού μποροῦμε νά παρακολουθήσουμε τόν Λένιν νά ἐπεξεργάζεται τά στοιχεῖα τῆς θεωρίας του ἐνῶ μελετᾶ μιά συγκεκριμένη κατάσταση, νά μεταβάλλει, νά τροποποιεῖ κάποια ἔννοια· ἀκόμα καί νά τήν παραμερίζει γιά νά τήν ἀντικαταστήσει μέ μιάν ἄλλη πιό πλούσια, δείχνοντας συνάμα τή συγγένεια καί τή σχέση της μέ τίς ἄλλες ἔννοιες τοῦ μαρξισμοῦ, δείχνοντας πῶς προέρχεται ἀπό αὐτές καί πῶς τίς προσδιορίζει.

●

Ἀλλά τά πράγματα δέν σταματοῦν ἐδῶ. Καί ὁ Τζόνστοουν, μελετώντας τίς θεωρητικές ἀφετηρίες καί ταυτόχρονα τήν πρακτική τοῦ Λένιν καί τῶν μπολσεβίκων, μᾶς βοηθᾶ νά ἐντοπίσουμε τίς δυσκολίες: ἄλλο ἡ θεωρία καί ἄλλο οἱ «πρακτικές ἐφαρμογές» της. Γιατί πάντοτε θά παρεμβάλλονται ἡ πολυμορφία τοῦ κοινωνικοῦ γίγνεσθαι καί ἡ ἀμείλικτη πραγματικότητα τῶν ταξικῶν συσχετισμῶν, γιατί οἱ ἄνθρωποι φτιάχνουν τήν ἱστορία τους σέ συνθῆκες πού τούς κληροδότησε ὄχι ἡ θεωρία τους ἀλλά τό παρελθόν, γιατί ἡ συνισταμένη τῶν πράξεών τους ἀποδεικνύεται τελικά κάτι πού κανένας δέν «θέλησε», γιατί τά «ξεροκέφαλα» γεγονότα στοιβάζουν καθημερινά νέα καί ἀναπάντεχα δεδομένα πού δέν χωροῦν στήν ὑπάρχουσα ἀφαίρεση τῶν συνθηκῶν ἐργαστηρίου. Ἡ (κάθε)

ἐπιστήμη χρειάζεται τό «πείραμα». Πείραμα ὅμως σημαίνει ἀναγκαστικά καί σφάλμα, καθυστέρηση, ἀστοχία. Καί ὁ κοινωνικός καί ἱστορικός «πειραματισμός» δέν εἶναι βέβαια παιγνίδι.

Ὅπως παρατηρεῖ λοιπόν, μιλώντας εἰδικά γιά τή θεωρία τοῦ δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ, ὁ Ν.Γ. Μουσοῦρος, «ἡ λενινιστική θεωρία τοῦ δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ πρέπει νά ἀποσπασθεῖ ἀκόμα καί ἀπό τίς πρακτικές ἐφαρμογές τοῦ ἴδιου τοῦ Λένιν». Ὅπου «ἀπόσπαση σημαίνει ἐδῶ δυό πράγματα: α) νά γίνει φανερή ἡ λειτουργία τοῦ γενικοῦ μέσα στό εἰδικό, νά ἐντοπισθεῖ δηλαδή ἡ λενινιστική θεωρία τῆς ὀργάνωσης μέσα στήν καθημερινή πρακτική τοῦ Λένιν, καί β) νά ἀξιολογηθεῖ ἡ πολιτική τοῦ Λένιν στά ὀργανωτικά θέματα, πράγμα πού θά 'χει σάν ἀποτέλεσμα τήν ἀπόρριψη μερικῶν χειρισμῶν του σάν ἀσυμβίβαστων μέ τίς ἀρχές τοῦ δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ». Ἀλλιῶς μᾶς περιμένει μοιραῖα ἡ μοίρα τοῦ «ἁγιογράφου».[20] Αὐτά δέν ἰσχύουν βέβαια ἀποκλειστικά γιά τόν δημοκρατικό συγκεντρωτισμό.

Μόνο ἔτσι ἔχει λοιπόν νόημα μιά «ἐπάνοδος» στόν Λένιν: γιά νά συλλάβουμε, πρῶτα ἀπ' ὅλα, τό νῆμα πού διαπερνᾶ τή σκέψη του, τόν τρόπο καί τά μέσα μέ τά ὁποῖα μελετᾶ καί «χειρίζεται» τήν πάλη τῶν τάξεων· ἀλλά καί τόν τρόπο καί τά μέσα μέ τά ὁποῖα αὐτή τροποποιεῖ τή θεωρία καί τήν πράξη του. Καί τότε ἴσως καταλάβουμε γιατί πολλοί κομμουνιστές βιάζονται σήμερα νά τόν ξαποστείλουν ἐκεῖ πού τόν ἔχει κλειδαμπαρωμένο, χρόνια τώρα, ἡ σταλινική καί σοβιετική ὀρθοδοξία: στίς ἐγκυκλοπαίδειες. Πλάι στούς Φαραώ, τίς μούμιες τους καί τίς πληγές τους.

Γ.Κ.

20. Ν.Γ. Μουσούρου, «Ὁ δημοκρατικός συγκεντρωτισμός καί ἡ σταλινική κωδικοποίησή του», *Ἀγώνας*, ἀρ. 2, Παρίσι 1971, σελ. 44· καί «Ἡ λενινιστική ἀντίληψη γιά τόν δημοκρατικό συγκεντρωτισμό», *Ἀγώνας*, ἀρ. 3, Παρίσι 1972, σελ. 54. Τά δυό αὐτά ἄρθρα – πού ἔχουν δημοσιευτεῖ καί στό ὄργανο τοῦ Γραφείου τῆς ΚΕ τοῦ ΚΚΕ (Ἐσωτερικοῦ) *Διάλογος*, τεῦχος 7-8, Δεκέμβρης 1973 – πρόκειται νά κυκλοφορήσουν σύντομα ἀπό τίς ἐκδόσεις μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Κανένα ζήτημα δέν δημιουργεῖ τέτοιες ὀξεῖες ἀντιθέσεις καί τέτοιες παθιασμένες διαμάχες – ἀνάμεσα σέ μαρξιστές καί μή μαρξιστές, ἀλλά καί στούς κόλπους τῶν ἴδιων τῶν μαρξιστῶν – ὅσο ἡ φύση τῆς δημοκρατίας στό σοσιαλισμό. Τά ἐπίμαχα σημεῖα τοῦ ζητήματος αὐτοῦ εἶναι πάνω ἀπ' ὅλα ὁ μονοκομματισμός, ὁ ρόλος τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, καί τό δικαίωμα ἄλλων κομμάτων (εἴτε σοσιαλιστικά, εἴτε μή σοσιαλιστικά, εἴτε καί ἀντισοσιαλιστικά εἶναι αὐτά) νά ἀσκοῦν ἀντιπολίτευση.

Ὁ φόβος ὅτι ἀπώτερος στόχος μας εἶναι νά ἐπιβάλουμε ἕνα κρατικό σύστημα στό ὁποῖο δέν θά μπορεῖ συνταγματικά νά ἀπομακρυνθεῖ τό κόμμα ἤ ὁ συνασπισμός πού θά κυβερνᾶ ἀπό τήν ἐξουσία ὑπῆρξε, καί σέ διόλου ἀμελητέο βαθμό παραμένει, μεγάλο ἐμπόδιο γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος καί τήν ἑνότητα τῶν κομμουνιστῶν μέ ἄλλες σοσιαλιστικές δυνάμεις στίς χῶρες τῆς Δύσης. Δέν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι πού φοβοῦνται ὅτι, ὁποιαδήποτε καί νά εἶναι ἡ τακτική τῶν κομμουνιστῶν ἐνόσω ὑπάρχει καπιταλισμός, ἐκεῖνο πού τελικά ὁραματιζόμαστε εἶναι ἡ κατάπνιξη στό σοσιαλισμό κάθε ἀντιπολίτευσης, καί ἑπομένως (πάντα κατά τήν ἄποψή τους) ἡ ἀποστέρηση τοῦ λαοῦ ἀπό τή δυνατότητα νά διαλέγει ἐλεύθερα τήν κυβέρνησή του.

Τήν ἀντίληψη αὐτή τήν καλλιεργοῦν βέβαια σέ

ἐκτεταμένη κλίμακα οἱ πολέμιοι τοῦ κομμουνισμοῦ· ὡστόσο, δέν μποροῦμε ἁπλῶς νά τήν ἀπορρίψουμε ὡς αὐθαίρετο καπιταλιστικό ἐπινόημα. Γιατί, ὅπως τό διατύπωσε κάποτε ὁ Friedl Fürnberg, γραμματέας τοῦ ΚΚ Αὐστρίας, ἡ ἰδέα αὐτή ὀφείλει «τήν καταγωγή της στίς εἰδικές συνθῆκες μέσα στίς ὁποῖες δημιουργήθηκε καί ἀναπτύχθηκε ἡ πρώτη σοσιαλιστική χώρα, ἡ Σοβιετική Ἕνωση· κι ἄν κέρδισε ἔδαφος καί τό διατηρεῖ ἐπίμονα ὥς σήμερα, αὐτό ἔγινε γιατί τά ἴδια τά κομμουνιστικά κόμματα εἶχαν πιστέψει γιά ἕνα διάστημα ὅτι, ἀντίθετα μέ τό τί συμβαίνει στήν ἀστική δημοκρατία, ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου μποροῦσε νά ἀσκηθεῖ μόνο μέ τό μονοκομματισμό».[1] Γενικά λοιπόν ἡ ἐκδοχή αὐτή ἀντανακλᾶ τήν πείρα πού ἔχουμε ἀποκομίσει ὄχι μόνο ἀπό τή Σοβιετική Ἕνωση, μά καί ἀπό ὅσα σοσιαλιστικά κράτη ἔχουν μή κομμουνιστικά πολιτικά κόμματα, ἀλλά τούς ἐπιτρέπουν νά λειτουργοῦν μόνο μέσα στά ὅρια ἑνός ἐθνικοῦ μετώπου, χωρίς ἀμφισβήτηση γιά τόν ἡγετικό ρόλο τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος καί χωρίς τόν παραμικρό κομματικό ἀνταγωνισμό στίς ἐκλογές.

Παρ' ὅλα αὐτά, κυρίως ἀφότου τό 1956 ἀποκαλύφθηκαν ἀντιδημοκρατικές πρακτικές, ἐγκλήματα καί καταπίεση σέ ὁρισμένα σοσιαλιστικά κράτη, πολλά κομμουνιστικά κόμματα, ἰδιαίτερα σέ χῶρες μέ στέρεες δημοκρατικές παραδόσεις, ἔχουν καταπιαστεῖ μέ τό ζήτημα τῶν ἐγγυήσεων ἀπέναντι στό ἐνδεχόμενο νά διαβρωθεῖ ἡ σοσιαλιστική δημοκρατία ἀπό τή συγκέντρωση ἀνεξέλεγκτης ἐξουσίας στά χέρια μιᾶς μικρῆς ὁμάδας ἡγετῶν τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος. Ἡ ἔννοια αὐτή ἀντικατοπτρί-

1. F. Fürnberg, «Τό πολυκομματικό σύστημα στόν καπιταλισμό καί τό σοσιαλισμό», στό *World Marxist Review*, Πράγα, Νοέμβριος 1964.

ζεται π.χ. στήν ἐπαγγελία τοῦ Ἰταλικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος γιά «μιά πλουραλιστική σοσιαλιστική κοινωνία», ἡ ὁποία «δέν διακυβερνᾶται συγκεντρωτικά, δέν ἐλέγχεται ἀπό τή γραφειοκρατία, καί δέν ταυτίζεται μέ τήν ἐξουσία ἑνός μοναδικοῦ κόμματος».[2] Ἐκφράζεται ἐπίσης στό πρόγραμμα τοῦ δικοῦ μας κομμουνιστικοῦ κόμματος, *Ὁ Βρετανικός Δρόμος στό Σοσιαλισμό*. Ἐδῶ βρίσκουμε τό ὅραμα μιᾶς σοσιαλιστικῆς δημοκρατίας στήν ὁποία «δημοκρατικά ὀργανωμένα πολιτικά κόμματα, ἀνάμεσα στά ὁποῖα καί τά ἐχθρικά πρός τό σοσιαλισμό, θά ἔχουν τό δικαίωμα νά διατηροῦν τήν ὀργάνωσή τους, τίς ἐκδόσεις καί τήν προπαγάνδα τους, καί νά συμμετέχουν στίς ἐκλογές».[3]

Τά τελευταῖα δυό χρόνια [1968-70 (Σ.τ.Μ.)] στή Σοβιετική Ἕνωση, καί περισσότερο στή Λαϊκή Δημοκρατία τῆς Γερμανίας, δημοσιεύθηκαν στόν τύπο βίαιες ἐπιθέσεις μέ στόχο τόν πλουραλισμό καθώς καί τήν ἐξαιρετικά «βλαβερή» ἄποψη «ἀναθεωρητῶν ἰδεολόγων» ὅτι «τό σοσιαλιστικό κράτος ὀφείλει νά ἐγγυᾶται τήν ἐλευθερία τῆς ἔκφρασης γιά τά συμφέροντα καί τίς ἀπόψεις τῆς μειοψηφίας».[4] Προβάλλεται μάλιστα ὁ ἰσχυρισμός

2. *Theses of the 12. Congress of the Italian Communist Party*, στό *Marxism Today*, Λονδίνο, Ἀπρίλιος 1969, σελ. 120.
3. *The British Road to Socialism*, Λονδίνο 1968, σελ. 52.
4. Dieter Uhlig, «Ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου καί ὁ μικροαστικός δημοκρατισμός», στό *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, Βερολίνο, ἀρ. 2, 1969, σελ. 143. Στήν Ὁλομέλεια τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἑνιαίου Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος τῆς Γερμανίας, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1968, ὁ γραμματέας τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Kurt Hager ἀφιέρωσε μέρος τῆς εἰσήγησής του στό θέμα «Πλουραλισμός – ἕνα μέσο ἀποπροσανατολισμοῦ» *(Neues Deutschland*, 29 Ὀκτ. 1968), ἕνα θέμα μέ τό ὁποῖο καταπιάστηκε μέ συντομία καί ὁ Βάλτερ Οὔλμπριχτ στή Διεθνή Συνάντηση τῶν Κομμουνιστικῶν καί Ἐργατικῶν Κομμάτων πού ἔγινε στή Μόσχα τό 1969. *(Official Report*, σελ. 219-220).

ὅτι «πίσω ἀπό τίς ὑποκριτικές συζητήσεις περί πολυκομματισμοῦ καί κοινοβουλευτικῆς ἀντιπολίτευσης, καί μέ προκάλυμμα τά δημαγωγικά συνθήματα περί "δημοκρατικοῦ, ἀνθρώπινου σοσιαλισμοῦ", οἱ δεξιοί ἀναθεωρητές παραβιάζουν τά "ἅγια τῶν ἁγίων" τῆς μαρξιστικῆς-λενινιστικῆς διδασκαλίας: τήν ἱστορική ἀναγκαιότητα τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου, τοῦ σοσιαλιστικοῦ κράτους καί τοῦ ἡγετικοῦ ρόλου τῶν κομμουνιστικῶν καί ἐργατικῶν κομμάτων».[5]

Στά κείμενά μας αὐτά σκοπεύουμε νά ἐξετάσουμε τίς ἀπόψεις τοῦ Μάρξ, τοῦ Ἔνγκελς καί τοῦ Λένιν γιά τά κόμματα καί γιά τή δημοκρατία στό σοσιαλισμό, καθώς καί τίς συνθῆκες ὑπό τίς ὁποῖες ἐπικράτησε ὁ μονοκομματισμός στήν ΕΣΣΔ.[6]

Ἡ μαρξιστική ἄποψη γιά τά κόμματα

Πρῶτος ὁ Στάλιν ἐπεξεργάστηκε τή θεωρητική βάση γιά τήν ταύτιση τοῦ σοσιαλισμοῦ μέ τό μονοκομματικό κράτος· τό τελευταῖο συνήθιζε νά τό παρουσιάζει ὄχι μόνο ὡς ἀναγκαῖο γιά τίς εἰδικές συνθῆκες πού ἐπικρατοῦσαν στή Σοβιετική Ἕνωση, ἀλλά καί ὡς αὐτονόητο σέ μιά ἀταξική κοινωνία. «Κάθε κόμμα εἶναι τμῆμα μιᾶς τάξης, τό πιό προωθημένο τμῆμα της», ἔλεγε τό 1936. «Περισσότερα ἀπό ἕνα κόμματα καί, κατά συνέπεια, ἐλευθερία γιά τά κόμματα μποροῦν νά ὑπάρχουν μόνο σέ μιά κοινωνία μέ ἀνταγωνιστικές τάξεις πού ἔχουν συμφέροντα ἐχθρικά καί ἀσυμφι-

5. F. Kalinychev καί E. Kuzmin, «Socialist Democracy and Pure Democracy», *Soviet News*, Λονδίνο, 11 Μαρτίου 1969, σελ. 101.
6. Δέν πρόκειται νά ἐπεκταθοῦμε στήν κριτική τοῦ πολυκομματικοῦ καί μονοκομματικοῦ συστήματος στόν καπιταλισμό, οὔτε θά ἀσχοληθοῦμε ἐδῶ μέ τό πρόβλημα τῶν ἀναπτυσσόμενων χωρῶν.

λίωτα μεταξύ τους».[7] Ἡ ἄποψη αὐτή, πού γιά πολλά χρόνια διαδιδόταν στό παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα ὡς θεμελιώδης κανόνας τοῦ μαρξισμοῦ, εἶναι στό σύνολό της ἐσφαλμένη. Ὑπεραπλουστεύοντας χονδροειδῶς τήν ἀντίληψη τῶν Μάρξ καί Ἔνγκελς γιά τά πολιτικά κόμματα, ὁ Στάλιν σκάρωσε μιά θεωρία μέ βάση τό εἶδος τοῦ οἰκονομικοῦ ντετερμινισμοῦ πού ἔκανε τόν Μάρξ νά ἀναφωνήσει ἀναφερόμενος στούς γάλλους «μαρξιστές» τοῦ 1875-80: «Τό μόνο πού ξέρω εἶναι ὅτι δέν εἶμαι μαρξιστής».[8]

Ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς δέν παρουσίασαν ποτέ μιά ὁλοκληρωμένη θεωρία γιά τά πολιτικά κόμματα, ἀλλά τά στοιχεῖα μιᾶς τέτοιας θεωρίας – ἡ δημιουργική ἀνάπτυξη τῆς ὁποίας ἀρκετά πιά ἔχει παραμεληθεῖ ἀπό τούς μαρξιστές – μποροῦν νά βρεθοῦν στά ἔργα τους. Ἀφετηρία τους ὑπῆρξε ἡ πεποίθηση ὅτι ἡ προέλευση τῶν πολιτικῶν συγκρούσεων μπορεῖ νά ἀναχθεῖ *σέ τελική ἀνάλυση* «στήν πάλη ἀνάμεσα στά συμφέροντα τῶν κοινωνικῶν τάξεων πού ὑπάρχουν καί μερίδων τῶν τάξεων πού ἔχει δημιουργήσει ἡ οἰκονομική ἀνάπτυξη». Γι' αὐτό ὁ Ἔνγκελς θεωροῦσε τά κόμματα «τή λίγο πολύ ἐπαρκή πολιτική ἔκφραση τῶν ἴδιων αὐτῶν τάξεων καί μερίδων».[9]

Ἡ διατύπωση τοῦ Ἔνγκελς ἔρχεται σέ ἀντίθεση μ' ἐκείνη τοῦ Στάλιν σέ δύο οὐσιαστικά σημεῖα:

7. Ι. Στάλιν, «Γιά τό Σχέδιο Συντάγματος τῆς ΕΣΣΔ» (Εἰσήγηση στό VIII Ἔκτακτο Πανρωσικό Συνέδριο τῶν Σοβιέτ στίς 25.11.36), στό Ι. Στάλιν, *Ζητήματα Λενινισμοῦ*, ἐκδ. Καμπίτση, Ἀθήνα χχέ, σελ. 693. (ΣΤΜ) Ὅλα τά παραθέματα ἀπό βιβλία πού ὑπάρχουν σέ ἑλληνική ἔκδοση, στῆς ὁποίας τή σελίδα καί παραπέμπουμε, ἔχουν μεταφραστεῖ ἀπό μᾶς.

8. Φ. Ἔνγκελς στόν Κ. Σμίτ, 5 Αὐγ. 1890, στό Κ. Μάρξ – Φ. Ἔνγκελς, *Διαλεχτά Ἔργα* (στό ἑξῆς *ΔΕ*), τόμος 2, ἐκδ. Ἀναγνωστόπουλος, Ἀθήνα 1964, σελ. 570.

9. Φ. Ἔνγκελς, Εἰσαγωγή στό Κ. Μάρξ, *Οἱ ταξικοί ἀγῶνες στή Γαλλία – 1848-1850*, *ΔΕ*, 1, σελ. 125.

Πρῶτον, συσχετίζει τά κόμματα ὄχι μόνο μέ τάξεις ἀλλά καί μέ τίς μερίδες τάξεων, ὑποδηλώνοντας μέ αὐτόν τόν τρόπο τό γεγονός ὅτι οἱ τάξεις δέν εἶναι ὁμοιογενεῖς. Μέσα σέ μιά τέτοια προβληματική, διαφορετικά κομμάτια μιᾶς καί τῆς αὐτῆς τάξης μποροῦν νά βλέπουν, καί συνήθως βλέπουν, τά συμφέροντά τους νά ἐκφράζονται ἀπό διαφορετικά κόμματα. Αὐτό ἀσφαλῶς δέν ὑποδηλώνει ὅτι διαφορετικές μή ἀνταγωνιστικές τάξεις, ὅπως εἶναι οἱ ἐργάτες καί οἱ ἀγρότες σέ μία σοσιαλιστική κοινωνία, πρέπει *κατ' ἀνάγκην* νά ἐκπροσωποῦνται ἀποκλειστικά ἀπό ἕνα καί τό αὐτό κόμμα. Καί δεύτερον, ὁ Ἔνγκελς εἶναι λιγότερο κατηγορηματικός, προσθέτοντας τόν προσδιορισμό «λίγο πολύ ἐπαρκής».

Ὁ Ἔνγκελς μολαταῦτα τείνει ἐδῶ νά ἐκδηλώσει μιά ἀντίληψη γιά τά πολιτικά κόμματα πού εἶναι ὑπεραπλουστευμένη, σέ σύγκριση μέ τή γεμάτη λεπτές ἀποχρώσεις σκέψη καί τήν παντελή ἔλλειψη δογματικῶν προκαταλήψεων μέ τίς ὁποῖες ὁ Μάρξ καί ὁ ἴδιος διαπραγματεύτηκαν τά κόμματα στά ἱστορικά καί δημοσιογραφικά γραπτά τους. Σέ μεγάλο μέρος της ἡ εὐελιξία τους αὐτή ὀφείλεται στή «σχετική ἀνεξαρτησία» πού ἀναγνώριζαν στούς ἰδεολογικούς παράγοντες.[10] «Ἡ οἰκονομική κατάσταση εἶναι ἡ βάση», ἔγραφε ὁ Ἔνγκελς στόν Μπλόχ τό 1890, «ἀλλά τά διάφορα στοιχεῖα τῆς ὑπερδομῆς – πολιτικές μορφές τῆς πάλης τῶν τάξεων καί τά ἀποτελέσματά της... – ἀσκοῦν καί αὐτά τήν ἐπίδρασή τους στήν ἐξέλιξη τῶν ἱστορικῶν συγκρούσεων, καί σέ πολλές περιπτώσεις κυριαρχοῦν στόν καθορισμό τῆς *μορφῆς* τους».[11]

10. Φ. Ἔνγκελς στόν Κ. Σμίτ, 27 Ὀκτ. 1890, *ΔΕ*, 2, σελ. 575-583.

11. Φ. Ἔνγκελς στόν Ι. Μπλόχ, 21-22 Σεπτ. 1890, *τό ἴδιο*, σελ. 572-573. Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο.

Στή *Δεκάτη Ὀγδόη Μπρυμαίρ τοῦ Λουδοβίκου Βοναπάρτη,* γραμμένη στά 1851-52, ὁ Μάρξ ἀποσαφήνισε ὅτι δέν θεωροῦσε πώς κάθε κομματική σύγκρουση πρέπει ἀναγκαστικά, ἔστω καί ἔμμεσα, νά ἀντανακλᾶ ἀντιμαχόμενα οἰκονομικά συμφέροντα. Ἐντόπισε ἔτσι σέ ἀποκλειστικά «ἰδεολογικούς» παράγοντες τό λόγο ὕπαρξης τῆς «δημοκρατικῆς μερίδας τῆς ἀστικῆς τάξης»[12], ἡ ὁποία τό 1848 ἀντιπολιτευόταν τούς βασιλόφρονες ἀστούς στό Κόμμα τῆς Τάξης. Τή συνοχή της ἡ μερίδα αὐτή *δέν* τήν ὄφειλε «σέ μεγάλα κοινά συμφέροντα, καί δέν διακρινόταν ἀπό κάποιες ἰδιαίτερες συνθῆκες παραγωγῆς» ἔγραψε. «Ἦταν ἕνας κύκλος δημοκρατικά προσανατολισμένων ἀστῶν – συγγραφεῖς, δικηγόροι, ἀξιωματικοί καί δημόσιοι ὑπάλληλοι – πού χρωστοῦσε τήν ἐπιρροή του στίς ἀντιπάθειες πού ἔτρεφε ἡ χώρα γιά τό πρόσωπο τοῦ (βασιλιᾶ) Λουδοβίκου Φιλίππου, σέ ἀναμνήσεις ἀπό τή δημοκρατία, στή δημοκρατική πίστη ὁρισμένων ἔνθερμων ὀπαδῶν καί πάνω ἀπ' ὅλα, πάντως, στόν *γαλλικό ἐθνικισμό*».[13] Ὁ Μάρξ παρουσίασε λοιπόν τήν οἰκονομική πολιτική αὐτοῦ τοῦ ἀστικοῦ κόμματος νά ἀπορρέει ἀπό τήν ταξική θέση του, χωρίς νά ἐπιχειρεῖ ταυτόχρονα νά ἀνακαλύψει στά μέλη του κάποιο ξεχωριστό οἰκονομικό χαρακτηρισμό γιά νά ἑρμηνεύσει τούς λόγους πού τούς ἔκαναν νά προτιμοῦν «τή δημοκρατική ἀπό τή μοναρχική μορφή ἀστικῆς κυριαρχίας καί, πάνω ἀπ' ὅλα, τή μερίδα τοῦ λέοντος στήν κυριαρχία αὐτή».[14] Ἡ τελευταία πρόταση ἀποδίδει ἔμμεσα στό κόμμα αὐτό ἕνα ἐνδιαφέρον γιά τήν ἐξουσία καθεαυτή, πράγμα πού ἄλλωστε σέ πλῆθος

12. *ΔΕ*, 1, σελ. 293 (ἔκδ. Θεμέλιο, σελ. 31).
13. *Τό ἴδιο*, σελ. 294 (Θεμέλιο, σελ. 32). Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο.
14. *Τό ἴδιο*, σελ. 295 (Θεμέλιο, σελ. 32).

περιπτώσεις τό ὑπέδειξαν ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς ὡς στοιχεῖο τῆς πολιτικῆς.

Γράφοντας τό 1857 γιά τή βρετανική πολιτική σκηνή, ὁ Μάρξ ἔλεγε ὅτι οἱ ὀπαδοί τοῦ Πήλ, πού ἐπί μιά δεκαετία εἶχαν παίξει ἕνα ρόλο σάν κοινοβουλευτικό κόμμα, «δέν ἐκπροσωποῦσαν κάποια τάξη ἤ τμήματα μιᾶς τάξης».[15] Καί ὁ Ἔνγκελς, πάνω ἀπό τρεῖς δεκαετίες ἀργότερα, διέκρινε «πολυποίκιλα» ταξικά στοιχεῖα νά συνιστοῦν τό ἀνερχόμενο Γερμανικό Κόμμα τοῦ Κέντρου, πού βασιζόταν στόν ἀντιπρωσικό τοπικισμό τῶν καθολικῶν περιοχῶν.[16]

Μολονότι ὁ Μάρξ θεωροῦσε ὅτι ἡ ἐργατική ἦταν ἡ δυνάμει ὁμοιογενέστερη τάξη, εἶχε ταυτόχρονα πλήρη συνείδηση ὅτι «τό στάδιο ἀνάπτυξης στό ὁποῖο ἔχουν φτάσει διάφορα κομμάτια τῆς ἐργατικῆς τάξης στήν ἴδια χώρα... ἀναγκαστικά ποικίλλει πάρα πολύ, [καί] τό σημερινό κίνημα ἀναγκαστικά βρίσκει ἔκφραση σέ πολύ διαφορετικές θεωρητικές μορφές».[17] Γι' αὐτό καί ὁ Ἔνγκελς θά πεῖ στόν Μπέμπελ τό 1873 ὅτι «ἡ "ἀλληλεγγύη τοῦ προλεταριάτου" πραγματοποιεῖται παντοῦ σέ διαφορετικές κομματικές ὁμάδες πού ἀλληλοσπαράσσονται σέ συγκρούσεις ζωῆς καί θανάτου».[18]

Ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς καί ἡ δημοκρατία

Σέ ὁλόκληρη τήν πολιτική τους ζωή, ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς εἶχαν προσηλωμένο τό ἐνδιαφέρον τους

15. Κ. Μάρξ, «The Result of the Elections», *New York Daily Tribune*, 22 Ἀπρ. 1857.
16. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς, *Werke*, Βερολίνο 1956-68, τόμος 21, σελ. 461 · τόμος 22, σελ. 8.
17. Κ. Μάρξ στόν Φ. Ἔνγκελς, 5 Μαρτίου 1869, στό Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς, *Ἀλληλογραφία, τόμ. Β', 1861-1869*, ἐκδ. Μπάυρον, Ἀθήνα 1975, σελ. 185.
18. Φ. Ἔνγκελς στόν Α. Μπέμπελ, 20 Ἰουν. 1873, *ΔΕ*, 2, σελ. 559.

στό νά κερδηθεῖ «ὁ ἀγώνας γιά τή δημοκρατία».[19]
Ὁ Μάρξ πρωτομπῆκε στόν πολιτικό στίβο ὡς ἐπαναστάτης δημοκράτης, ἀντίθετος στήν πρωσική μοναρχία καί τή γραφειοκρατία της, καί διεκδικοῦσε ἀντιπροσωπευτικούς θεσμούς μέσω τῶν ὁποίων θά μποροῦσε νά πραγματοποιηθεῖ ἡ λαϊκή κυριαρχία. Τά πρῶτα ἄρθρα του, τό 1842, μιλοῦσαν γιά τήν ἐλευθερία τοῦ τύπου, τήν ὁποία θεωροῦσε πρωταρχικό ὅρο γιά μιά ἐλεύθερη πολιτική ἀνάπτυξη. Καταδίκαζε τή λογοκρισία ὡς «νόμο τῆς καχυποψίας ἀπέναντι στήν ἐλευθερία»· ἀπέρρεε, ἔγραφε, «ἀπό τήν ἀρχή "ὁ σκοπός ἁγιάζει τά μέσα". Ἕνας σκοπός ὅμως πού ἔχει ἀνάγκη ἀθέμιτα μέσα δέν μπορεῖ νά εἶναι θεμιτός σκοπός». Ἡ στέρηση τῆς ἐλευθερίας, συμπλήρωνε, ἦταν «ὁ πραγματικά θανάσιμος κίνδυνος γιά τόν ἄνθρωπο... Δέν μπορεῖς νά ἀπολαμβάνεις τά πλεονεκτήματα ἑνός ἐλεύθερου τύπου χωρίς νά ἀνέχεσαι συνάμα καί τίς δυσχέρειες πού συνεπάγεται. Δέν μπορεῖς νά θέλεις τό ρόδο χωρίς τά ἀγκάθια του».[20] Τόν λαϊκό τύπο, ὑποστήριζε, ἔπρεπε νά τόν ἀφήσουν νά ἀναπτυχθεῖ μέ τή μορφή διαφορετικῶν ἀνεξάρτητων ὀργάνων. «Πάνω ἀπ' ὅλα εἶναι ἀπαραίτητο», τόνιζε, «νά μήν τοῦ ἐκδίδουμε ἐντολές ἀπό τά ἔξω».[21]

Ὁ Μάρξ δέν ἐγκατέλειψε αὐτές τίς βαθιά δημοκρατικές πεποιθήσεις ὅταν ἐξελίχθηκε ἀπό ἐπαναστάτης δημοκράτης σέ κομμουνιστή, μιά μετάβαση πού ἄρχιζε ἤδη τόν ἑπόμενο χρόνο μέ τό δοκίμιό του *Γιά τό Ἑβραϊκό Ζήτημα,* στό ὁποῖο ἐξέθετε τούς περιορισμούς τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας. Ἀντίθετα, ἐκεῖνο πού ὁραματιζόταν ἦταν ἡ ἐξάπλωση τῶν ἰδεῶν αὐτῶν καί ὁ συνδυασμός τους μέ

19. *Κομμουνιστικό Μανιφέστο, ΔΕ,* 1, σελ. 42.
20. *Werke,* 1, σελ. 57, 60.
21. *Τό ἴδιο,* σελ. 155.

τήν κοινωνική καί οἰκονομική ἐλευθερία, τήν ὁποία μόνο μιά μεταβολή στήν ταξική ὑποδομή τῆς κοινωνίας ἦταν σέ θέση νά ἐξασφαλίσει. Ἀποσπώντας τήν ἰδιοκτησία καί τόν ἔλεγχο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἀπό τά χέρια μιᾶς ὀλιγάριθμης ἐκμεταλλευτικῆς τάξης καί ἐναποθέτοντάς τα στά χέρια μιᾶς δημοκρατικά διακυβερνώμενης κοινωνίας, ὁ σοσιαλισμός θά ἐξασφάλιζε τήν ἐλευθερία γιά τόν ἄνθρωπο ὡς παραγωγό καί ἀνθρώπινο ὄν, ἀλλά καί τίς νομικές καί συνταγματικές ἐλευθερίες γι' αὐτόν ὡς πολίτη· καί μαζί θά ἐξασφάλιζε τίς προϋποθέσεις νά πάψει ἡ ἀποξένωσή του ἀπό τά προϊόντα τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας του καί ἀπό τόν οὐσιαστικό ἔλεγχο τῆς κοινωνίας.

Ἡ Ἕνωση τῶν Κομμουνιστῶν, στήν ὁποία προσχώρησαν ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς τό 1847, κατέστησε σέ ὅλους σαφές ὅτι τά μέλη της «δέν ἦταν ἀπό ἐκείνους τούς κομμουνιστές πού ἐπιζητοῦν νά καταλύσουν τήν προσωπική ἐλευθερία, πού ἔχουν τή διάθεση νά μεταμορφώσουν τόν κόσμο σέ ἀπέραντο στρατώνα ἤ γιγάντιο στρατόπεδο ἐργασίας». Τό ὄργανο τῆς Ἕνωσης, ἡ ***Kommunistische Zeitschrift***(Κομμουνιστική Ἐπιθεώρηση), συνέχιζε σε μια προγραμματική διακήρυξη τό Σεπτέμβριο τοῦ 1847: «Ἀναμφισβήτητα ὑπάρχουν ὁρισμένοι κομμουνιστές πού μέ ἥσυχη τή συνείδηση ἀρνοῦνται νά υἱοθετήσουν τό αἴτημα τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, καί θά ἤθελαν νά τήν ἐξοστρακίσουν ἀπό τήν οἰκουμένη γιατί φρονοῦν ὅτι ἀποτελεῖ ἐμπόδιο στήν πλήρη ἁρμονία. Ἀλλά ἐμεῖς δέν ἔχουμε καμιά πρόθεση νά ἀνταλλάξουμε τήν ἐλευθερία μέ τήν ἰσότητα. Εἴμαστε πεπεισμένοι... ὅτι σέ καμιά κοινωνική τάξη πραγμάτων ἡ προσωπική ἐλευθερία δέν θά εἶναι τόσο ἐγγυημένη ὅσο στήν κοινωνία πού θά βασίζεται στήν κοινοκτημοσύνη». Ἀπαραίτητος κρινόταν ὁ μόχθος «γιά τήν οἰκοδόμηση

ἑνός δημοκρατικοῦ καθεστῶτος στό ὁποῖο κάθε κόμμα θά ἔχει τή δυνατότητα, μέ τόν προφορικό ἤ τό γραπτό λόγο, νά προσελκύσει τήν πλειοψηφία στίς ἰδέες του».[22]

Ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου

Ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς εἶδαν στό κίνημα τῆς ἐργατικῆς τάξης «τό αὐτόνομο κίνημα τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας γιά τό συμφέρον τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας».[23] Αὐτό ἀντανακλᾶται στόν ἐξ ὁλοκλήρου δημοκρατικό χαρακτήρα πού ἀπέδιδαν στή δικτατορία τοῦ προλεταριάτου, ἡ ὁποία πίστευαν ὅτι ἔπρεπε νά πάρει τή θέση τοῦ ἀστικοῦ κράτους. Αὐτό σήμαινε ὅτι ἡ ἐργατική τάξη θά χρησιμοποιοῦσε κυβερνητικά μέτρα «γιά νά ἐπιταχύνει βίαια τή διαδικασία μετασχηματισμοῦ τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν στίς ὁποῖες ἑδράζεται ἡ πάλη καί ἡ ὕπαρξη τῶν τάξεων».[24]

Εἶναι τελείως ἀδικαιολόγητος ὁ ἰσχυρισμός τοῦ κ. Richard Crossman, ὅτι ὁ Μάρξ θεωροῦσε πώς αὐτή «τήν περίοδο τῆς προλεταριακῆς δικτατορίας δέν θά τήν ἔλεγχε ὁλόκληρο τό προλεταριάτο περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἔλεγχε τή δημοκρατία ὁλόκληρη ἡ ἀστική τάξη», καί ὅτι σ' αὐτή τά ἡνία θά

22. D. Ryazanoff (Editor), *The Communist Manifesto of K. Marx and F. Engels*, Λονδίνο 1930, Παράρτημα Ε, σελ. 292.

23. *Κομμουνιστικό Μανιφέστο, ὅ.π.*, σελ. 33.

24. Κ. Μάρξ, Σχόλια στό βιβλίο τοῦ Μπακούνιν *Κρατισμός καί Ἀναρχία* (1874-75), *Werke*, 18, σελ. 630. Σχετικά μέ τό τί καταλάβαιναν οἱ θεμελιωτές τοῦ μαρξισμοῦ μέ τόν ὅρο δικτατορία τοῦ προλεταριάτου βλέπε ἀναλυτικότερα τό Jack Cohen, «The Dictatorship of the Proletariat as seen by Marx, Engels and Lenin», *Marxism Today*, Νοέμβρ. 1969, σελ. 326-338. Βλέπε ἀκόμα H. Draper, «Marx and the Dictatorship of the Proletariat», *Cahiers de l'Institut de Science Economique Appliquée*, Σειρά S, *Etudes de Marxologie*, ἀρ. 6, Παρίσι 1962, σελ. 5-73. Δέν πρόκειται νά συζητήσουμε ἐδῶ αὐτή τήν ἔννοια, παρά μόνο σέ σχέση μέ τό εἰδικό θέμα τοῦ ἄρθρου μας.

ἀναλάμβανε «μία ἐκπαιδευμένη ἐλίτ ἐπαναστατῶν μαρξιστῶν... γιά τό συμφέρον τοῦ προλεταριάτου».[25] Στήν πραγματικότητα οἱ θεμελιωτές τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ ἐπέκριναν αὐστηρά τέτοιες ἀπόψεις, πού τίς πρόβαλαν τόν δέκατο ἔνατο αἰώνα ὁ Αὔγουστος Μπλανκί καί οἱ ὀπαδοί του. Ὁ Μπλανκί εὐνοοῦσε τήν ἐκδοχή μιᾶς ἐπαναστατικῆς ἐλίτ πού θά καταλάμβανε τήν ἐξουσία καί θά τή συγκέντρωνε στά χέρια της ὥσότου οἱ μάζες, ἀποκοιμισμένες ἀπό αἰῶνες ἐξαπάτησης καί καταπίεσης, μπορέσουν νά ἀναπτυχθοῦν σέ βαθμό πού νά εἶναι σέ θέση καί οἱ ἴδιες πλέον νά καταλάβουν τά πραγματικά τους συμφέροντα. «Ἀπό τόν τρόπο πού ἀντιλαμβάνεται ὁ Μπλανκί κάθε ἐπανάσταση σάν πραξικόπημα μιᾶς μικρῆς ἐπαναστατικῆς μειοψηφίας», ἔγραφε ὁ Ἔνγκελς τό 1874, «ἐξυπακούεται, μετά τήν ἐπικράτησή της, ἡ ἀναγκαιότητα γιά μιά δικτατορία: τή δικτατορία, βέβαια, ὄχι ὁλόκληρης τῆς ἐπαναστατικῆς τάξης, τοῦ προλεταριάτου, παρά τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ ἐκείνων πού ἔφεραν σέ πέρας τό πραξικόπημα, καί πού οἱ ἴδιοι εἶναι ἤδη ἐκ τῶν προτέρων ὀργανωμένοι ὑπό τή δικτατορία ἑνός ἤ μερικῶν ἀτόμων».[26]

Πουθενά δέν θά δοῦμε τόν Μάρξ ἤ τόν Ἔνγκελς νά διατείνονται ὅτι ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριά-

25. R. H. S. Crossman, *Government and the Governed*, Λονδίνο 1969, σελ. 229.

26. Φ. Ἔνγκελς, *Τό πρόγραμμα τῶν μπλανκιστῶν κομμουνάρων προσφύγων*, *Werke*, 18, σελ. 529. Ὁρισμένοι συγγραφεῖς, καί ἀνάμεσά τους ὁ Τζώρτζ Λίχτχαϊμ, ἕνας ἀπό τούς σοβαρότερους σύγχρονους ἀστούς συγγραφεῖς γιά θέματα μαρξιστικῆς θεωρίας, θεωροῦν ὅτι ἡ *Προσφώνηση τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἕνωσης τῶν Κομμουνιστῶν* (*ΔΕ*, 1, σελ. 109-122) τό Μάρτιο τοῦ 1850 ἀντιπροσωπεύει μιά «γιακοβίνικη-μπλανκιστική παρέκκλιση» ἀπό μεριᾶς Μάρξ (George Lichtheim, *Marxism*, Λονδίνο 1961, σελ. 124-5). Ἐπιχείρησα νά καταδείξω τό ἀβάσιμο ἑνός τέτοιου ἰσχυρισμοῦ στό κείμενό μου «Marx and Engels and the Concept of the Party», *Socialist Register — 1967*, Λονδίνο, σελ. 127-8.

του θά ἔπρεπε νά πάρει τή μορφή μονοκομματικοῦ κράτους. Τουναντίον μάλιστα, ἡ Παρισινή Κομμούνα, τήν ὁποία ὁ Μάρξ περιέγραψε ὡς «κατάληψη τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀπό τίς ἐργαζόμενες τάξεις»,[27] ἐνῶ ὁ Ἔνγκελς ὡς «τή δικτατορία τοῦ προλεταριάτου»,[28] ἀσφαλῶς δέν ἦταν τέτοια περίπτωση: ἦταν χωρισμένη σέ μιά μπλανκιστική πλειοψηφία καί μία κυρίως προυντονική μειοψηφία, ἐνῶ ταυτόχρονα ποικίλες πολιτικές ὁμάδες, ὅπως ἡ μικροαστική Δημοκρατική Ἕνωση, λειτουργοῦσαν ἀνεμπόδιστα. Ἄν καί ἡ θέση τους κάθε ἄλλο παρά σιγουριά ἐνέπνεε, οἱ νέοι κυβερνῆτες τοῦ Παρισιοῦ ἐπέτρεψαν στούς ἐντός τῆς πόλης ἀστούς πού ὑποστήριζαν τήν ἀντεπαναστατική κυβέρνηση τῶν Βερσαλλιῶν, ἡ ὁποία προετοίμαζε τή βίαιη συντριβή τους, νά κατέβουν στίς ἐκλογές γιά τό Συμβούλιο τῆς Κομμούνας, στό ὁποῖο μάλιστα ἀπέσπασαν 15 ἀπό τίς 80 ἕδρες. Καί μόνο δυό ὁλόκληρες βδομάδες ἀφοῦ εἶχαν ἀρχίσει τά στρατεύματα τῶν Βερσαλλιῶν νά ἐφορμοῦν στά παρισινά προάστια καί νά βομβαρδίζουν τήν πόλη, ἄρχισε καί ἡ Κομμούνα νά ἀναστέλλει τήν ἔκδοση ἐχθρικῶν ἐντύπων,[29] μέτρο πού ὁ Μάρξ τό ἔκρινε ἀπολύτως θεμιτό ὡς μέτρο *ἐν καιρῷ πολέμου*. «Μέ τόν πόλεμο τῶν Βερσαλλιῶν νά μαίνεται ἔξω ἀπό τό Παρίσι, καί μέ τίς ἀπόπειρές τους ἐξαγορᾶς καί συνωμοσίας μέσα στήν πόλη», ἔγραψε, «δέν θά πρόδιδε ἡ Κομμούνα ἐπαίσχυντα τήν ἀποστολή της ἄν καταγινόταν στό νά κρατήσει τύπους καί προ-

27. Λόγος τοῦ Κ. Μάρξ στούς ἀντιπροσώπους στή Συνδιάσκεψη τῆς Πρώτης Διεθνοῦς στό Λονδίνο τό 1871, στό M. Molnar, *Le Déclin de la Première Internationale*, Γενεύη 1963, σελ. 238.

28. Φ. Ἔνγκελς, Εἰσαγωγή (1891) στό Κ. Μάρξ, *Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος στή Γαλλία*, *ΔΕ*, 1, σελ. 577.

29. Βλέπε F. Jellinek, *The Paris Commune of 1871*, Λονδίνο 1937, σελ. 227, 295.

σχήματα φιλελευθερισμοῦ *σάν νά ἦταν καιρός ἐμπεδωμένης εἰρήνης;*»[30] Αὐτές τίς συνθῆκες ἐμφυλίου πολέμου εἶχε στό μυαλό του ὁ Ἔνγκελς ὅταν ρωτοῦσε: «Θά εἶχε ποτέ κρατήσει ἡ Κομμούνα ἔστω καί μιά μέρα, ἄν δέν εἶχε χρησιμοποιήσει αὐτή τή δύναμη τοῦ ἔνοπλου λαοῦ ἐναντίον τῆς ἀστικῆς τάξης; Μήπως μάλιστα, ἀντίθετα, θά ἔπρεπε νά τήν κατακρίνουμε γιατί δέν τή χρησιμοποίησε ἀρκετά;»[31]

Πάντως, στό βιβλίο του *Ὁ ἐμφύλιος Πόλεμος στή Γαλλία*, στό ὁποῖο ὑπερασπίζεται τήν Κομμούνα, ὁ Μάρξ ἐξαίρει περισσότερο ἀπό ὁτιδήποτε ἄλλο τή δημιουργική πρωτοβουλία πού ἀποδέσμευσε ἡ Κομμούνα στούς κόλπους τῶν μαζῶν, καί μέ «βάση πραγματικά δημοκρατικούς θεσμούς» μέ τούς ὁποίους ἐξόπλισε τή Γαλλία.[32] Ἀπέδιδε ἰδιαίτερη βαρύτητα στό γεγονός ὅτι ἡ Κομμούνα «δέν διεκδίκησε γιά τόν ἑαυτό της τήν αἴγλη τοῦ ἀλάθητου, ἀπαράλλαχτο χαρακτηριστικό κάθε κυβέρνησης τοῦ παλιοῦ τύπου», παρά «κοινοποιοῦσε τά πεπραγμένα καί τά λεγόμενά της» καί «μυοῦσε τό λαό στίς ἀποτυχίες της».[33] Ὁ Μάρξ εἶχε πειστεῖ ἀπό καιρό ὅτι «τό γενικό πνεῦμα τῆς γραφειοκρατίας εἶναι ἡ *μυστικότητα*, τό μυστήριο πού συντηρεῖται ἐσωτερικά μέ τήν ἱεραρχικότητα, καί ἐξωτερικά μέ τή λειτουργία ἐν εἴδει κλειστῆς συντεχνίας. Ἡ διαχείριση τῶν κρατικῶν ὑποθέσεων στό φῶς τῆς ἡμέρας... φαίνεται, ἑπομένως, στή γραφειοκρατία σάν *προδοσία* ἀπέναντι στό μυστήριό της».[34] Ὁ Ἔνγκελς ὑπογράμμισε κι αὐτός τά ἀντιγραφειοκρατικά μέτρα πού πῆρε ἡ Κομμούνα γιά νά

30. Κ. Μάρξ, *Ἐμφύλιος πόλεμος στή Γαλλία*, ὅ.π., σελ. 632.

31. Φ. Ἔνγκελς, *Γιά τό κῦρος* (1873), *ΔΕ*, 1, σελ. 770.

32. *ΔΕ*, 1, σελ. 624.

33. *Τό ἴδιο*, σελ. 632-33.

34. Κ. Μάρξ, *Κριτική τῆς «Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου» τοῦ Χέγκελ*, 1843, *Werke*, 1, σελ. 249. Ἔμφαση στό πρωτότυπο.

«αὐτοπροστατευθεῖ ἀπό τούς ἴδιους της τούς ἐκπροσώπους καί λειτουργούς», πού ὅλοι τους ἐκλέγονταν μέ καθολική ψηφοφορία, «μέ τό νά ορίσει ὅτι ὅλοι, χωρίς ἐξαίρεση, ὑπόκεινται σέ ἀνάκληση ἀνά πάσα στιγμή».[35]

Ὁ ρόλος τῆς κομμουνιστικῆς ἡγεσίας

Μετά τή συντριβή τῆς Κομμούνας, ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς ἄρχισαν νά προβάλλουν μέ μεγαλύτερη ἐπιμονή τήν προτροπή τους γιά τή δημιουργία ἀνεξάρτητων ἐργατικῶν κομμάτων, ὥστε νά ἐξασφαλισθεῖ ἡ συνειδητή ἡγεσία καί καθοδήγηση πού εἶχαν λείψει στό Παρίσι. Τή διεκδίκηση ὡστόσο τοῦ ἡγετικοῦ ρόλου ἀπό μέρους τῶν κομμουνιστῶν τή βάσιζαν στό ὅτι αὐτοί διέθεταν μεγαλύτερη θεωρητική κατανόηση ἀπό τή μάζα τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὅπως εἶχε ἤδη γραφτεῖ στό *Κομμουνιστικό Μανιφέστο,* τό ὁποῖο παράλληλα ἀποσαφήνιζε ὅτι πρόθεσή τους δέν ἦταν νά ἐπιδιώξουν νά «πλάσουν τό ἐργατικό κίνημα» ἐπιβάλλοντάς του τίς δικές τους συγκεκριμένες ἀπόψεις.[36] Ὅπως ὑπέδειξε καί ὁ Ἔνγκελς στόν πρόλογό του τό 1890, «γιά τόν τελικό θρίαμβο τῶν ἰδεῶν πού διακηρύσσονται στό *Μανιφέστο,* ὁ Μάρξ στηρίζεται ἀποκλειστικά καί μόνο στήν πνευματική ἀνάπτυξη τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὅπως αὐτή θά ἀπέρρεε ἀναγκαῖα ἀπό τήν ἑνιαία δράση καί τή συζήτηση».[37]

Αὐτός ἦταν ὁ τρόπος πού πίστευαν οἱ θεμελιωτές τοῦ μαρξισμοῦ ὅτι ἡ ἐργατική τάξη θά ἀποκτοῦσε ὁλοένα καί διαυγέστερη συνείδηση «τῶν δικῶν της συνθηκῶν ζωῆς», καί ἔτσι θά ἀπαιτοῦσε τόν ἐκ βάθρων μετασχηματισμό τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας στό σύνολό της. Καί αὐτό εἶχαν στό νοῦ τους ὅταν ἔγραφαν τό 1844 στήν *Ἅγια Οἰκογένεια:* «Τό ζήτημα δέν εἶναι τί *θεωρεῖ* σκοπό του σέ μιά δεδομένη στιγμή αὐτός ἤ ἐκεῖνος ὁ προλετάριος ἤ ἀκόμα καί τό σύνολο τοῦ προλεταριάτου· τό ζήτημα εἶναι *τί εἶναι τό προλεταριάτο,* καί τί θά ἀναγκαστεῖ νά κάνει σάν ἀπόρροια αὐτοῦ τοῦ *εἶναι».*[38] Τήν ἐν λόγω «ἀνάγκη» δέν τήν ἀντιλαμβάνονταν ὡς ἐξωτερική παρά ὡς λογική καί πίστευαν ὅτι θά ἐπικρατοῦσε μακροπρόθεσμα στήν ἀντίληψη τῆς πλειοψηφίας τῶν ἐργατῶν.

Ὡστόσο δέν εἶναι σπάνιο τό φαινόμενο διάφοροι ἀκαδημαϊκοί ἀντίπαλοι τοῦ μαρξισμοῦ νά ἀποσποῦν βίαια τή φράση αὐτή ἀπό τά συμφραζόμενά της γιά νά ἀποδώσουν στόν Μάρξ κάποια τελεολογία πού ὁ ἴδιος θά τήν εἶχε ἀπορρίψει ὡς ἐπικίνδυνη μεταφυσική ἀνοησία. Ἔτσι, ὁ καθηγητής George Catlin στό βιβλίο του *Ἱστορία τῶν Πολιτικῶν Φιλοσόφων,* συνδυάζοντας μιά λαθεμένη μετάφραση μέ τήν παράλειψη τῶν καίριων λέξεων «σέ μιά δεδομένη στιγμή» *(einstweilen),* βάζει τόν Μάρξ νά λέει: «Δέν μᾶς ἀφορᾶ,[39] ἑπομένως, τί μπορεῖ νά βλέπει γιά σκοπό του αὐτός ἤ ἐκεῖνος ὁ προλετάριος, ἤ ἀκόμα καί τό σύνολο τοῦ προλεταριάτου». Καί μετά «ἐξηγεῖ» τή σκέψη τοῦ Μάρξ ὡς ἑξῆς: «Μιά πειθαρχημένη μειοψηφία, πού παραμένει μειοψηφία σέ ὁλόκληρη τήν περίοδο τῆς ἐπα-

35. *ΔΕ,* 1, σελ. 574. Βλέπε ἀκόμα Φ. Ἔνγκελς στόν Α. Μπέμπελ, 18-28 Μαρτ. 1875: «Πρώτη προϋπόθεση κάθε ἐλευθερίας ἀποτελεῖ τό νά εἶναι ὅλοι οἱ κρατικοί λειτουργοί ὑπεύθυνοι γιά τίς πράξεις τους κατά τήν ἄσκηση τῶν καθηκόντων τους ἀπέναντι σέ ὁποιονδήποτε πολίτη στά τακτικά δικαστήρια καί σύμφωνα μέ τίς ἀρχές τοῦ κοινοῦ δικαίου», *ΔΕ,* 2, σελ. 34.

36. *Τό ἴδιο,* σελ. 34.

37. *Τό ἴδιο,* σελ. 16.

38. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς, *Ἡ Ἅγια Οἰκογένεια,* ἐκδ. Φιλοσοφία, χχξ, σελ. 43-44. Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο, τό ὁποῖο βρίσκεται στό *Werke,* 2, σελ. 38.

39. Στό πρωτότυπο ἡ γερμανική φράση εἶναι *«Es handelt sich nicht darum»,* πού σημαίνει «τό ζήτημα δέν εἶναι».

ναστατικῆς δράσης, μπορεῖ ὡστόσο νά ἑρμηνεύει τήν Πραγματική Θέληση τοῦ λαοῦ ἤ τοῦ προλεταριάτου, καί νά κατανοεῖ πλήρως τί θά «ἀναγκαστεῖ νά κάνει», ἀπό θεωρητική ἀναγκαιότητα, αὐτός ὁ λαός ἤ τό προλεταριάτο, ἔστω κι ἄν αὐτός ὁ λαός στήν πραγματικότητα δέν ἔχει συνείδηση αὐτῆς τῆς Θέλησης ἤ Διαδικασίας».[40] Βρισκόμαστε ἐδῶ ἀντιμέτωποι μέ μιά θεωρία πού φέρει ἔκδηλη τήν ὁμοιότητα μέ τίς συνήθως σιωπηρές παραδοχές πού καλύπτονται πίσω ἀπό τόν πατερναλισμό μιᾶς ὁρισμένης σχολῆς «μαρξιστῶν»[41] – ἀλλά καμιά ἀπολύτως μέ τίς θέσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Μάρξ!

Σέ ἕνα πιό πρόσφατο βιβλίο, πού κι' αὐτό «ἀνασκευάζει» τό μαρξισμό, ὁ κ. Bertram D. Wolfe ἐπιτίθεται στόν Μάρξ γιατί ἔχει ἀνακηρύξει «τή θεωρία του ἀναπόφευκτη», δίνοντας σέ ὅσους τήν κατέχουν «μιά ψευδαίσθηση ὅτι ἔχουν τό χάρισμα τοῦ ἀλάθητου καί τή σταθερή συμπαράσταση τῆς ἱστορίας» καί «συνεπῶς, ἐπίσης, ὅτι ἔχουν τό προεξοφλημένο καί ἀδιαμφισβήτητο δικαίωμα νά ἐπιβάλλουν διά τῆς βίας τά σχέδιά τους σέ πιό ἀδαεῖς, ἀτίθασους ἀνθρώπους. Τί ἔλεος», συνεχίζει σαρκάζοντας, «θά μποροῦσε νά ὑπάρξει γιά ἀνθρώπους πού θά παρεμβάλλονταν στό δρόμο τῆς Ἱστορίας καί θά ἀντιστέκονταν στή θέλησή της,

40. G. Catlin, *A History of the Political Philosophers*, Λονδίνο 1950, σελ. 589.

41. Βλέπε, γιά παράδειγμα, S. Kovalyov, «Sovereignity and the International Duties of Socialist Countries», *Soviet News*, 1 Ὀκτ. 1968, σελ. 6. Ὁ συγγραφέας λέει ὅτι «τυπικός σεβασμός τῆς ἐλευθερίας τῆς αὐτοδιάθεσης στή συγκεκριμένη κατάσταση πού εἶχε προκύψει στήν Τσεχοσλοβακία» τό καλοκαίρι τοῦ 1968 – τό νά ἀφεθεῖ δηλαδή ἡ πλειοψηφία τοῦ τσεχοσλοβακικοῦ λαοῦ νά συνεχίσει τήν πορεία πού *πραγματικά* ἐπιθυμοῦσε – «θά σήμαινε ἐλευθερία τῆς «αὐτοδιάθεσης» ὄχι γιά τίς μάζες τοῦ λαοῦ, τούς ἐργαζόμενους ἄντρες καί γυναῖκες, παρά γιά τούς ἐχθρούς τους» – δηλαδή θά διάλεγαν πορεία ἀντίθετη μέ τήν Πραγματική Θέλησή τους, τῆς ὁποίας δέν εἶχαν συνείδηση. Ἔπρεπε λοιπόν νά ἀναληφθεῖ δράση γιά νά ἐμποδιστοῦν!

πού θά ἀπέρριπταν τίς ἐπιταγές τῆς ἐπιστήμης καί θά ἀρνοῦνταν νά συμμορφωθοῦν ἀνάλογα;»[42] Ἡ ἀπόδοση ἑνός τέτοιου «ἱστορικισμοῦ» στόν Μάρξ εἶναι χονδροειδής παραμόρφωση ὁλόκληρης τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου του.[43] «Ἡ *ἱστορία* δέν κάνει *τίποτα*», ἔγραψαν σέ ἄλλο σημεῖο τῆς *Ἁγίας Οἰκογένειας* ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς, «"*δέν* κατέχει τεράστιο πλοῦτο", "*δέν* δίνει μάχες" . Ὁ *ἄνθρωπος* τά κάνει ὅλα τοῦτα, αὐτός κατέχει καί μάχεται· ἡ «ἱστορία» δέν εἶναι κάποιο τρίτο πρόσωπο πού χρησιμοποιεῖ τόν ἄνθρωπο ὡς μέσο γιά τούς *δικούς της* ξεχωριστούς σκοπούς· ἡ ἱστορία δέν εἶναι *τίποτε ἄλλο ἀπό* τή δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου πού ἐπιδιώκει νά πραγματοποιήσει τούς σκοπούς του».[44]

Ἡ στάση ἀπέναντι στήν ἀντιπολίτευση

Ἕνα ἄλλο ἐπιχείρημα τῶν ἀντιμαρξιστῶν εἶναι ὅτι ἀφοῦ ὁ Μάρξ ὑποστήριξε τό 1872 τήν ἀποπομπή τοῦ ἀναρχικοῦ Μπακούνιν ἀπό τήν Πρώτη Διεθνή, ἀπέδειξε ἔτσι ὅτι τό μονοκομματικό σύστημα εἶναι «γνώρισμα τῆς ἑρμηνείας τοῦ Μάρξ γιά τή δικτατορία».[45] Ἀλλά καί αὐτό εἶναι ἐξίσου ἄστοχο. Ὁ Μάρξ διέκρινε τό δικαίωμα μιᾶς ὀργάνωσης νά ἐκδιώκει ἀπό τίς τάξεις της στοιχεῖα πού παρακω-

42. B. D. Wolfe, *Marxism*, Λονδίνο 1967, σελ. 380.

43. Ἡ διαδεδομένη σήμερα συνήθεια νά βάλλεται ὁ Μάρξ ὡς «διάσημος ἱστορικιστής» ἐγκαινιάστηκε ἀπό τόν καθηγητή Sir Karl Popper στά βιβλία του *The Open Society and its Enemies*, τόμος II, Λονδίνο 1945, καί *The Poverty of Historicism*, Λονδίνο 1957. Ἀπό μαρξιστική σκοπιά τόν ἀντικρούει ὁ Maurice Conforth, *The Open Philosophy and the Open Society*, Λονδίνο 1968, ἰδιαίτερα σελ. 129-159 καί 178-187.

44. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς, *ὅ.π.*, σελ. 115-116.

45. R. N. Carew Hunt, *Marxism: Past and Present*, Λονδίνο 1954, σελ. 155.

λύουν τή δουλειά της ἤ ἀντιτίθενται στίς θεμελιώδεις ἀρχές της. Ἔτσι, τό 1873 ἔγραφε γιά τούς ἀναρχικούς ὅτι «*σέ ἀνοιχτή ἀντίθεση* πρός τή Διεθνή, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί δέν βλάπτουν παρά εἶναι χρήσιμοι»,[46] μέ τόν ἴδιο τρόπο πού ἕξι χρόνια ἀργότερα μιλοῦσε γιά τό «ἀπόλυτο δίκιο» πού εἶχαν οἱ «ἐκπρόσωποι τῶν μικροαστῶν» νά συγκροτήσουν τό δικό τους ἀνεξάρτητο κόμμα ἔξω ἀπό τό Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Ἐργατικό Κόμμα, μέσα στό ὁποῖο ἀποτελοῦσαν «νοθευτικό στοιχεῖο».[47]

Στό ἐσωτερικό τῶν κομμάτων τῆς ἐργατικῆς τάξης ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς ὑποστήριζαν τήν πληρέστερη δυνατή δημοκρατία γιά ὅσους ἀποδέχονταν τούς βασικούς στόχους τοῦ κόμματος. «Τό ἐργατικό κίνημα θεμελιώνεται στήν ὀξύτερη κριτική τῆς ὑπάρχουσας κοινωνίας», ἔγραψε ὁ Ἔνγκελς στό Δανό σοσιαλιστή Τρίερ· «ἡ κριτική εἶναι τό ζωτικό στοιχεῖο του. Πῶς μπορεῖ λοιπόν νά ἀποφεύγει τό ἴδιο τήν κριτική, ἤ νά προσπαθεῖ νά ἀπαγορεύσει τίς διαμάχες; Εἶναι ποτέ δυνατό νά ἀπαιτοῦμε ἀπό ἄλλους ἐλευθερία τοῦ λόγου γιά τόν ἑαυτό μας μόνο καί μόνο γιά νά τή στραγγαλίσουμε ἐκ νέου μέσα στίς ἴδιες τίς γραμμές μας;».[48]

46. Κ. Μάρξ στόν Φ. Μπόλτε, 12 Φεβρ. 1873, *Werke*, 33, σελ. 566. Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο.
47. Κ. Μάρξ καί Φ. Ἔνγκελς, «Ἐγκύκλια Ἐπιστολή», 17-18 Σεπτ. 1879, *ΔΕ*, 2, σελ. 568-69.
48. Φ. Ἔνγκελς στόν Γκ. Τρίερ, 18 Δεκ. 1889, *Werke*, 37, σελ. 328. Δυστυχῶς τό σημαντικό αὐτό γράμμα, καί παρά τόν ὅρο τοῦ Ἔνγκελς νά δημοσιεύεται μόνο *πλῆρες*, στά ἀγγλικά ἔχει ἐμφανιστεῖ μόνο δίχως τό κομμάτι αὐτό (Βλέπε *Selected Correspondence*, Μόσχα-Λονδίνο 1956, σελ. 491-92). Ὁ Ἔνγκελς ἐξέφρασε παρόμοιες ἀπόψεις περί ἐσωκομματικῆς δημοκρατίας σέ μερικές ἄλλες ἐπιστολές πού γράφτηκαν στά 1890-92. Πρβλ. τό γράμμα του στόν Α. Μπέμπελ, 1-2 Μαΐου 1891: «Τό κόμμα χρειάζεται τή σοσιαλιστική ἐπιστήμη, κι αὐτή δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει χωρίς ἐλευθερία κίνησης...» (*Werke*, 38, σελ. 94)· ἀκόμα τό γεγονός ὅτι αὐτός καί ὁ Μάρξ καταδίκασαν

Ἀναμφισβήτητα βέβαια ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς ἐνέκριναν τήν ἐφαρμογή ἀποφασιστικῶν «δικτατορικῶν» μέτρων ἐναντίον ἀντιδραστικῶν ἀντιπάλων στήν περίπτωση ἐμφυλίου πολέμου ἤ μιᾶς «ἐξέγερσης πού θά ἀπέβλεπε στή διατήρηση τῆς σκλαβιᾶς», ὅπου μιά ἄρχουσα τάξη θά ἀρνιόταν νά ὑποταχθεῖ σέ μιά «εἰρηνική καί νόμιμη ἐπανάσταση».[49] Θεωροῦσαν παρόμοιες «αὐταρχικές» μεθόδους βασικά δημοκρατικές ὅταν ἡ ἐφαρμογή τους ἀποσκοποῦσε στήν ἄρση ἐμποδίων πού δέν ἄφηναν νά πραγματοποιηθοῦν οἱ ἐπιθυμίες τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ. Δέν ὑπάρχει ὅμως κανένα ὑπόβαθρο γιά νά ἰσχυριστεῖ κανείς ὅτι θά εἶχαν ποτέ ἀποδεχθεῖ τήν κατάπνιξη τῶν ἀντιθέτων ἀπόψεων ὡς πάγιο χαρακτηριστικό τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου, ἡ ὁποία, ὅπως τήν εἶχαν συλλάβει, θά κάλυπτε ὁλόκληρη τήν ἱστορική περίοδο πού μεσολαβεῖ ἀνάμεσα στόν καπιταλισμό καί σέ μιά ἀταξική καί ἀκρατική κομμουνιστική κοινωνία.

Ἀπό τό πρῶτο ἄρθρο τοῦ Μάρξ, τό 1842, πού κατάγγελλε τή λογοκρισία στόν τύπο ὥς τήν τελευταία πολιτική ἔκθεση τοῦ Ἔνγκελς, τό 1895, πού ἀπέκρουε τήν ἰδέα ἐπαναστάσεων πού θά γίνονταν στό ὄνομα τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ «ἀπό μικρές συνειδητοποιημένες μειοψηφίες ἐπικεφαλῆς ἀσυ-

τό 1873 τήν «ἑνότητα σκέψης καί δράσης» (ἀρχή πού περιλάμβανε τό πρόγραμμα τῆς Ἐπαναστατικῆς Ὀργάνωσης τῶν Διεθνῶν Ἀδελφῶν τοῦ Μπακούνιν, μιά ἀπό τίς ἱεραρχικά ὀργανωμένες μυστικές ἑταιρίες του) ὡς ἰησουίτικη σύλληψη, πού δέν σήμαινε «τίποτε ἄλλο ἀπό ὀρθοδοξία καί τυφλή ὑπακοή». (*L'Alliance de la Démocratie Socialiste et l'Internationale*, στό J. Freymond (ἐκδ.), *La Première Internationale: Receuil des Documents*, Γενεύη 1962, II, σελ. 393).
49. Φ. Ἔνγκελς, Πρόλογος στήν Ἀγγλική Ἔκδοση (1886), στό Κ. Μάρξ, *Τό Κεφάλαιο*, τόμος I, Σύγχρονη Σκέψη, Ἀθήνα 1975, σελ. 38.

νειδητοποίητων μαζῶν»,[50] τά γραφόμενά τους ἀποπνέουν ἕνα βαθύτατα δημοκρατικό, ἀντιελιτιστικό πνεῦμα.

Ὁ Λένιν καί τό κόμμα

Εἴδαμε λοιπόν ὅτι ὁρισμένοι ἀντικομμουνιστές ἰδεολόγοι ἀνακαλύπτουν στόν Μάρξ μιά πηγή κάποιου ὑποτιθέμενου κομμουνιστικοῦ ἐλιτισμοῦ. Ἀλλά οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς βρίσκουν τή ρίζα τοῦ κακοῦ στή «θεωρία γιά τό Κόμμα» τοῦ Λένιν. Δέν σπανίζει ὁ ἰσχυρισμός ὅτι ὑπάρχει μιά γενεαλογική γραμμή πού ξεκινάει ἀπό τόν Μπλανκί, περνάει ἀπό τόν Ρῶσο ὀπαδό του τοῦ περασμένου αἰώνα Τκατσόφ καί ἄλλους ἐπαναστάτες ναρόντνικους, καί καταλήγει ἀπευθείας στόν Λένιν, καί ἐπομένως στό σημερινό κομμουνισμό.[51] Ὁ Λένιν, λένε, ἐπεξεργάστηκε καί ἐφάρμοσε στήν πράξη τήν μπλανκιστική ἰδέα ἑνός ἄκρως πειθαρχημένου, ἱεραρχικά ὀργανωμένου συνωμοτικοῦ σώματος ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατῶν – τοῦ Κόμματος –, τό ὁποῖο ἔμελλε νά συγκεντρώσει στά χέρια του τόν ἀποφασιστικό ἔλεγχο τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ὑποκαθιστώντας τούς ἐργάτες, πού ὁ Λένιν – μᾶς λένε – τούς «θεωροῦσε πολύ κουτούς

50. Φ. Ἔνγκελς, Εἰσαγωγή (1895) στό Κ. Μάρξ, *Οἱ ταξικοί ἀγῶνες στή Γαλλία*, *ΔΕ*, 1, σελ. 143.

51. Βλέπε πχ. A.B. Ulam, *Lenin and the Bolsheviks* (Λονδίνο, ἐκδ. Fontana, 1969), σελ. 109· B.D. Wolfe, *Three Who Made a Revolution* (Λονδίνο, ἐκδ. Pelican, 1966), σελ. 180· L. Shapiro, *The Communist Party of the Soviet Union* (Λονδίνο 1960), σελ. 4. Βλέπε ἀκόμα τό βιβλίο τοῦ καθηγητῆ G. Sabine, *A History of Political Theory* (Λονδίνο 1960), σελ. 673: ἡ σύλληψη τοῦ Λένιν γιά τό κόμμα «δέν ἀνῆκε στόν Μάρξ ἀλλά στόν Γάλλο ἀναρχοσυνδικαλιστή (!) Μπλανκί». Τέτοιοι ἰσχυρισμοί ἐκτοξεύτηκαν ἐπίσης ἀπό μενσεβίκους καί ἄλλους ἐνόσω ζοῦσε ἀκόμα ὁ Λένιν.

γιά νά διακρίνουν ποιά ἦταν τά πραγματικά τους συμφέροντα», τό Κόμμα ἐπιζητοῦσε νά «κατασκευάσει» τήν ἐπανάσταση γιά λογαριασμό τους.[52] Αὐτές οἱ «λενινιστικές» ὀργανωτικές ἀρχές συνεπάγονταν ἀδήριτα ὅτι,σέ περίπτωση πού θά ἐπικρατοῦσαν, οἱ μπολσεβίκοι θά κατέληγαν στό νά ἐγκαθιδρύσουν, στό ὄνομα τῶν ἐργατῶν, τή δική τους σιδηρά δικτατορία. Γιά ὅλα τά ἄλλα ἀνταγωνιστικά κόμματα καί ὀργανώσεις κοινή μοίρα θά ἦταν ἡ καταστολή. Ἑπομένως, μᾶς διαβεβαιώνουν, τό μονοκομματικό σύστημα στή Σοβιετική Ἕνωση καί ἡ καταπίεση πού ἐπακολούθησε ἐπί Στάλιν δέν ἦταν παρά ἡ λογικά ἀναγκαία ἀπόρροια τῶν «ἐλιτιστικῶν» ἀπόψεων τοῦ Λένιν περί Κόμματος. Ἡ ἐπικράτηση τοῦ Λένιν ἀντιπροσώπευε, κατά τόν καθηγητή Brzezinski τῆς Κολούμπια σέ πρόσφατο ἄρθρο του στό *Encounter*, «τήν ἐπιτυχή "ἀποδυτικοποίηση" τοῦ μαρξισμοῦ, τήν ἐπικράτηση τῶν ἀνατολίτικων δεσποτικῶν ροπῶν ἐπί τῶν δυτικῶν δημοκρατικῶν τάσεων».[53]

Τά ἐπιχειρήματα αὐτά ἀναζητοῦν στήριγμα στό ἔργο τοῦ Λένιν *Τί νά κάνουμε;*, πού ἐμφανίστηκε τό 1902 καί πού τόσο συχνά μᾶς παρουσιάζουν ὅτι ἐκθέτει τήν κατεξοχήν «λενινιστική» ἄποψη γιά τό Κόμμα. Στήν πραγματικότητα ὅμως τέτοιο πράγμα ἡ μπροσούρα αὐτή δέν ἔκανε. Ἤδη τό 1907, προλογίζοντας μιά συλλογή κειμένων του πού περιλάμβανε καί τό *Τί νά κάνουμε;*, ὁ Λένιν κατέκρινε ὅσους ἔκαναν τό «βασικό σφάλμα» νά προσεγγίσουν τό βιβλίο «ἔξω ἀπό τή σχέση του μέ μιά συγκεκριμένη ἱστορική κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε σέ μιά ὁρισμένη, καί τώρα προπολλοῦ παρελ-

52. H.B. Mayo, *Introduction to Marxist Theory* (Νέα Ὑόρκη 1960), σελ. 135.

53. Z. Brzezinski, «The Soviet Past and Future», *Encounter*, Μάρτιος 1970, σελ. 3.

θούσα, περίοδο στήν ἀνάπτυξη τοῦ κόμματός μας». Ἦταν «μιά πολεμική πού διόρθωνε οἰκονομιστικές παραμορφώσεις, καί θά ἦταν λάθος νά δεῖ κανείς τήν μπροσούρα ὑπό ὁποιοδήποτε ἄλλο πρίσμα».[54] (Ἀτυχῶς, ἡ προειδοποίηση αὐτή δέν ἔχει συμπεριληφθεῖ σέ μεμονωμένες ἐκδόσεις τῆς μπροσούρας αὐτῆς στά ἀγγλικά.)

Τό 1902 ὁ Λένιν, ὅπως ἐπρόκειτο νά ἐξηγήσει ἀργότερα, εἶχε δώσει «ὑπερβολική» ἔμφαση στήν ἰδέα μιᾶς ὀργάνωσης ἐπαγγελματιῶν ἐπαναστατῶν, γιατί στίς ἐπικρατοῦσες συνθῆκες τοῦ τσαρικοῦ ἀπολυταρχισμοῦ αὐτό ἦταν τό ἑπόμενο ἀπαραίτητο βῆμα γιά νά διαμορφωθεῖ ἀπό τούς ἄμορφους σοσιαλδημοκρατικούς κύκλους ἕνα ἀποτελεσματικό μαρξιστικό κόμμα, ἱκανό νά ἐπέμβει προωθητικά στούς ἐπαναστατικούς ἀγῶνες πού διαγράφονταν στόν ὁρίζοντα. Ἐκμεταλλευόμενο τό «προσωρινό διάλειμμα ἐλευθερίας» πού ἀπέδωσε ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1905, τό κόμμα αὐτό κατόρθωσε νά διευρυνθεῖ γοργά καί σέ ὅλη του τή σύνθεση μέ τή μαζική στρατολόγηση βιομηχανικῶν ἐργατῶν, καί νά συγκροτήσει «μιά νόμιμη ὀργάνωση μέ ἰδεώδη δημοκρατική δομή, ἐκλογικό σύστημα καί ἐκπροσώπηση στά συνέδρια ἀνάλογη μέ τόν ἀριθμό τῶν ὀργανωμένων μελῶν».[55]

54. Β. Ι. Λένιν, Πρόλογος (Σεπτ. 1907) στή συλλογή *Δώδεκα Χρόνια*, *Ἅπαντα* (*Α*), τόμος 16, σελ. 107, 114. Ἀπό τό σχόλιο αὐτό δέν θά 'πρεπε, φυσικά, νά συμπεράνουμε ὅτι τό *Τί νά κάνουμε* δέν περιέχει συνάμα καί πολλά πράγματα γενικῆς ἰσχύος – καί ἰδιαίτερα τήν ἔμφαση στόν ἀπαραίτητο ρόλο ἑνός κόμματος πού καθοδηγεῖται ἀπό τήν πιό προωθημένη θεωρία γιά νά ἀναπτυχθεῖ σοσιαλιστική συνείδηση στήν ἐργατική τάξη. (ΣΤΜ) Ἡ παραπομπή *Α* ἀναφέρεται: τόμοι 1-18, στήν ἑλληνική μετάφραση τῆς πέμπτης ἔκδοσης τῶν *Ἁπάντων*· τόμοι 19-28 καί 30, στήν ἑλληνική μετάφραση τῆς τέταρτης ἔκδοσης· τόμοι 29 καί 31-45, στήν ἀγγλική μετάφραση τῆς τέταρτης ἔκδοσης τήν ὁποία χρησιμοποιεῖ ὁ συγγραφέας.

55. *Τό ἴδιο*, σελ. 107-109.

Ὁ δημοκρατικός συγκεντρωτισμός

Ἡ σύλληψη τοῦ Λένιν γιά τόν δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, τή βασική ὀργανωτική ἀρχή τοῦ Κόμματος, δέν πρόβλεπε μέ κανένα τρόπο τήν κατάπνιξη τῆς διαφωνίας στίς γραμμές του. Εἶναι ἀπαραίτητο, ἔγραφε ὁ Λένιν τό 1903, «νά ἀνοίξουμε φιλόξενα τίς στῆλες τοῦ κομματικοῦ ὀργάνου σέ ἀνταλλαγές γνωμῶν», ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τή δυνατότητα σέ ὁμάδες μέσα στό κόμμα πού ἔχουν διαφορετικές ἀπόψεις νά τίς ἐκθέσουν συστηματικά. Τό σύνολο τοῦ κόμματος πρέπει νά ἔχει στή διάθεσή του «*ὅλο, ἀπολύτως ὅλο τό ὑλικό* πού ἀπαιτεῖται» γιά νά ἐκφέρει «ἀνεπηρέαστη κρίση» γιά ὅλα τά θέματα τῶν διαφωνιῶν, τά ὁποῖα θά ἔπρεπε μέ τή σειρά τους, νά μήν ἀποκρύπτονται κατά τό δυνατόν καί ἀπό τόν ἐκτός κόμματος κόσμο. Ἐφιστοῦσε τήν προσοχή στό νά μή δείχνεται κανείς «ὑπέρμετρα αὐστηρός καί μονοκόμματος... ἀπέναντι στόν "ἀναρχικό ἀτομικισμό"», ἀκόμα καί στήν περίπτωση πού αὐτό θά συνεπαγόταν «μιά κάποια ἀπομάκρυνση ἀπό τά ὡραῖα σχήματα τοῦ συγκεντρωτισμοῦ καί τήν ἄνευ ὅρων ὑπαγωγή στήν πειθαρχία».[56] Στήν περίφημη μπροσούρα του γιά τήν ὀργάνωση τοῦ κόμματος *Ἕνα βῆμα μπρός, δυό βήματα πίσω* ἔγραφε τόν ἑπόμενο χρόνο: «Ἡ πάλη τῶν *ἀποχρώσεων* μέσα στό Κόμμα εἶναι *ἀναπόφευκτη καί ἀπαραίτητη*, ἐφόσον δέν ὁδηγεῖ σέ ἀναρχία καί διασπάσεις».[57] Καί τό 1909, ὅταν οἱ μπολσεβίκοι καί οἱ μενσεβίκοι συνυπῆρχαν ἀκόμα στό ἴδιο κόμμα, καθιστοῦσε σαφή τή θέση του ὅτι «ἕνα κόμμα μπορεῖ νά περιλαμβάνει στούς κόλ-

56. Γράμμα πρός τή σύνταξη τῆς *Ἴσκρα* (Νοέμβρ. 1903), *Α*, 8, σελ. 94. Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο.

57. *Ἕνα βῆμα μπρός, δυό βήματα πίσω* (Μάιος 1904), *Α*, 8, σελ. 342 (ἔκδ. Θεμέλιο, σελ. 195). Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο.

πους του μιά ὁλόκληρη κλίμακα ἀπό γνῶμες καί ἀποχρώσεις, τά ἄκρα τῶν ὁποίων μπορεῖ νά βρίσκονται σέ ὀξεία ἀντίθεση».[58]

Στά χρόνια πού ζοῦσε ἀκόμα ὁ Λένιν, ἀκόμα κι ἐνόσω κρατοῦσε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, τήν ἐσωτερική ζωή τοῦ μπολσεβίκικου κόμματος τή χαρακτήριζε ἡ ἐλεύθερη ἀντιπαράθεση καί συζήτηση ἀπόψεων μέσα στό γενικό πλαίσιο τοῦ προγράμματός του. Οἱ ἡγέτες τοῦ Κόμματος ἔπαιρναν μέρος στίς διαμάχες στόν κομματικό τύπο καί στά συνέδρια, καί δέν ἦταν σπάνιο νά ἐπιχειρηματολογοῦν ὑπέρ ἀντιτιθέμενων ἀπόψεων σέ μείζονα ζητήματα πολιτικῆς γραμμῆς ὡσότου ἀποφανθεῖ σχετικά ἡ δημοκρατική ψηφοφορία. Ἀπό κεῖ καί πέρα, καθῆκον ὅλων πιά τῶν μελῶν ἦταν νά ἐκτελοῦν τίς κατά πλειοψηφία παρμένες ἀποφάσεις μέ τήν καθοδήγηση τῶν ἀνώτερων ὀργάνων πού εἶχαν ἐκλεγεῖ ἀπό τή βάση, ἔχοντας ὅμως παράλληλα τό δικαίωμα νά διατηροῦν τήν προηγούμενη ἄποψή τους.

Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1920, στίς τελευταῖες φάσεις τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, τό Ἔνατο Συνέδριο τοῦ Κόμματος διακήρυξε ὅτι εἶναι «ἀναγκαῖο στήν ἐσωτερική ζωή τοῦ Κόμματος νά ἀσκεῖται πιό ἐκτεταμένη κριτική στά τοπικά ἀλλά καί στά κεντρικά ὄργανα τοῦ Κόμματος... Εἶναι ἀπαράδεκτο νά προβαίνει κανείς σέ ὁποιαδήποτε ἀντίποινα εἰς βάρος συντρόφων πού φρονοῦν διαφορετικά γιά ζητήματα γιά τά ὁποῖα ἔχει ἀποφανθεῖ τό Κόμμα».[59]

Τό Δέκατο Συνέδριο, τό 1921, πού ἀπαγόρευσε τίς φράξιες καί τίς πλατφόρμες, ἐπ' οὐδενί λόγω

58. «Εἰσήγηση στή συγκέντρωση τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ *Προλετάρυ*» (Ἰούν. 1909), *Α*, 15, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 430.
59. *Die Kommunistische Partei der Sovietunion in Resolutionen und Beschlüssen*, Βερολίνο 1957, τόμος 3, σελ. 155.

διανοήθηκε νά θέσει ἐκτός νόμου τήν ἀντιπαράθεση καί συζήτηση διαφορετικῶν ἀπόψεων. Τό ἀντίθετο μάλιστα: *τό συνέδριο ἀποφάσισε* νά κυκλοφορήσει ἕνα περιοδικό *Δελτίο Συζητήσεων* καί νά ὀργανωθοῦν εἰδικές συγκεντρώσεις γιά νά διευκολυνθεῖ ἡ διεξαγωγή τους.[60] Ἐπιπλέον, καί μέ τήν ἐπιμονή τοῦ Λένιν, ὄχι μόνο ἐπανεξέλεξε στήν Κεντρική Ἐπιτροπή τόν Τρότσκι, τόν Μπουχάριν καί ἄλλους πού ἡ πλατφόρμα τους γιά τό ζήτημα τῶν συνδικάτων εἶχε ἡττηθεῖ στό συνέδριο, παρά πρόσθεσε στά μέλη της καί δυό ἡγέτες τῆς «Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης», τόν Σλιαπνίκοφ καί τόν Κουτούζοφ, ὅπως ἐπίσης καί τόν Β.Β. Ὀσίνσκι, ἡγέτη μιᾶς ἄλλης ἀριστερῆς ἀντιπολιτευόμενης ὁμάδας, τῶν «Δημοκρατικῶν Συγκεντρωτιστῶν». Κατά τόν Λένιν, στόχος αὐτῶν τῶν ἐνεργειῶν ἦταν νά «ὑπογραμμιστεῖ ἡ ἐπιθυμία μας νά εἴμαστε δίκαιοι» καί νά ἐκφραστεῖ «συντροφική ἐμπιστοσύνη» σέ συντρόφους πού εἶχαν ταχθεῖ μέ τήν ἀντιπολίτευση.[61] Κι ὅμως, ὅσοι ἔχουν βαλθεῖ νά ἀνακαλύψουν στό πρόσωπο τοῦ Λένιν τόν ἀρχιτέκτονα τοῦ μονολιθικοῦ κόμματος, αὐτό εἰδικά τό συνέδριο ἐπικαλοῦνται γιά νά θεμελιώσουν τή θέση τους. Ἀλλά τά γεγονότα – πού ὁμολογουμένως εἶναι πολύ πιό ἄγνωστα ἀπ' ὅσο θά 'πρεπε – δέν εἶναι μέ τό μέρος τους.

60. Λένιν, Τό Δέκατο Συνέδριο τοῦ Κόμματος (Μάρ. 1921), *Α*, 32, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 243. Τό συνέδριο υἱοθέτησε τή συμβουλή τοῦ Λένιν νά ἀπορρίψει ὡς «ὑπερβολικά περιοριστική» μιά τροπολογία πού ἐπιζητοῦσε νά προσθέσει ὅτι τέτοια ἔντυπα πρέπει νά ἐκδίδονται μόνο ἀπό τήν Κεντρική Ἐπιτροπή ἤ τό Περιφερειακό Γραφεῖο της (*Α*, 42, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 283-4).
61. Λένιν, Δέκατο Συνέδριο, *Α*, 32, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 257-8, 260. Τό συνέδριο κάλεσε ταυτόχρονα ὅλα τά μέλη τῆς διαλυμένης «Ἐργατικῆς Ἀντιπολίτευσης» νά ὑποταχθοῦν στήν κομματική πειθαρχία. (*Τό ἴδιο*, σελ. 260· *K.P.S.U. in Resolutionen*, τόμος 3, σελ. 190).

Ὁ Λένιν καί ἡ πολιτική ἐλευθερία

Στίς ἐπαναστατικές του ἀπόψεις, τόν Λένιν τόν ἐπέπνεαν οἱ ἴδιες δημοκρατικές, ἀντιελιτιστικές ἀρχές πού ἐνέπνεαν καί τούς Μάρξ καί Ἔνγκελς. Ὥς τό Φεβρουάριο τοῦ 1917 θεωροῦσε κι αὐτός, ἀπό κοινοῦ μέ ὅλους τούς ρώσους μαρξιστές, ὅτι τό ἑπόμενο στάδιο θά ἦταν μιά ἀστικοδημοκρατική ἐπανάσταση γιά τήν ἀνατροπή τοῦ τσαρικοῦ ἀπολυταρχισμοῦ. Ἀναλαμβάνοντας ἡγετικό ρόλο σέ μιά τέτοια ἐπανάσταση, ἡ ἐργατική τάξη, πού δέν ἀποτελοῦσε παρά μικρό μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, θά ἔπρεπε νά συμμαχήσει μέ τούς ἀγρότες πού ἀποτελοῦσαν τήν πλειοψηφία του. Ἡ συμμαχία αὐτή θά ἐκφραζόταν μέ τή «συμμετοχή, ἴσως ἀκόμα καί τήν κυριαρχία, τῶν πιό ἀνομοιογενῶν ἐκπροσώπων τῆς ἐπαναστατικῆς δημοκρατίας» στήν κυβέρνηση πού θά ἀνέβαινε στήν ἐξουσία στό πλαίσιο μιᾶς «ἐπαναστατικῆς δημοκρατικῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου καί τῆς ἀγροτιᾶς». Ἡ ἐκδοχή μιᾶς ἀποκλειστικά ἐργατικῆς κυβέρνησης, ἀντέκρουε ὁ Λένιν τόν Τρότσκι καί τόν Πάρβους, θά ἦταν ἀδύνατη στό στάδιο αὐτό, «γιατί μόνο μιά ἐπαναστατική δικτατορία πού ἔχει τήν ὑποστήριξη τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ μπορεῖ νά ἔχει προοπτικές βιωσιμότητας».[62] Γιά τόν Λένιν, ὅπως καί γιά τόν Μάρξ, μιά τέτοια δικτατορία σήμαινε τήν «ἄμυνα ἀπέναντι στήν ἀντεπανάσταση καί τήν ἀποτελεσματική ἐξουδετέρωση ὁποιουδήποτε πράγματος ἐρχόταν σέ ἀντίθεση μέ τήν κυριαρχία τοῦ λαοῦ».[63] Καί δέν παρέλειπε νά προειδοποιήσει: «ὅποιος σκέφτεται νά φτάσει στό σοσιαλισμό ἀπό

62. «Ἡ Σοσιαλδημοκρατία καί ἡ Προσωρινή Ἐπαναστατική Κυβέρνηση» (Ἀπρίλιος 1905), *A*, 10, σελ. 19.

63. Λένιν, *Δυό τακτικές τῆς Σοσιαλδημοκρατίας στή δημοκρατική ἐπανάσταση* (Ἰούλιος 1905), *A*, 11, σελ. 125.

ὁποιονδήποτε ἄλλο δρόμο ἔξω ἀπό ἐκεῖνον τῆς πολιτικῆς δημοκρατίας θά καταλήξει ἀναπόφευκτα σέ συμπεράσματα πού εἶναι παράλογα καί ἀντιδραστικά, καί ἀπό οἰκονομική καί ἀπό πολιτική ἄποψη».[64]

Ὅπως ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς, ὁ Λένιν δέν ἔβλεπε τήν πολιτική ἐλευθερία σάν ἀφηρημένο σχῆμα· συγκεκριμένο περιεχόμενό της θεωροῦσε «τό δικαίωμα τοῦ λαοῦ νά ἐκλέγει ὁ ἴδιος ὅλους τούς δημόσιους λειτουργούς του, νά διοργανώνει κάθε εἴδους συγκεντρώσεις γιά νά συζητάει ὅλες τίς κρατικές ὑποθέσεις, καί νά ἐκδίδει ὅ,τι ἐφημερίδες καί βιβλία τοῦ ἀρέσει χωρίς νά πρέπει πρῶτα νά ζητήσει τήν ἄδεια».[65] Καί χαιρέτισε τά σοβιέτ τῶν ἐργατῶν, ὅταν ξεπετάχτηκαν αὐθόρμητα στήν Ἐπανάσταση τοῦ 1905, ὡς ἐμβρυακή μορφή ἑνός νέου τύπου κρατικῆς ἐξουσίας, ἡ ὁποία «μέ τόν πιό ἐλεύθερο, τόν πιό ἀνοιχτό καί τόν πιό ἀνένδοτο τρόπο εἰσήγαγε τό σύνολο τῶν μαζῶν στό ἔργο τῆς διακυβέρνησης». Ἡ ἐξουσία αὐτή «δέν ἀπέκρυπτε τίποτα, δέν εἶχε μυστικά, οὔτε κανονισμούς, οὔτε τύπους». Ἦταν «ἀνοιχτή σέ ὅλους, λειτουργοῦσε μπροστά στά μάτια τῶν μαζῶν, ἦταν προσιτή στίς μάζες, ἀπέρρεε ἄμεσα ἀπό τίς μάζες, καί ἦταν τό ἄμεσο, τό ἀπευθείας ἐργαλεῖο τῶν λαϊκῶν μαζῶν, τῆς θέλησής τους».[66]

Μιά τέτοια πολιτική ἐλευθερία προϋπόθετε τήν ἐλεύθερη διαπάλη πολιτικῶν κομμάτων, ὅπως τόνιζε συχνά ὁ Λένιν. Ὅσο καί νά ἐξαπατοῦσαν τίς

64. *Τό ἴδιο*, σελ. 16.

65. Λένιν, *Στή φτωχολογιά τοῦ χωριοῦ* (Μάρτιος 1903), *A*, 7, σελ. 133.

66. Λένιν, *Ἡ νίκη τῶν καντέτων καί τά καθήκοντα τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος* (Ἀπρίλιος 1906), *A*, 12, σελ. 317. Ὁ Λένιν τό παραθέτει αὐτό τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1920 καί στό ἄρθρο του «Συμβολή στήν ἱστορία τοῦ ζητήματος τῆς δικτατορίας», *A*, 31, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 351-2.

μάζες στόν μεταξύ τους συναγωνισμό γιά τήν ἐκλογή σέ ἀντιπροσωπευτικούς θεσμούς, ὅταν λείψουν τά κόμματα «ὁ λαός ἔχει πολύ λιγότερα μέσα στή διάθεσή του γιά νά ἀποκαλύψει τήν ἐξαπάτηση καί νά ἀνακαλύψει τήν ἀλήθεια» ἔγραφε τό 1912.[67] «Στίς ἐλεύθερες χῶρες», ἐπέμενε πέντε χρόνια μετά, «ὁ λαός κυβερνᾶται μέ τήν ἀνοιχτή διαπάλη τῶν κομμάτων καί μέ τήν ἐλεύθερη συμφωνία ἀνάμεσα στά κόμματα αὐτά».[68]

Κατακτώντας τήν πλειοψηφία

Καθώς ἡ 'Επανάσταση τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1917 ἀνέτρεψε τόν τσαρισμό, μποροῦσε τώρα νά ἀναγραφεῖ στήν ἡμερήσια διάταξη ὁ στόχος γιά τό πέρασμα ἀπό τήν ἀστικοδημοκρατική ἐπανάσταση στή σοσιαλιστική ἐπανάσταση. Οἱ μπολσεβίκοι ὡστόσο, γιά ὅσο διάστημα θά παρέμεναν μειοψηφία σ' αὐτή τους τήν ἐκτίμηση γιά τά πράγματα, ὄφειλαν νά περιοριστοῦν στό νά «ἐξηγοῦν μέ ὑπομονή» τήν ἄποψή τους προσπαθώντας νά τῆς ἐξασφαλίσουν μεγαλύτερη ἀπήχηση. «Δέν μπορεῖς νά ἀγνοεῖς τό λαό», ἐπέμενε ὁ Λένιν. «Μόνο ὅσοι ρέπουν πρός τήν ὀνειροπόληση καί τό συνωμοτισμό ἔχουν λόγους νά πιστεύουν ὅτι μιά μειοψηφία θά μποροῦσε νά ἐπιβάλει τή δική της θέληση στούς πολλούς. Ἔτσι σκεφτόταν καί ὁ γάλλος ἐπαναστάτης Μπλανκί, καί ἔσφαλλε. Ὅταν ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ ἀρνεῖται, γιατί ἀκόμα δέν καταλαβαίνει, νά πάρει τήν ἐξουσία στά δικά της χέρια, τότε ἡ μειοψηφία, ἀδιάφορο πόση ἐπαναστατικότητα καί εὐφυΐα διαθέτει, δέν μπορεῖ νά ἐπιβάλει τό δικό της στήν πλειοψηφία τοῦ λαοῦ».[69] Χωρίς τήν πλειοψηφία, ὄχι μόνο «στίς πρῶτες γραμμές τῶν ἐπαναστατικῶν τάξεων» παρά «στή χώρα γενικά», δέν «γεννᾶται ζήτημα ἐξέγερσης».[70]

'Ακόμα καί ὥς τό Σεπτέμβριο τοῦ 1917, καί παρά τά μέτρα καταστολῆς πού εἶχε πάρει ἡ φιλοκαπιταλιστική Προσωρινή Κυβέρνηση εἰς βάρος τοῦ κόμματός του, ὁ Λένιν ἐπιζητοῦσε ἕνα «συμβιβασμό». Οἱ μποσλεβίκοι θά ὑποστήριζαν μιά κυβέρνηση ἐσέρων (μέλη τοῦ λαϊκιστικοῦ ἀγροτικοῦ «Σοσιαλεπαναστατικοῦ Κόμματος») καί μενσεβίκων, πού θά ἦταν ὑπόλογη ἀπέναντι στά Σοβιέτ τῶν 'Αντιπροσώπων τῶν 'Εργατῶν, τῶν Στρατιωτῶν καί τῶν 'Αγροτῶν, στά ὁποῖα τά κόμματα αὐτά ἐξακολουθοῦσαν νά διατηροῦν τήν πλειοψηφία. Τήν πρότασή του αὐτή ὁ Λένιν τή συνόδευε μέ τή δήλωση: «Δέν ἔχουμε τίποτα νά φοβηθοῦμε *ἐμεῖς* ἀπό τήν πραγματική δημοκρατία, γιατί ἡ πραγματικότητα εἶναι μέ τό μέρος μας...».[71]

Οἱ μενσεβίκοι ὅμως καί οἱ ἐσέροι δέν ἦταν ἕτοιμοι νά υἱοθετήσουν τήν πρόταση τοῦ Λένιν, καί ἔτσι ἔκλεισαν τήν πόρτα στήν ὕστατη δυνατότητα γιά μιά εἰρηνική ἐπαναστατική ἐξέλιξη. 'Ο λαός, καί στίς πόλεις καί στήν ὕπαιθρο, ἔφτανε ἤδη στό χεῖλος τῆς ἀπόγνωσης. 'Αγροτικές ἐξεγέρσεις σάρωναν τό μισό καί πλέον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ μέρους τῆς Ρωσίας, ἐνῶ διαγραφόταν στό μεταξύ ὁ κίνδυ-

67. «Τά πολιτικά κόμματα στή Ρωσία» (Μάιος 1912), *Διαλεχτά Ἔργα*, (στό ἑξῆς *ΔΕ*) ἐκδ. Γνώσεις, 'Αθήνα 1973, τόμος Ι, μέρος 2, σελ. 262.
68. *Μαθήματα ἀπό τήν ἐπανάσταση* (Σεπτέμβριος 1917), *Α*, 25, σελ. 234.

69. «Εἰσήγηση σέ συγκέντρωση τῆς ὀργάνωσης τῆς Πετρούπολης» (Μάιος 1917), *Α*, 41, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 433.
70. *Μποροῦν οἱ μπολσεβίκοι νά διατηρήσουν τήν κρατική ἐξουσία;* ('Οκτώβριος 1917), *Α*, 26, σελ. 115.
71. «Γιά τούς συμβιβασμούς» (Σεπτέμβριος 1917), *Α*, 25, σελ. 317.

νος νά παραδώσει ή άστική τάξη τήν έπαναστατική Πετρούπολη στούς Γερμανούς. Ὁ Λένιν μελέτησε διεξοδικά τήν ἀνοδική τροχιά τῆς λαϊκῆς ὑποστήριξης, ὅπως τήν εἶχαν καταγράψει τά ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν, καί συμπέρανε ἀπό τά τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου ὅτι «ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ εἶναι μέ τό μέρος μας».* Μέ τέτοια δεδομένα ἦταν καί δυνατό ἀλλά καί ἐπιβεβλημένο γιά τούς μπολσεβίκους νά ὀργανώσουν τήν ἔνοπλη ἐξέγερση καί νά καταλάβουν χωρίς χρονοτριβή τήν ἐξουσία, δίχως νά κάτσουν νά περιμένουν γιά τήν «τυπική» πλειοψηφία: ἡ ἱστορία δέν θά τούς τό συγχωροῦσε ποτέ ἄν δέν προχωροῦσαν πρός τήν ἐξουσία τώρα, τώρα πού ἦταν βέβαιοι γιά τή νίκη.[72]

*[Στίς κριτικές πού τοῦ ἔγιναν, ὁ συγγραφέας ἀπάντησε μέ τό ἄρθρο του «Socialism, Democracy and the One-Party System» – A Reply», στό *Marxism Today*, Μάρτιος 1972, σελ. 88-93. Σχετικά μέ τό σημεῖο αὐτό ἀναφέρει στή σελ. 89 τά ἀκόλουθα (ΣτΜ).] Κατεχόμενος ἀπό τήν ἔμμονη ἰδέα ὅτι προτείνω «ἕνα δούρειο ἵππο» σέ αὐτό πού στά μάτια του ἐξακολουθεῖ νά εἶναι «τό πολιορκημένο κομμουνιστικό στρατόπεδο», ὁ John Tarver ἐξορμᾶ γιά νά κονταροχτυπηθεῖ μέ ἀνεμόμυλους, νομίζοντας ὅτι βλέπει ρεβιζιονιστικούς γίγαντες. Τό ἀποτέλεσμα, ὅπως θά δείξω, δέν εἶναι εὐτυχές.

Πάρτε τίς ἐκλογές. Ἡ ὑποτιθέμενη ἔννοια μου γιά τήν «τυπική δημοκρατία», γράφει, «ἀποκορυφώνεται» στήν «εἰκόνα τοῦ Λένιν νά ἀποφασίζει γιά τήν Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση "μελετώντας προσεκτικά... ἐκλογικά ἀποτελέσματα"». Στήν πραγματικότητα ὁ Λένιν, στό ἴδιο ἀκριβῶς γράμμα πού διαλέγει ὁ Μόντυ, ἔγραψε ἐπί λέξει: "Δέν πρέπει νά μᾶς ξεγελοῦν τά ἐκλογικά ἀποτελέσματα· οἱ ἐκλογές δέν ἀποδεικνύουν τίποτα."» (*Marxism Today*, Ἰούνιος 1971, σελ. 190).

Ὁ Λένιν, εὐτυχῶς, καμιά τέτοια ἀνοησία δέν «ἔγραψε ἐπί λέξει». Οἱ λέξεις «οἱ ἐκλογές δέν ἀποδεικνύουν τίποτα» – πού θά τίς βροῦμε στήν ἀγγλική ἔκδοση τῶν *Ἀπάντων*, τόμος 26, σελ. 19 – εἶναι προϊόν ἐσφαλμένης μετάφρασης. Ὁ Λένιν ἔγραψε *ἐπί λέξει: «Nye v vyborakh delo» (Polnoe Sobranie Sochineniy*, Μόσχα 1962, τόμος 34, σελ. 239), πράγμα πού σημαίνει: δέν εἶναι ζήτημα ἐκλογῶν. [Στήν ἑλληνική ἔκδοση τῶν *Ἀπάντων*, 26, σελ. 1, ἡ φράση μεταφράζεται: «ἡ οὐσία δέν βρίσκεται στίς ἐκλογές» (ΣτΜ).] Ὁ Johnny δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὑπεύθυνος γιά μεταφραστικά σφάλματα· ὁπωσδήποτε ὅμως εἶναι ἀξιόμεμπτος πού δέν μπῆκε στόν κόπο νά διαπιστώσει ἤ νά ἐξηγήσει τί λογῆς «ἐκλογικά ἀποτελέσματα» ἀπέρριπτε μέ αὐτό τόν τρόπο ὁ Λένιν. Ἡ προηγούμενη πρόταση στό ἄρθρο τοῦ Λένιν ἀποκαλύπτει ὅτι ὁ λόγος ἦταν εἰδικά γιά τίς λεγόμενες «ἐκλογές» γιά τή «Δημοκρατική Συνδιάσκεψη», τήν ὁποία καί θά περιγράψει ὡς «ἀπάτη»: ἦταν ἐντελῶς μή ἀντιπροσωπευτική ἀφοῦ εἶχε «ἐκλεγεῖ» μέ ἄνιση ψηφοφορία πού εἶχαν αὐθαίρετα ἐπινοήσει οἱ ἐσέροι καί μενσεβίκοι ἡγέτες («Οἱ ἥρωες τῆς ἀπάτης καί τά λάθη τῶν μπολσεβίκων», *Α*, 26, σελ. 25-6.) Στήν πρόταση πού ἀκολουθεῖ ἀκριβῶς μετά τά λόγια πού παραθέτει ὁ Johnny, ὁ Λένιν ἀντιδιαστέλλει αὐτές τίς ψευτοεκλογές μέ τίς πραγματικές «ἐκλογές γιά τά δημοτικά συμβούλια τῆς Πετρούπολης καί τῆς Μόσχας καί τίς ἐκλογές γιά τά Σοβιέτ. Συγκρίνετε τίς ἐκλογές στή Μόσχα καί τήν ἀπεργία τῆς Μόσχας στίς 12 Αὐγούστου: αὐτά εἶναι ἀντικειμενικά γεγονότα...» (*Α*, 26, σελ. 1).

Πραγματικά, λοιπόν, ὁ Λένιν παράθεσε ἐκλογικά ἀποτελέσματα σέ ὅλα σχεδόν τά ἄρθρα, τούς λόγους καί τίς εἰσηγήσεις του πού ὑποστήριζαν ὅτι εἶχε ἔρθει πλέον ὁ καιρός νά ὀργανώσουν τήν Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση (βλ. πχ. *Α*, 26: «Ἡ κρίση ὡρίμασε», σελ. 62· «Γράμμα στούς μπολσεβίκους συντρόφους», σελ. 165-6· «Συνεδρίαση τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ΣΔΕΚΡ, 16 Ὀκτ. 1917», σελ. 173· «Γράμμα σέ συντρόφους», σελ. 177).

72. «Οἱ μπολσεβίκοι πρέπει νά ἀναλάβουν τήν ἐξουσία» (Σεπτέμβριος 1917), *Α*, 26, σελ. 1-3. Ὁ Λένιν ὑπῆρξε πιό κατηγορηματικός καί ἀκριβής στό γράμμα του πρός τήν Κεντρική Ἐπιτροπή κλπ., ὅπου ἔγραφε ὅτι «μαζί μέ τούς Ἀριστερούς Σοσιαλεπαναστάτες» εἶχαν τήν *«ὁλοφάνερη πλειοψηφία στή χώρα»* (*Α*, 26, σελ. 121) Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο. Βλέπε ἀκόμα τό γράμμα στόν Ι. Τ. Σμίλγκα, 10 Ὀκτ. 1917, *Α*, 26, σελ. 51-52.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ἡ σχεδόν ἀναίμακτη ἐπανάσταση πού ἐπικράτησε στήν Πετρούπολη ὑπό τήν ἡγεσία τοῦ Λένιν καί τοῦ Τρότσκι συγκέντρωσε τήν ἐξουσία στά χέρια τῆς Ἐπαναστατικῆς Στρατιωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Σοβιέτ τῆς Πετρούπολης στίς 7 Νοεμβρίου (25 Ὀκτωβρίου) τοῦ 1917. Ἐκεῖνο τό βράδυ συγκαλεῖται τό Δεύτερο Πανρωσικό Συνέδριο τῶν Σοβιέτ. Ἡ ἐκπροσώπηση τῶν μπολσεβίκων, πού στό πρῶτο συνέδριο, τόν Ἰούνιο, εἶχαν μόλις τό 14% τῶν ἐκπροσώπων, τώρα ἀνέρχεται στά 60%. Μαζί τους συμπαρατάσσεται καί ἡ ἀριστερά τῶν ἐσέρων, ἔτσι πού ἀκόμα ἕνα 15% τῶν ἐκπροσώπων ἔρχεται νά προστεθεῖ σ' ἐκείνους πού ἐπιδοκιμάζουν τήν ἐξέγερση καί τή συγκέντρωση ὅλης τῆς ἐξουσίας στή Ρωσία στά χέρια τῶν Σοβιέτ. Τό διάστημα λοιπόν τῶν λίγων ἑπόμενων μηνῶν καί μέσα σ' ἕνα κύμα λαϊκοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἡ σοβιετική ἐξουσία στεριώνει σχετικά εἰρηνικά στά περισσότερα μέρη τῆς χώρας.

Τό νέο καθεστώς ἦταν στήν οὐσία του ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου,[1] τήν ὁποία ὁ Λένιν ἔβλεπε ὡς «εἰδική μορφή ταξικῆς συμμαχίας ἀνάμεσα στό προλεταριάτο, τήν πρωτοπορία τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ, καί τά πολυάριθμα μή προλεταριακά στρώματα (μικροαστοί, μικροϊδιοκτῆτες, ἀγρότες, διανοούμενοι, κλπ.) ἤ τήν πλειοψηφία αὐτῶν τῶν στρωμάτων».[2] Ἀπό τή στιγμή ὅμως πού θά θελήσουμε νά ἐφαρμόσουμε τόν μή λενινιστικό ὁρισμό τοῦ Στάλιν γιά τή δικτατορία τοῦ προλεταριάτου – ἡγεσία «*ὁλοκληρωτικά* καί *ἀπόλυτα* στά χέρια *ἑνός* κόμματος, στά χέρια τοῦ κόμματός μας, πού δέν μοιράζεται καί δέν μπορεῖ νά μοιράζεται τήν κρατική διακυβέρνηση μέ ἄλλο κόμμα»[3] – ἡ πρόταση ὅτι στή Ρωσία ὑπῆρχε πράγματι δικτατορία τοῦ προλεταριάτου ἀπό τό Νοέμβριο τοῦ 1917 ὥς τό Μάρτιο τοῦ 1918, τό διάστημα δηλαδή πού οἱ μπολσεβίκοι μοιράζονταν τήν ἐξουσία μέ τούς ἀριστερούς ἐσέρους, εἶναι λογικά ἀσύστατη.

Πολυκομματικό σοβιετικό σύστημα

Ὁ Λένιν, πού κάθε ἄλλο παρά θεωροῦσε τή σοβιετική ἐξουσία μονοκομματικό σύστημα, ὑποστήριζε τούς μῆνες πού προηγήθηκαν τῆς ἐπανάστασης ὅτι «μόνη αὐτή ἡ ἐξουσία θά ἦταν σέ θέση νά ἐξασφαλίσει μιά ἀδιάκοπη καί πλατιά ἀνάπτυξη τῆς ἐπανάστασης, μιά εἰρηνική διαπάλη κομμάτων μέσα στούς κόλπους τῶν Σοβιέτ».[4] Μετά τήν Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση, συνέταξε ἕνα διάταγμα τό ὁποῖο πρόβλεπε τήν ἀναλογική ἐκπροσώπηση «πού βασίζεται στήν ἀποδοχή τοῦ κομματικοῦ συστήματος καί τή διενέργεια ἐκλογῶν ἀπό τά ὀργανωμένα

1. Τήν πρώτη περίοδο τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας χαρακτηριζόταν συνήθως «δικτατορία τοῦ προλεταριάτου καί τῆς φτωχῆς ἀγροτιᾶς».

2. Πρόλογος (Ἰούνιος 1919) στό «Ἡ ἐξαπάτηση τοῦ λαοῦ», *Α*, 29, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 381.

3. Ι. Στάλιν, «Γιά τά τρία βασικά συνθήματα τοῦ κόμματος στό ἀγροτικό ζήτημα», στό Ι. Στάλιν, *Ζητήματα Λενινισμοῦ*, *ὅ.π.*, σελ. 209.

4. «Ἕνα ἀπό τά βασικά ζητήματα τῆς ἐπανάστασης» (Σεπτέμβριος 1917), *Α*, 25, σελ. 378.

κόμματα».[5] Καί συνέχισε νά ἐξάρει τήν ἀνωτερότητα τοῦ σοβιετικοῦ συστήματος, μέ τό ἐπιχείρημα ὅτι, σ' ἕνα τέτοιο σύστημα, «ἄν ὁ ἐργαζόμενος λαός δέν μείνει ἱκανοποιημένος ἀπό τό κόμμα του, ἔχει τήν εὐχέρεια νά ἐκλέξει ἄλλους ἐντολοδόχους, νά δώσει τήν ἐξουσία σέ κάποιο ἄλλο κόμμα καί νά ἀλλάξει κυβέρνηση χωρίς τήν παραμικρή ἐπανάσταση».[6] Δέν εἶναι δύσκολο νά δεῖ κανείς ὅτι αὐτή ἡ ἄποψη βρίσκεται ἀκριβῶς στούς ἀντίποδες ἐκείνης πού ἐπρόκειτο ἀργότερα νά υἱοθετήσει ὁ Στάλιν, ὁ ὁποῖος τό 1927 ἰσχυριζόταν ὅτι τό Κομμουνιστικό Κόμμα εἶναι σέ θέση νά ἀπολαμβάνει τό μονοπώλιο τῆς νομιμότητας γιατί τό 1917 «ἡ ἐργατική τάξη τῆς ΕΣΣΔ ἔκανε τήν *τελική* ἐπιλογή της καί ἀποδέχτηκε τό Κομμουνιστικό Κόμμα ὡς μοναδικό κόμμα».[7]

Οἱ ἀπόψεις τοῦ Λένιν γιά τήν ἐλευθερία τοῦ τύπου στά πλαίσια τῆς σοβιετικῆς ἐξουσία προϋποθέτουν κι αὐτές πολυκομματικό σύστημα. «Ἐλευθερία τοῦ τύπου», ἔγραφε τό Σεπτέμβριο τοῦ 1917, «σημαίνει ὅτι ὅλες οἱ γνῶμες *ὅλων* τῶν πολιτῶν μποροῦν νά δημοσιεύονται ἐλεύθερα... Ἡ κρατική ἐξουσία μέ τή μορφή τῶν Σοβιέτ ἀναλαμβάνει *ὅλα* τά τυπογραφεῖα καί *ὅλο* τό δημοσιογραφικό χαρτί καί τά διανέμει *ἀκριβοδίκαια:* πρῶτο ἔρχεται τό κράτος... Τά μεγάλα κόμματα ἀκολουθοῦν... Τρίτα

5. «Προσχέδιο ἀπόφασης γιά τό δικαίωμα τῆς ἀνάκλησης» (Δεκέμβριος 1917), *Α*, 26, σελ. 319.
6. «Ἀπάντηση σέ ἐρωτήματα στό Ἔκτακτο Πανρωσικό Συνέδριο τῶν Σιδηροδρομικῶν» (Ἰανουάριος 1918), *Α*, 26, σελ. 481. Βλέπε ἀκόμα «Ἀπό τήν ΚΕ τοῦ Ρ.ΣΔ.Ε.Κ. (μπ) πρός ὅλα τά μέλη τοῦ Κόμματος» (Νοέμβριος 1917), *τό ἴδιο*, σελ. 285.
7. Ι. Στάλιν, Συνέντευξη μέ τήν πρώτη Ἀμερικανική Ἐργατική Ἀντιπροσωπεία (Σεπτέμβριος 1927), ***Leninism*** (Λονδίνο 1933), τόμος 2, σελ. 58-59. Ἔμφαση δική μου. (Ἀπόσπασμα τῆς συνέντευξής στά ἑλληνικά, πού ὅμως δέν περιλαμβάνει τήν παραπομπή τοῦ συγγραφέα, βρίσκεται στό Ι. Στάλιν, *Γιά τόν Λένιν*, Ἀθήνα 1960, σελ. 46-54).

ἔρχονται τά μικρότερα κόμματα, καί ἕπεται ὁποιαδήποτε ὁμάδα πολιτῶν ἔχει ἕνα ἀριθμό μελῶν ἤ ἔχει συγκεντρώσει ἕναν ἀριθμό ὑπογραφῶν».[8]

Ὅταν ἦρθαν στήν ἐξουσία οἱ μπολσεβίκοι, ὑπέβαλαν μιά πρόταση τήν ὁποία υἱοθέτησε στίς 17 Νοεμβρίου τοῦ 1917 ἡ Κεντρική Ἐκτελεστική Ἐπιτροπή τῶν Σοβιέτ (ΚΕΕ). Ἡ ἀπόφαση πρόβλεπε «νά κατασχεθοῦν τά ἰδιωτικά τυπογραφεῖα καί τά ἀποθέματα χάρτου, καί νά παραδοθοῦν στίς σοβιετικές ἀρχές, κεντρικές καί τοπικές, γιά νά τεθοῦν στή διάθεση τῶν πολιτικῶν κομμάτων καί ὁμάδων σέ ἀναλογία... πρός τόν ἀριθμό τῶν ὀπαδῶν τους».[9]

Τό ἄρθρο τοῦ καθηγητῆ Σομπόλεφ

Στό ἄρθρο του «Ἡ καταγωγή τοῦ μονοκομματικοῦ συστήματος στήν ΕΣΣΔ»,[10] ὁ σοβιετικός ἱστορικός, καθηγητής Π.Ν. Σομπόλεφ, ἑρμηνεύοντας τό πολυκομματικό σύστημα ὡς πολυκομματική *κυβέρνηση*, ἀμφισβητεῖ τήν ἄποψη ὅτι ὑπῆρχε πολυκομματικό σύστημα στή Ρωσία ὥς τά 1920-21 ἀφοῦ καί ἄλλα κόμματα μποροῦσαν ὥς τότε νά λειτουργοῦν νόμιμα.[11] Ξεκινώντας ἀπό τόν δικό του ὁρισμό, συμπεραίνει ὅτι «πολυκομματικό σύστημα λειτούργησε... μόνο τήν περίοδο *τοῦ συνασπισμοῦ* τῶν μπολσεβίκων μέ τούς ἀριστερούς ἐσέρους, ὅταν δηλαδή οἱ τελευταῖοι συμμετεῖχαν κι

8. «Πῶς νά ἐγγυηθοῦμε τήν ἐπιτυχία τῆς Συντακτικῆς Συνέλευσης», *Α*, 25, σελ. 389. Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο.
9. J. Bunyan καί H.H. Fisher, ***The Bolshevik Revolution, 1917-1918, Documents and Materials***, Stanford 1961, σελ. 220.
10. *Marxism Today*, Ἀπρίλιος 1969, σελ. 106-114.
11. Στό ἀρχικό ἄρθρο του στό *Voprosy Istorii K.P.S.S.*, ἀρ. 8, 1968, ἡ πολεμική τοῦ Σόμπολεφ ἔχει εἰδικό στόχο της ἕναν ἄλλον σοβιετικό ἱστορικό, τόν E.G. Gimpelson, πού εἶχε διατυπώσει αὐτή τήν ἄποψη στό ἄρθρο του «Ἀπό τήν ἱστορία τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ μονοκομματικοῦ συστήματος στήν ΕΣΣΔ», *τό ἴδιο*, ἀρ. 11, 1965.

αὐτοί στήν Πανρωσική ΚΕΕ καί τή σοβιετική κυβέρνηση».[12]

Μιά τέτοια προσέγγιση μοῦ φαίνεται ὅτι συσκοτίζει τό σημαντικό γεγονός ὅτι μιά μονοκομματική κυβέρνηση μέ κανένα τρόπο δέν συνεπάγεται ὑποχρεωτικά καί μονοκομματικό σύστημα μέ τήν τρέχουσα σημασία τοῦ ὅρου – δηλαδή ἕνα σύστημα στά πλαίσια τοῦ ὁποίου ἐπιτρέπεται ἀποκλειστικά σέ ἕνα μοναδικό κόμμα νά ὑπάρχει, νά λειτουργεῖ καί νά ἐκπροσωπεῖται στά νομοθετικά σώματα –, ὅπως ἄλλωστε ξέρουμε ἀπό τό βρετανικό πολιτικό σύστημα. Συγκεντρώνοντας ὅλη του τήν προσοχή στό ζήτημα τοῦ κυβερνητικοῦ «συνασπισμοῦ μέ ὅσα κόμματα ἀναγνώριζαν τήν Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση, τόν ἡγετικό ρόλο τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τοῦ κόμματός της στό καθεστώς τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου»,[13] ὁ σύντροφος Σομπόλεφ ἀποφεύγει νά θέσει ἐπί τάπητος τό καίριο ἐρώτημα: τή στάση πού τήρησαν ὁ Λένιν καί οἱ μπολσεβίκοι ἀπέναντι στή διεκδίκηση νά ὑφίστανται νόμιμα, στό καθεστώς τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου, κόμματα πού εἴτε διαφωνοῦν μέ τό Κομμουνιστικό Κόμμα, εἴτε ἀκόμα καί τό ἀντιπολιτεύονται.

Ὁ Λένιν ξεχώριζε ἐντελῶς τά δυό αὐτά ζητήματα: τό νά ὑπάρχει ἐλευθερία γιά ἄλλα κόμματα, πράγμα πού τό ἐπιδοκίμαζε, κάθε ἄλλο σήμαινε παρά ὅτι οἱ μπολσεβίκοι ὀφείλουν νά μοιραστοῦν μαζί τους τήν ἐξουσία. Μέ τήν πλειοψηφία πού εἶχε κατακτήσει στό Δεύτερο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ, ὑποστήριζε ὁ Λένιν, τό μπολσεβίκικο κόμμα εἶχε «τό δικαίωμα νά σχηματίσει κυβέρνηση, καί ἦταν καθῆκον τους νά τό κάνουν».[14] Οἱ μπολσεβίκοι

12. Sobolev, *Marxism Today*, σελ. 109.
13. *Τό ἴδιο*, σελ. 107.
14. «Ἀπό τήν Κεντρική Ἐπιτροπή» (Νοέμβριος 1917), *Α*.

μολαταῦτα, ἔχοντας ἤδη υἱοθετήσει καί θέσει σέ ἐφαρμογή τό ἀγροτικό πρόγραμμα τῶν ἐσέρων («σάν δημοκρατική κυβέρνηση πού εἴμαστε, δέν μποροῦμε νά ἀγνοήσουμε τήν ἀπόφαση πού ἔχει πάρει ἡ μάζα τοῦ λαοῦ, ἀκόμα κι ὅταν δέν μᾶς βρίσκει σύμφωνους»,[15] εἶχε ἐξηγήσει ὁ Λένιν), ἐπιζητοῦσαν νά διευρύνουν κι ἄλλο τή βάση τοῦ ἐρείσματος τῆς κυβέρνησης στούς ἀγρότες, ἀνοίγοντας τήν κυβέρνηση στούς ἀριστερούς ἐσέρους: ἀπό τό Νοέμβριο τοῦ 1917 ὥς τό Μάρτιο τοῦ 1918 οἱ τελευταῖοι εἶχαν ἑπτά θέσεις στό Συμβούλιο τῶν Λαϊκῶν Ἐπιτρόπων.

Διάλυση τῆς Συντακτικῆς Συνέλευσης

Συνασπιζόμενοι μέ τούς ἀριστερούς ἐσέρους, οἱ μπολσεβίκοι ἐξασφάλισαν στή σοβιετική κυβέρνηση τήν ὑποστήριξη τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ πού τά ἀληθινά του αἰσθήματα τά ἀπέδιδε λειψά ἡ σύνθεση τῆς Συντακτικῆς Συνέλευσης πού ἐκλέχτηκε στά τέλη τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1917. Στό σῶμα αὐτό οἱ ἐσέροι ἀναδείχτηκαν πρῶτο κόμμα, ἐνῶ πίσω τους ἀκολουθοῦσαν οἱ μπολσεβίκοι, δεύτερο κόμμα μέ ἕνα τέταρτο τῶν ψήφων.[16] Ὁ καθηγητής

26, σελ. 286. Βλέπε ἀκόμα «Λόγοι σχετικά μέ τήν ἐπερώτηση τῶν ἀριστερῶν ἐσέρων», *τό ἴδιο*, σελ. 269.

15. «Εἰσήγηση γιά τό ζήτημα τῆς γῆς», (Νοέμβριος 1917), *Α*, 26, σελ. 240.

16. Ἀπό τίς 44.433.309 ψήφους πού καταμετρήθηκαν στίς 65 (σέ σύνολο 79) ἐκλογικές περιφέρειες, οἱ ἐσέροι ἔλαβαν 17.942.974 ἤ 40,4%. Οἱ μπολσεβίκοι πῆραν 10.661.130 ἤ 24%, οἱ καντέτοι 2.088.121 ἤ 4,7%, οἱ δέ μενσεβίκοι μόνο 1.144.615 ἤ 2,7%. Τό ὑπόλοιπο μοιράστηκαν ἐθνικιστικά ἀστικά καί μικροαστικά κόμματα καί διάφορες ἄλλες ὁμάδες. (L.M. Spirin, *Τάξεις καί κόμματα στόν ἐμφύλιο πόλεμο στή Ρωσία*, στά ρωσικά, Μόσχα 1968, σελ. 59). Ὁ Λένιν, στό ἄρθρο του *Οἱ ἐκλογές γιά τή Συντακτική Συνέλευση καί ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου* (*Α*, 30, σελ. 240-263), χρησιμοποιεῖ τούς ἀριθμούς πού δίνει ὁ σοσιαλεπαναστάτης Ν.Β. Σβιατίνσκι, ἀριθμοί πού βγῆκαν ἀπό 54 μόνο ἐκλογικές περιφέρειες, στίς ὁποῖες καταμετρήθηκαν 36.262.560 ψῆφοι.

John Plamenatz, πού δέν φημίζεται γιά τή συμπάθειά του πρός τόν κομμουνισμό, προειδοποιεῖ, καί σωστά, νά μήν ἑρμηνεύουμε τό ἀποτέλεσμα αὐτό ἀκριβῶς ὅπως ἄν εἶχε ἐμφανιστεῖ στήν 'Αγγλία: «Στήν ὕπαιθρο», τονίζει, «οἱ ἀγρότες ψηφίζοντας ὑπέρ τῶν σοσιαλεπαναστατῶν [ἐσέρων], δέν καταψήφιζαν τούς μπολσεβίκους, ἐνῶ στίς πόλεις οἱ μπολσεβίκοι θριάμβευσαν ἐπί τῶν μενσεβίκων καί τῶν καντέτων τῆς μεσαίας τάξης».[17]

Τό Σοσιαλεπαναστατικό Κόμμα εἶχε καταρτίσει τό συνδυασμό τῶν ὑποψηφίων του πρίν γίνει ἡ 'Οκτωβριανή 'Επανάσταση, ἡ ὁποία καί διέσπασε μιά γιά πάντα τούς ἐσέρους σέ δυό ξεχωριστά κόμματα – τούς *ἀριστερούς ἐσέρους*, πού τάχθηκαν μέ τό μέρος τῆς ἐπανάστασης, καί τούς *δεξιούς ἐσέρους*, πού ἦταν ἀντίθετοι.[18] Μόνο σέ 5-6 περιφέρειες κατέβασαν οἱ ἀριστεροί ἐσέροι δικούς τους ὑποψήφιους.[19] 'Ο συσχετισμός πού ἀνέκυψε ἔτσι, μέ 370 ἐκλεγμένους ἐσέρους νά πρόσκεινται στή δεξιά καί μόνο 40 στήν ἀριστερά, μετέτρεπε τή Συνέλευση σέ ἐντελῶς μή ἀντιπροσωπευτική τῶν διαθέσεων πού ἐπικρατοῦσαν στή χώρα· πράγμα πού ἔδειξαν μέ σαφήνεια τά δυό Πανρωσικά Συνέδρια τῶν 'Αντιπροσώπων τῶν 'Αγροτῶν τό Νοέμβριο καί Δεκέμβριο τοῦ 1917: καί στά δύο, οἱ ἀριστεροί ἐσέροι συγκέντρωσαν τήν πλειοψηφία.[20]

'Η ἀρχική σκέψη νά διενεργηθοῦν νέες ἐκλογές πού θά ἔκαναν τή Συνέλευση ἀντιπροσωπευτική τῆς θέλησης τοῦ λαοῦ δέν ἔμελλε νά πραγματοποιηθεῖ. Μολονότι ὁ ἀντίκτυπος μιᾶς νίκης μπολσεβίκων-ἀριστερῶν ἐσέρων στίς ἐκλογές αὐτές θά βοηθοῦσε τό δίχως ἄλλο σημαντικά τήν κομμουνιστική ὑπόθεση σέ χῶρες μέ ἰσχυρές κοινοβουλευτικές-δημοκρατικές παραδόσεις,[21] ἡ ἀντισοβιετική ἐξέγερση πού ἐκδηλώθηκε στήν περιοχή τοῦ Ντόν μέ ἐπικεφαλῆς τούς στρατηγούς Καλέντιν καί Κορνίλοφ στάθηκε μιά ἄμεση ἀπειλή καί ὁδήγησε στή ματαίωσή τους. 'Η προοπτική ὁποιασδήποτε Συνέλευσης, στήν ὁποία – ὅπως τό εἶδε ὁ Λένιν – τό Κόμμα τῶν Καντέτων σκόπευε «νά συμμετέχει καί συνάμα νά ὀργανώνει ἐμφύλιο πόλεμο»,[22] δέν ὑποσχόταν καί πολλά. 'Επιπλέον, ὑπῆρχε ἡ αἴ-

17. J. Plamenatz, *German Marxism and Russian Communism* (Λονδίνο 1961), σελ. 255. Οἱ μπολσεβίκοι, πού εἶχαν τήν ὑποστήριξη τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν Ρώσων ἐργατῶν, πῆραν τό 47% τῶν ψήφων στήν Πετρούπολη καί τή Μόσχα – κάπου τέσσερις φορές περισσότερες ἀπό τούς σοσιαλεπαναστάτες, καί λίγο πάνω ἀπό τό ἄθροισμα τῶν ψήφων σοσιαλεπαναστατῶν, καντέτων καί μενσεβίκων. Οἱ μενσεβίκοι ἀπέσπασαν μόνο τό 3% τοῦ συνόλου. 'Ο μισός σχεδόν στρατός ψήφισε κομμουνιστές. (Spirin, *ὅ.π.*, σελ. 59-60).

18. Λένιν, «Εἰσήγηση στό Ἔκτακτο Συνέδριο τῶν Σιδηροδρομικῶν» ('Ιανουάριος 1918), *Α*, 26, σελ. 467-69· I.N. Steinberg, *In the Workshop of the Revolution* (Λονδίνο 1955), σελ. 53.

19. Στήν Πετρούπολη, ὅπου ὑπῆρχαν χωριστά ψηφοδέλτια, οἱ 'Αριστεροί Ἐσέροι πῆραν 152.230 ψήφους ἐνῶ οἱ δεξιοί ἐσέροι μόλις 4.696· στόν Βαλτικό Στόλο πῆραν 30.756 ἔναντι 13.613, στό δέ Καζάν 180.316 ἔναντι 89.684 γιά τούς δεξιούς ἐσέρους (Spirin, *ὅ.π.*, Παράρτημα ἀρ. I, σελ. 417-419).

20. Τό Ἔκτακτο Συνέδριο τῶν 'Αγροτῶν, πού ἄρχισε στήν Πετρούπολη στίς 10 Νοεμβρίου 1917, παρακολούθησαν 330 ἀντιπρόσωποι μέ δικαίωμα ψήφου, ἀπό τούς ὁποίους οἱ 195 ἦταν ἀριστεροί ἐσέροι, οἱ 65 δεξιοί ἐσέροι καί οἱ 37 μπολσεβίκοι (P. N. Sobolev (Editor), *'Ιστορία τῆς 'Οκτωβριανῆς 'Επανάστασης*, Μόσχα 1966, σελ. 277). 'Από τούς 790 ἀντιπροσώπους στό Δεύτερο Συνέδριο τῶν 'Αγροτῶν (26 Νοεμβρίου-10 Δεκεμβρίου) οἱ 350 (44%) ἦταν ἀριστεροί ἐσέροι, οἱ 307 (39%) δεξιοί ἐσέροι, οἱ δέ 91 (12%) μπολσεβίκοι. (Spirin, *ὅ.π.*, σελ. 112).

21. 'Ενδιαφέρον εἶναι πάντως ὅτι ἡ Ρόζα Λούξεμπουργκ, πού ἐπέκρινε τούς μπολσεβίκους γιατί δέν προκήρυξαν νέες ἐκλογές γιά τή Συντακτική Συνέλευση (*'Η 'Οκτωβριανή 'Επανάσταση*, στό Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Μεταρρύθμιση ἤ 'Επανάσταση*, ἐκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη, 'Αθήνα χχξ, σελ. 110), λίγο ἀργότερα, στή Γερμανική 'Επανάσταση τοῦ 1918-19, ἀντέταξε στήν ἐθνοσυνέλευση τό αἴτημα γιά 'Εργατικά Συμβούλια. (R. Luxemburg, «Die Nationalversammlung» (20 Νοεμβρίου 1918), στό R. Luxemburg, *Ausgewählte Reden und Schriften*, Βερολίνο 1951, τόμος 2, σελ. 605-6.).

22. Συγκέντρωση τῆς Πανρωσικῆς ΚΕΕ (Δεκέμβριος 1917), *Α*, 26, σελ. 337.

σθηση ὅτι οἱ ἐκλογές πλεόναζαν, ἀφοῦ ἡ ἐξουσία βρισκόταν πιά στά χέρια τῶν Σοβιέτ, πού ὁ Λένιν τά θεωροῦσε «ἐπαναστατικές ὀργανώσεις ὁλόκληρου τοῦ λαοῦ... ἀσύγκριτα ἀνώτερες ἀπό ὁποιοδήποτε κοινοβούλιο στόν κόσμο».[23]

Καθώς ἡ ἀντιμπολσεβικική πλειοψηφία στή Συντακτική Συνέλευση εἶχε ἀρνηθεῖ νά ἀναγνωρίσει τή σοβιετική ἐξουσία καί νά ἐγκρίνει τά βασικά διατάγματα πού εἶχαν περάσει ἀφότου ἔγινε ἡ Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση, οἱ μπολσεβίκοι καί οἱ ἀριστεροί ἐσέροι συμφώνησαν νά τή διαλύσουν, πράγμα πού κοινοποιήθηκε ἀπό τήν ΚΕΕ τόν Ἰανουάριο τοῦ 1918. Οἱ δεξιοί ἐσέροι καί οἱ μενσεβίκοι ἐλάχιστο ἐνθουσιασμό κατάφεραν νά ξυπνήσουν στόν ρωσικό λαό μέ τήν ἐκστρατεία τους γιά τήν «προάσπιση τῆς Συντακτικῆς Συνέλευσης», τή διάλυση τῆς ὁποίας πρόβαλλαν σάν ἀπόδειξη τῆς περιφρόνησης τῶν κομμουνιστῶν γιά τή δημοκρατία. Μολονότι οἱ διαθέσεις τῶν ἀγροτῶν ἀπέναντι στή σοβιετική κυβέρνηση ἐπρόκειτο νά ἔχουν μεταπτώσεις τά χρόνια πού ἀκολούθησαν,[24] ἡ κυβέρνηση αὐτή ποτέ δέν θά εἶχε κατορθώσει νά ἐπικρατήσει στόν ἐμφύλιο πόλεμο, μέ ὅλα τά προγνωστικά νά διαγράφονται συντριπτικά εἰς βάρος της, ἄν – ὅπως ἐπισήμανε ὁ μακαρίτης καθηγητής Peter Nettl – ἡ πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ δέν εἶχε «ἀποφανθεῖ ὑπέρ τῶν Κόκκινων», βλέποντας σέ αὐτούς τή μόνη βιώσιμη ἐναλλακτική λύση ἀπέναντι στήν ἐπανόρθωση τοῦ τσαρισμοῦ.[25]

23. «Λόγος γιά τή διάλυση τῆς Συντακτικῆς Συνέλευσης» (Ἰανουάριος 1918), *τό ἴδιο*, σελ. 422.

24. Βλέπε Λένιν, «Οἱ ἐκλογές γιά τή Συντακτική Συνέλευση» (Δεκέμβριος 1919), *Α*, 30, σελ. 240-263, καί «Λόγος στή Συνδιάσκεψη τῶν ἐργαζόμενων στίς Μεταφορές» (Μάρτιος 1921), *Α*, 32, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 277-279.

25. J. P. Nettl, *The Soviet Achievement*, Λονδίνο 1967, σελ. 65.

Μέτρα κατά τῆς ἀστικῆς τάξης

Στήν πρώτη περίοδο τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας, τό πολυκομματικό σύστημα πού εἶχε ὁ Λένιν στό νοῦ του λειτουργοῦσε μέσα στό πλαίσιο τῶν Σοβιέτ, ὅπου μπολσεβίκοι, ἐσέροι, μενσεβίκοι καί ἄλλες μικρότερες ὁμάδες καβγάδιζαν ἔντονα γιά τήν ἀκολουθητέα πολιτική. Ὡστόσο ἐφαρμόστηκαν μέτρα καταστολῆς εἰς βάρος τῶν καντέτων, τοῦ βασικοῦ καπιταλιστικοῦ κόμματος, πού εἶχαν συσπειρωθεῖ γύρω του ὅλες οἱ ἀστικές καί φιλομοναρχικές δυνάμεις, καί τό ὁποῖο διεύθυνε τή στρατολόγηση ἀξιωματικῶν γιά τόν Ἐθελοντικό Στρατό Λευκοφρουρῶν στά νότια τῆς χώρας.

Στίς 11 Δεκεμβρίου τοῦ 1917, ὁ Λένιν καί ἄλλοι Λαϊκοί Ἐπίτροποι ὑπέγραψαν κυβερνητικό διάταγμα πού ὅριζε ὅτι «μέλη ἀνώτατων ὀργάνων τοῦ Κόμματος τῶν Καντέτων, ὡς κόμματος τῶν ἐχθρῶν τοῦ λαοῦ, ὑπόκεινται σέ σύλληψη καί προσαγωγή σέ ἐπαναστατικό δικαστήριο». Τά τοπικά Σοβιέτ ὄφειλαν «νά ἀσκήσουν ἔκτακτα μέτρα ἐπιτήρησης τοῦ Κόμματος τῶν Καντέτων ἐνόψει τῶν σχέσεών του μέ τόν ἐμφύλιο πόλεμο τῶν Κορνίλοφ-Καλέντιν κατά τῆς ἐπανάστασης».[26] Τούς καντέτους πού συνέλαβαν – λίγες δεκάδες – δυνάμει αὐτοῦ τοῦ διατάγματος, τούς ἄφησαν ὅλους ἐλεύθερους σέ λίγους μῆνες, μετά τήν ἧττα τῶν στασιαστικῶν δυνάμεων στόν Ντόν.[27] Ἀξιοσημείωτο πάντως εἶναι ὅτι τό διάταγμα δέν ἀνέφερε τό ἐνδεχόμενο νά τεθεῖ *ἐκτός νόμου* αὐτό τό κόμμα, τό ὁποῖο καί

26. «Διάταγμα γιά τή σύλληψη τῶν ἡγετῶν τοῦ ἐμφυλίου», *Α*, 26, σελ. 334. Ὁ λόγος τοῦ Λένιν πού δικαιολογεῖ αὐτό τό διάταγμα, καί τό ψήφισμα τῆς ΚΕΕ πού τό ἐγκρίνει, βρίσκονται *στό ἴδιο*, σελ. 335-337.

27. Spirin, *ὅ.π.*, σελ. 80.

ἐξακολούθησε νά ἐκδίδει τίς περισσότερες ἀπό τίς ἐφημερίδες του ὥς τόν Αὔγουστο τοῦ 1918, κι αὐτό παρά τά «προσωρινά καί ἔκτακτα μέτρα» ἐναντίον ἀνατρεπτικῶν ἀστικῶν ἐντύπων. Τά μέτρα αὐτά ἀναγγέλθηκαν στίς 9 Νοεμβρίου τοῦ 1917, ὅταν ὁ Κερένσκι προέλαυνε πρός τήν Πετρούπολη μέ στρατεύματα Κοζάκων ὑπό τόν στρατηγό Κράσνοφ.[28] Στήν πραγματικότητα, λοιπόν, τό γεγονός ὅτι τήν περίοδο αὐτή τό μπολσεβίκικο κόμμα ἐπέτρεψε στήν κύρια μάζα τοῦ ἀντιπολιτευτικοῦ τύπου νά κυκλοφορεῖ σχεδόν ἀνενόχλητα – ἀκόμα καί τό Φεβρουάριο τοῦ 1918, πού ὁ γερμανικός στρατός ἐπαναλάμβανε τήν προέλασή του σέ σοβιετικό ἔδαφος – ἦταν ἔνδειξη ἰσχύος.[29]

Ἡ στέρηση τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀπό τήν ἀστική τάξη, πού πρόβλεπε τό Σοβιετικό Σύνταγμα πού ἐγκρίθηκε τόν Ἰούλιο τοῦ 1918, «δέν εἶναι ἀναγκαῖο καί ἀπαραίτητο χαρακτηριστικό τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου», ἐξηγοῦσε ὁ Λένιν στήν πολεμική του μέ τόν Κάουτσκι· ὅπως καί τόσα ἄλλα στίς ἔκτακτες αὐτές συνθῆκες τῆς Ρωσι-

28. Bunyan and Fisher, *ὅ.π.*, σελ. 219-220. Βλέπε ἐπίσης τό βιβλίο τοῦ Τζών Ρήντ, *Δέκα μέρες πού συγκλόνισαν τόν κόσμο*, ἔκδ. Τ. Δρακόπουλου, Ἀθήνα χχ̄ε̄, σελ. 257-262, πού περιγράφει ζωντανά τή συζήτηση στήν ΚΕΕ, ὅπου τό διάταγμα ἐγκρίθηκε μέ 34 ψήφους ὑπέρ καί 24 κατά. Ἀνάμεσα σέ ἐκείνους πού τό καταψήφισαν ἦταν καί ὁρισμένοι μπολσεβίκοι ἡγέτες. Τόσο βαθιές ρίζες εἶχε ἡ παραδοσιακή ἀφοσίωση τοῦ κόμματός τους στίς δημοκρατικές ἐλευθερίες, ὥστε νά ἀπορρίπτουν τέτοια μέτρα εἰς βάρος καπιταλιστῶν ἀντιπάλων ἀκόμα καί σέ περίοδο ἀπαρχῶν ἐμφύλιου πολέμου. Αὐτό καταρρίπτει τόν ἰσχυρισμό τοῦ καθηγητῆ **Leonard Schapiro** ὅτι «ἡ κατάπνιξη τῆς ἀντιπολίτευσης ἐθεωρεῖτο αὐτονόητη γιά ὅλους τούς μπολσεβίκους». (L. Schapiro, «Putting the Lid on Leninism», ***Government and Opposition***, Λονδίνο, τόμος 2, ἀρ. 2, Ἰανουάριος-Ἀπρίλιος 1967, σελ. 182).

29. Γιά μιά διαφορετική ἐκτίμηση, βλέπε Andrew Rothstein, ***A History of the USSR*** (Penguin Books, 1950), σελ. 46, ὅπου αὐτό θεωρεῖται ὡς «δεῖγμα μιᾶς ἀνοχῆς πού ἦταν ἐξίσου ἄκαρπη μέ ἐκείνη τῆς Παρισινῆς Κομμούνας».

κῆς Ἐπανάστασης, αὐτό δέν εἶχε οὔτε προαναγγελθεῖ οὔτε προσχεδιασθεῖ: εἶχε *«προκύψει»* στήν ἐξέλιξη τῆς σύγκρουσης.[30] Καί ἀντανακλοῦσε τήν ἀδιάλλακτη στάση πού εἶχε ἀποφασίσει νά τηρήσει ἡ ἀστική τάξη ἀπέναντι στή σοβιετική ἐξουσία. «Κανείς δέν ἔδιωξε τήν ἀστική τάξη ἀπό τά Σοβιέτ πρίν ἤ μετά τήν Ἐπανάσταση τοῦ Ὀκτώβρη», ὑπογράμμιζε ὁ Λένιν. *«Μόνη της ἀποχώρησε ἡ ἀστική τάξη ἀπό τά Σοβιέτ»*.[31] Ἐδῶ ἑπομένως δέν βλέπουμε νά ὑπεισέρχεται κανένα ζήτημα ἀρχῆς, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο – ὅπως διατείνονται σήμερα ὁρισμένοι ἐπίδοξοι λενινιστές – ἡ ἐξουσία τῆς ἐργατικῆς τάξης πρέπει κατ' ἀνάγκη νά προσλάβει θεσμικές μορφές πού ἀποκλείουν τήν ἀστική τάξη. «Ἀπό θεωρητική ἄποψη», ὑποστήριζε ὁ Λένιν, «εἶναι ἀπολύτως νοητή ἡ περίπτωση νά ἀποδυναμώνει ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου τήν ἀστική τάξη σέ κάθε βῆμα, χωρίς νά ἀφαιρεῖ ἀπό τούς ἀστούς τά πολιτικά δικαιώματα... Οὔτε προτείνουμε τό Σύνταγμά μας ὡς πρότυπο σέ ἄλλες χῶρες. Λέμε ἁπλῶς ὅτι ὁποιος φαντάζεται τή μετάβαση στό σοσιαλισμό χωρίς τήν ἐξουδετέρωση τῆς ἀστικῆς τάξης δέν εἶναι σοσιαλιστής· ἐνῶ ὅμως εἶναι ἀναγκαῖο νά ἐξουδετερώσουμε τήν ἀστική τάξη ὡς τάξη, δέν εἶναι ἀναγκαῖο νά στερήσουμε ἀπό τά μέλη της τά πολιτικά δικαιώματα ἤ τό δικαίωμα στήν ἰσότητα».[32]

30. *Ἡ προλεταριακή ἐπανάσταση καί ὁ ἀποστάτης Κάουτσκι* (Νοέμβριος 1918), *A*, 28, σελ. 241. Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο.

31. «Εἰσήγηση γιά τό Πρόγραμμα τοῦ Κόμματος στό Ὄγδοο Συνέδριο τοῦ Ρ.Κ.Κ. (μπ)». (Μάρτιος 1919), *Διαλεχτά Ἔργα*, II/2, σελ. 153.

32. *Τό ἴδιο*, σελ. 153. Βλέπε ἀκόμα «Παρεμβολή στό Πολιτικό Τμῆμα τοῦ Προγράμματος», *A*, 29, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 125, ὅπου συζητεῖται ἡ σκέψη νά εἰσάγουν τή «χωρίς περιορισμούς καθολική ψηφοφορία». (Ἐκεῖνοι πού εἶχαν στερηθεῖ τά ἐκλογικά τους δικαιώματα μετά βίας ἔφθαναν τά 2 μέ 3% τοῦ πληθυσμοῦ).

Δεξιοί ἐσέροι καί μενσεβίκοι στόν ἐμφύλιο πόλεμο

Τήν ἄνοιξη καί τό καλοκαίρι τοῦ 1918 ἄρχισαν σέ ἐκτεταμένη κλίμακα ἡ ξένη στρατιωτική ἐπέμβαση καί ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Τό νεαρό σοβιετικό κράτος εἶδε τά συρρικνούμενα σύνορά του ἐκτεθειμένα σέ ἐπιθέσεις ἀπ' ὅλες τίς πλευρές. Στό μεταξύ, πληθώρα ἀντισοβιετικῶν ὀργανώσεων – σέ διασύνδεση μέ συμμαχικές ἀλλά καί μέ γερμανικές ἀποστολές – ἐπιδίωκαν νά ὑποδαυλίσουν τή δυσαρέσκεια καί τήν ἐξέγερση.[33] Ὄχι μόνο τό Κόμμα τῶν Καντέτων, ἀλλά καί οἱ δεξιοί ἐσέροι, καί μαζί μιά γενναία μερίδα τῶν μενσεβίκων (παρότι ἡ πλειοψηφία τῆς κεντρικῆς τους ἐπιτροπῆς τό ἀποδοκίμαζε) ἦταν ἀναμιγμένοι σέ αὐτές τίς συνωμοσίες τίς ὁποῖες ἀποκάλυπτε ἡ Ἔκτακτη Ἐπιτροπή γιά τήν Καταπολέμηση τῆς Ἀντεπανάστασης καί τῶν Δολιοφθορῶν (ἡ Τσεκά).

Τό Ὄγδοο Συμβούλιο τῶν δεξιῶν ἐσέρων, πού συνῆλθε στή Μόσχα τό Μάιο τοῦ 1918, ὅρισε στήν κεντρική ἐπιτροπή τοῦ κόμματος νά «προβεῖ σέ ὁποιεσδήποτε ἐνέργειες κριθοῦν ἀπαραίτητες»[34] στήν προσπάθεια «νά ἀνατραπεῖ ἡ δικτατορία τῶν μπολσεβίκων, καί νά τή διαδεχθεῖ κυβέρνηση πού θά βασίζεται στήν καθολική ψηφοφορία καί θά εἶναι διατεθειμένη νά ἀποδεχθεῖ τή συμμαχική βοήθεια στόν πόλεμο μέ τή Γερμανία». Παράλληλα, ἡ Πανρωσική Συνδιάσκεψη τῶν μενσεβίκων, πού συνῆλθε νόμιμα τόν ἴδιο μήνα στή σοβιετική πρωτεύουσα, συμφώνησε στό στόχο νά ἀνατραπεῖ ἡ κυβέρνηση τῶν μπολσεβίκων. Ἀλλά τή δίχαζαν

33. J. Bunyan, *Intervention, Civil War, and Communism in Russia, Ἀπρίλιος-Δεκέμβριος 1918, Documents and Materials*. Βαλτιμόρη 1936, σελ. 172-185, 192-196.

34. *Τό ἴδιο*, σελ. 187-8. Ἐπίσης Spirin, *ὅ.π.* σελ. 157-61, ὅπου συζητοῦνται τά διφορούμενα τῆς θέσης τῶν μενσεβίκων.

βαθιά διαφωνίες ὡς πρός τή μέθοδο: ἡ δεξιά πτέρυγα, ὑπό τόν Λίμπερ, εὐνοοῦσε τήν ἄποψη νά δεχθοῦν ἀγγλογαλλική βοήθεια ἐνῶ ἡ ἀριστερά καί τό κέντρο, ἀκολουθώντας τόν Μάρτοφ καί τόν Ντάν, κατόρθωσαν νά πείσουν τή συνδιάσκεψη νά ἀποκρούσει αὐτή τήν πρόταση καί νά περιορίσει τήν ἐπιδίωξη τῶν σκοπῶν της στά πλαίσια τῆς νομιμότητας. Ἀλλά τό «συνεχές τους ὄργιο διφορούμενων φράσεων καί ἀσαφῶν ἀποφάσεων»[35] τό μόνο πού κατάφερε ἦταν νά ἐπιτείνει τίς ὅλο καί πιό μεγάλες δυσχέρειες πού ἔζωναν τή Σοβιετική Δημοκρατία.

Δεξιοί ἐσέροι παράλληλα – μέ τήν ὑποστήριξη ὁρισμένων διακεκριμένων μενσεβίκων καί τοπικῶν μενσεβίκικων ὀργανώσεων – ἀνέλαβαν τόν ἡγετικό ρόλο σέ μιά σειρά ἀντισοβιετικές κυβερνήσεις πού στήθηκαν τό καλοκαίρι καί τό φθινόπωρο τοῦ 1918 σέ διάφορα μέρη τῆς Ρωσίας ὑπό τήν προστασία πού τούς παρεῖχαν οἱ ξένες ξιφολόγχες[36], καθώς καί σέ ἐξεγέρσεις ὅπως ἐκείνη πού σημειώθηκε στό Γιαροσλάβλ τόν Ἰούλιο τοῦ 1918, καί πού χρηματοδοτήθηκε ἀπό τά κονδύλια τῆς Γαλλικῆς Πρεσβείας.[37] Τήν ἴδια ἐποχή, στό Μπακού, οἱ δεξιοί ἐσέροι καί οἱ μενσεβίκοι ὑπερψήφιζαν πρόταση νά κληθοῦν βρετανικά στρατεύματα.[38]

35. I. Maisky (μέλος τότε τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν μενσεβίκων, ἀπό τήν ὁποία καθαιρέθηκε γιατί συμμετεῖχε σέ κυβέρνηση μελῶν τῆς Συντακτικῆς Συνέλευσης στή Σαμάρα), *The Democratic Counter-Revolution*, Bunyan, *ὅ.π.*, σελ. 189.

36. Βλέπε Bunyan, *ὅ.π.*, κεφάλαιο 6.

37. *Boris Savinkov pered Voennoy Kollegiey Verkohovnogo Suda SSSR*, Μόσχα 1924, σελ. 56-59, 69-70.

38. Λένιν, Λόγος στήν Κοινή Συνεδρίαση τῆς ΚΕΕ κλπ. (Ἰούλιος 1918), *Α*, 28, σελ. 3-4. Ὁ στρατηγός Ντάνστερβιλ, πού διοικοῦσε αὐτές τίς στρατιωτικές δυνάμεις, ἀποκάλυψε ἀργότερα ὅτι οἱ δεξιοί ἐσέροι εἶχαν ἐπαφή μαζί του σέ ὅλη τήν προηγούμενη περίοδο τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας. (L. C. Dunsterville, *The Adventures of Dunsterforce*, Λονδίνο 1920, σελ. 182, 186).

'Αναγνωρίζοντας πόσο ἐπισφαλής διαγραφόταν τώρα ἡ θέση τῆς Σοβιετικῆς Δημοκρατίας, ἡ ΚΕΕ ἀποφάσισε στίς 14 'Ιουνίου τοῦ 1918 νά διαγράψει ἀπό μέλη της τούς ἐκπροσώπους τῶν δεξιῶν ἐσέρων καί τῶν μενσεβίκων, καί παρότρυνε ὅλα τά Σοβιέτ νά τή μιμηθοῦν. Γιατί σέ μιά τέτοια κατάσταση «ἐπ' οὐδενί λόγω μπορεῖ νά γίνει ἀνεκτή» ἡ παρουσία σ' αὐτήν «ἐκπροσώπων κομμάτων πού ἐπιδιώκουν ἀπροσχημάτιστα νά ὑποσκάψουν τό κύρος τῆς σοβιετικῆς κυβέρνησης καί νά τήν ἀνατρέψουν», ἀνέφερε τό διάταγμά της, ἐπισημαίνοντας ταυτόχρονα τήν ἀνάμιξη πού εἶχαν ἡγετικά στελέχη τῶν ἐνλόγω κομμάτων σέ *ἔνοπλες* ἀντεπαναστατικές ἐνέργειες.[39] Μετά ἀπό αὐτό κλείστηκαν προσωρινά ἐφημερίδες τῶν δεξιῶν ἐσέρων καί τῶν μενσεβίκων.

Ἐξέγερση τῶν ἀριστερῶν ἐσέρων

Οἱ ἀριστεροί ἐσέροι, μολονότι εἶχαν ὑποβάλει τήν παραίτησή τους ἀπό τή σοβιετική κυβέρνηση τό Μάρτιο τοῦ 1918 σέ ἔνδειξη διαμαρτυρίας γιά τή σύναψη τῆς Συνθήκης τοῦ Μπρέστ Λιτόφσκ μέ τούς Γερμανούς, εἶχαν διατηρήσει τίς θέσεις τους στήν ΚΕΕ, τήν Τσεκά καί ἄλλα σοβιετικά ὄργανα. Στό Πέμπτο λοιπόν Συνέδριο τῶν Σοβιέτ, στίς ἀρχές 'Ιουλίου τοῦ 1918, οἱ 352 ἀντιπρόσωποί τους ἐπέκριναν βίαια τήν πολιτική πού ἀκολουθοῦσαν οἱ μπολσεβίκοι στό ζήτημα τῶν τροφίμων, καθώς καί τή Συνθήκη τοῦ Μπρέστ Λιτόφσκ· στήν ἐπίθεση αὐτή ὁ Λένιν ἀπάντησε ψύχραιμα σημεῖο πρός σημεῖο. Οἱ ἴδιοι λοιπόν οἱ ἀριστεροί ἐσέροι διάλεξαν νά ἐγκαταλείψουν αὐτό τό συνταγματικό πλαίσιο, μέσα στό ὁποῖο θά μποροῦσαν νά εἶχαν ἐξακολουθήσει νά κινοῦνται νόμιμα ὡς πρῶτο κόμμα τῆς ἀντιπολίτευσης. Ἔχοντας ἡττηθεῖ στίς ψηφοφορίες τοῦ συνεδρίου ἀποχώρησαν καί στράφηκαν πρός τήν τρομοκρατική δραστηριότητα: μέ τή συναίνεση σχετικῆς ἀπόφασης πού πῆρε ἡ κεντρική τους ἐπιτροπή, δολοφονοῦν τόν Γερμανό πρεσβευτή φόν Μίρμπαχ στίς 6 'Ιουλίου, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι θά ἀναζωπυρωθοῦν οἱ ἐχθροπραξίες μέ τούς Γερμανούς. 'Αμέσως μετά ἐπιχείρησαν ἔνοπλες ἐξεγέρσεις, χωρίς ἐπιτυχία, στή Μόσχα καί ἀλλοῦ. Μιά ἀπό αὐτές ἦταν ἡ ἀνταρσία τοῦ Μουράβιοφ, Σοβιετικοῦ Στρατάρχη τοῦ 'Ανατολικοῦ Μετώπου.

Μιά τέτοια στάση, καί μάλιστα σέ ὧρες μεγάλου ἐθνικοῦ κινδύνου, ἦταν μοιραῖο νά προκαλέσει τή λήψη δραστικῶν μέτρων εἰς βάρος ὅσων εἶχαν ἀναμιχθεῖ. Ὁρισμένοι λοιπόν ἡγέτες πέρασαν ἀπό δίκη καί καταδικάστηκαν σέ φυλακίσεις μέχρι τρία χρόνια, ἐνῶ πολλοί ἀπ' αὐτούς ἀμνηστεύθηκαν σχεδόν ἀμέσως. 'Ανάμεσά τους ἦταν, ὅπως φαίνεται, καί ὁ Προσιάν, πού πέθανε ἐλεύθερος τό Δεκέμβριο, καί στόν ὁποῖο ὁ Λένιν ἀφιέρωσε ἐγκωμιαστική νεκρολογία παρά τόν ἡγετικό του ρόλο στήν ἐξέγερση τῆς Μόσχας.[40] Τό Συνέδριο τῶν Σοβιέτ ζήτησε νά ἀποπεμφθοῦν ἀπό ὅλα τά Σοβιέτ ὅσοι ἀριστεροί ἐσέροι εἶχαν ἀνακατευτεῖ μέ τή δολοφονία καί τίς ἐξεγέρσεις.[41] Παρ' ὅλα αὐτά, μέ

39. Bunyan, *ὅ.π.*, σελ. 191. Στό *Ἡ προλεταριακή ἐπανάσταση καί ὁ ἀποστάτης Κάουτσκι* (*Α*, 28, σελ. 249-250) ὁ Λένιν ἀπαντᾶ στόν Κάουτσκι πού ἐπικρίνει αὐτό τό μέτρο στό βιβλίο του *Ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου*, Λονδίνο 1919, σελ. 84.

40. «Στή μνήμη τοῦ συντρόφου Προσιάν» (Δεκέμβριος 1918), *Α*, 36, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 497-8. Τό ἄρθρο αὐτό ἀποκλείστηκε ἀπό τήν τέταρτη ἔκδοση τῶν 'Απάντων τοῦ Λένιν πού ἑτοιμάστηκε τήν ἐποχή τοῦ Στάλιν. Μετά τό Εἰκοστό Συνέδριο συμπεριελήφθηκε σέ συμπληρωματικό τόμο.

41. *Διατάγματα τῆς Σοβιετικῆς 'Εξουσίας*, στά ρωσικά, τόμος 2, Μόσχα 1959, σελ. 538.

βάση σχετική εἰσήγηση πού ἔκανε ὁ μπολσεβίκος πρόεδρος τῆς ΚΕΕ Σβερντλόφ, στό σῶμα αὐτό ἐπρόκειτο νά φυλαχθοῦν θέσεις – πού ὁ ἀριθμός τους γιά κάθε κόμμα ἦταν ἀνάλογος μέ τό λαϊκό του ἔρεισμα – γιά ἐκπροσώπους τῶν ἀριστερῶν ἐσέρων πού θά ἦταν διατεθειμένοι νά ἀποκηρύξουν αὐτές τίς ἐνέργειες.[42] Ὅσο γιά τό ἴδιο τό κόμμα, αὐτό δέν τέθηκε ἐκτός νόμου, καί πραγματοποίησε τό τέταρτο (καί τελευταῖο) συνέδριό του στή Μόσχα τόν Ὀκτώβριο. Ἐσωτερικές ὅμως ἀντιθέσεις, καί οἱ διασπάσεις πού τίς συνόδευσαν, ὁδήγησαν στή δημιουργία δυό μικρῶν κομμάτων πού ἔβλεπαν εὐνοϊκά τή συνεργασία μέ τή σοβιετική κυβέρνηση. Ἐπρόκειτο γιά τούς βραχύβιους «Ναρόντνικους Κομμουνιστές», πού διαλύθηκαν γιά νά προσχωρήσουν στούς μπολσεβίκους τό Νοέμβριο, καί γιά τό κόμμα Ἐπαναστατῶν Κομμουνιστῶν, πού διατήρησαν τήν ἀνεξάρτητη ὀργάνωσή τους, τόν ἐκδοτικό τους οἶκο καί τά περιοδικά τους ὥς τό φθινόπωρο τοῦ 1920, ὁπόταν καί μιμήθηκαν τούς προηγούμενους.[43]

Ἡ ἰουλιανή αὐτή περιπέτεια στοίχισε στό κόμμα τῶν ἀριστερῶν ἐσέρων μεγάλο μέρος τῆς ἀγροτικῆς του βάσης: ἡ κατακόρυφη πτώση τῆς ἐκπροσώπησής του, ἀπό τούς 352 ἐκπροσώπους (30,3%) πού εἶχε ἐξασφαλίσει στό Πέμπτο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ τόν Ἰούλιο στούς τέσσερις μόνο (0,6%) τοῦ Ἕκτου Συνεδρίου τό Νοέμβριο, ἦταν δείκτης καί γιά τήν

42. Ι. Α. Σβερντλόφ, *Διαλεχτά Ἔργα*, στά ρωσικά, τόμος 2, Μόσχα 1959, σελ. 255.

43. Οἱ τελευταῖοι κυκλοφόρησαν ἕνα *Πρόγραμμα τοῦ Κόμματος τῶν Ἐπαναστατῶν Κομμουνιστῶν* (Μόσχα 1919) πού ἐπέκρινε τούς μαρξιστές κομμουνιστές ἀπό τήν παραδοσιακή σκοπιά τῶν ναρόντνικων (σελ. 17-21). Μολονότι «ἀποδοκίμαζαν ἔντονα» διάφορα μέτρα τῶν μπολσεβίκων, εἶχαν τήν ἄποψη ὅτι αὐτά ἔπρεπε νά καταπολεμηθοῦν μέ νόμιμο τρόπο μέσα στά σοβιέτ, ἀποκήρυξαν δέ τήν ἐξέγερση τῆς 6ης Ἰουλίου (σελ. 16, 24-27).

κάμψη στή δημοτικότητά του, ἀλλά καί γιά τά διοικητικά μέτρα πού περίμεναν ὅσους εἶχαν ἐμπλακεῖ σέ τρομοκρατικές ἐνέργειες τήν ἐποχή πού μαινόταν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

Τό καλοκαίρι τοῦ 1918 – μιά ἐποχή πού τά τρία τέταρτα τοῦ σοβιετικοῦ ἐδάφους εἶχαν περιέλθει ὑπό τόν ἔλεγχο ἀντισοβιετικῶν δυνάμεων – ἐσέροι τρομοκράτες ἄρχισαν νά στρέφονται ἐναντίον κομμουνιστῶν ἡγετῶν, καταφεύγοντας στίς ἴδιες μεθόδους πού ἐπιφύλασσαν παλιότερα στούς τσαρικούς ἀξιωματούχους.[44] Δολοφόνησαν ἔτσι τούς μπολσεβίκους ἡγέτες Βολοντάρσκι καί Οὐρίτσκι, καί τραυμάτισαν σοβαρά τόν Λένιν. Ἡ ἀπάντηση στή λευκή τρομοκρατία, πού ἐξαπλωνόταν ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τῆς χώρας, δόθηκε μέ τή μορφή τῆς «μαζικῆς κόκκινης τρομοκρατίας ἐναντίον τῆς ἀστικῆς τάξης καί τῶν πρακτόρων της»,[45] πού ἐξαπέλυσε ἡ ΚΕΕ στίς 2 Σεπτεμβρίου. Τώρα πλέον κλείστηκαν οὐσιαστικά ὅλες οἱ ἐφημερίδες τῆς ἀντιπολίτευσης, ἐνῶ ἡ ἀπονομή σκληρῆς δικαιοσύνης ἀνέμενε χιλιάδες ἐχθρούς τῆς σοβιετικῆς κυβέρνησης, κυρίως ἀπό τούς κόλπους τῆς παλιᾶς ἄρχουσας τάξης, ἀλλά καί ἀπό τίς γραμμές τῶν ἐσέρων.[46]

44. Οἱ περισσότερες ἀπό τίς ἐνέργειες αὐτές ἔγιναν ἀτομικά ἀπό δεξιούς ἐσέρους, ἀποκηρύχθηκαν δέ ἐπίσημα ἀπό τήν κομματική τους ἡγεσία.

45. Παραθέτει ὁ Ε. Χ. Κάρρ, *Ἱστορία τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης*, 1917-1923, τόμος 1, ἐκδ. Ὑποδομή, Ἀθήνα 1977, σελ. 226.

46. Βλέπε Bunyan, *ὅ.π.*, σελ. 239-252· Rothstein, *ὅ.π.*, σελ. 105-107· Spirin *ὅ.π.*, σελ. 213-7. Ἀναφέρω ἀκόμα τόν Sir Robert Bruce Lockhart (τήν ἐποχή ἐκείνη ἐπικεφαλῆς τῆς βρετανικῆς ἀποστολῆς στή Ρωσία), πού ἀναγνωρίζει ὅτι τούς πρώτους μῆνες τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας «δέν ὑπῆρχε τρομοκρατία... Ὁ ἀντιμπολσεβικικός τύπος συνέχισε νά κυκλοφορεῖ καί νά βάλλει βιαιότατα κατά τῆς πολιτικῆς τῶν μπολσεβίκων... Ἀναφέρω αὐτή τή σχετική ἀνοχή πού ἐπέδειξαν οἱ μπολσεβίκοι, ἐπειδή οἱ ἀγριότητες πού ἐπρόκειτο νά ἐπακολουθήσουν ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς ἔντασης τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Γιά τήν ἔνταση αὐτῆς

Νομιμοποίηση τῶν μενσεβίκων καί τῶν δεξιῶν ἐσέρων

Ἀλλά οὔτε καί τώρα θά δοῦμε τό μονοκομματικό σύστημα νά θεσμοθετεῖται στή Σοβιετική Ρωσία. Καί οἱ μονσεβίκοι, ὅταν συνεδρίασε ἡ κεντρική τους ἐπιτροπή στή Μόσχα τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1918, καί οἱ δεξιοί ἐσέροι, σέ μιά ἐθνική συνδιάσκεψη στήν Πετρούπολη τό Φεβρουάριο τοῦ ἑπόμενου χρόνου, ἀναγκάστηκαν νά ἀναθεωρήσουν ριζικά τήν πολιτική τους. Συνεκτιμώντας τό δεδομένο ὅτι ἡ κυριαρχία στούς κόλπους τῶν ἀντιμπολσεβικικῶν δυνάμεων εἶχε πλέον περιέλθει στά χέρια ἀκραίων δεξιῶν δυνάμεων, μενσεβίκοι καί δεξιοί ἐσέροι ἀποκήρυξαν ρητά τήν ὁποιαδήποτε συνεργασία μέ καπιταλιστικά στοιχεῖα, καί κατάγγειλαν ὅλες τίς ἀπόπειρες νά ἀνατραπεῖ ἡ σοβιετική κυβέρνηση μέ τή βία τῶν ὅπλων. Παράλληλα δέν ἔπαψαν νά προβάλλουν ἀνοιχτά πολλές ἀπό τίς ἐπικρίσεις τους γιά τούς μπολσεβίκους.[47] Ἡ

τῆς αἱματηρῆς σύγκρουσης ἡ συμμαχική ἐπέμβαση... ἦταν σέ μεγάλο βαθμό ὑπεύθυνη». (*Memoirs of a British Agent*, Λονδίνο 1946, σελ. 241-2).

47. Ἡ ἔκκληση τῶν μενσεβίκων πού διαγράφει συνοπτικά αὐτή τήν πολιτική δημοσιεύτηκε στήν *Πράβδα* στίς 26 Νοεμβρίου 1918. Ὁ Λένιν τήν ἐπιδοκίμασε αὐθημερόν λέγοντας: «Πρέπει νά τούς συναντήσουμε στά μισά τοῦ δρόμου» («Λόγος στή Συγκέντρωση τῆς Συνεργατικῆς», *Α*, 28, σελ. 183.). Ἐκτεταμένα ἀποσπάσματα ἀπό τίς Θέσεις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Μενσεβίκων τόν Ὀκτώβρη ἐμφανίζονται σέ ἕνα κριτικό ἄρθρο τοῦ Στάλιν στήν *Πράβδα*, τό ὁποῖο συμπεριλαμβάνεται καί στά *Ἔργα* του, τόμος 4, Μόσχα/Λονδίνο 1953, σελ. 136-148. Τό Δεκέμβριο τοῦ 1918, μιά συνδιάσκεψη τῶν μενσεβίκων καταδίκασε ρητά ὁμάδες τοῦ κόμματος στά Οὐράλια, στο Νότο, στόν Ἀρχάγγελο καί στή Γεωργία ἐπειδή ἐκδηλώθηκαν ἀνοικτά κατά τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας, καθώς καί ἄλλες γιατί εἶχαν συμπαραταχθεῖ μέ τούς κομμουνιστές (Λένιν, *Α*, 28, σελ. 458-9). Ἡ ἀπόφαση τῶν δεξιῶν ἐσέρων παρατίθεται στό Κάρρ, *ὅ.π.*, σελ. 232. Ὁ ἀρχηγός τους, ὁ Βίκτορ Τσερνόφ, θά ἐξηγοῦσε ἀργότερα: «Γιά τήν ὥρα... ἀναστέλλαμε κάθε ἔνοπλο ἀγώνα ἐναντίον τῶν μπολσεβίκων ἀποσύροντας τά στρατεύματά μας – τά

ΚΕΕ ἀνταποκρίθηκε χωρίς χρονοτριβή, ἀκυρώνοντας τίς σχετικές διατάξεις στήν ἀπόφασή της τῆς 14ης Ἰουνίου ὥστε νά ξαναϋποδεχθεῖ ὅλους τούς μενσεβίκους καί δεξιούς ἐσέρους, μέ ἐξαίρεση ὅσες ὁμάδες παρεῖχαν ὑποστήριξη στίς ἀντεπαναστατικές δυνάμεις πού πολεμοῦσαν τή σοβιετική ἐξουσία.[48] Ταυτόχρονα ἐπέτρεψε νά ἐπανακυκλοφορήσουν τά ἔντυπά τους. Τά μέτρα αὐτά τά πῆρε ἡ ΚΕΕ χωρίς νά ἐπιβληθοῦν κανενός εἴδους ἐπίσημοι ὅροι.[49]

Τά δυό ἑπόμενα χρόνια τοῦ στυγνοῦ ἐμφυλίου πολέμου καί τοῦ λιμοῦ, ἡ στάση τῆς σοβιετικῆς κυβέρνησης ἀπέναντι στά ἐνλόγω κόμματα γνώρισε διακυμάνσεις, ἀνάλογες μέ τή συμπεριφορά τῶν μελῶν τους στήν ἑκάστοτε ἐπικρατούσα κατάσταση. Εἶναι χονδροειδής ὑπεραπλούστευση νά διατείνεται κανείς, ὅπως κάνει ἡ *Ἱστορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης*, ὅτι στόν ἐμφύλιο πόλεμο «οἱ σοσιαλεπαναστάτες, οἱ μενσεβίκοι, οἱ ἀναρχικοί... ἐκτέθηκαν ὄχι μόνο ὡς συνένοχοι ἀλλά καί ὡς ἐνεργοί συνερ-

στρατεύματα τῆς Συντακτικῆς Συνέλευσης – ἀπό τό μέτωπο. Αὐτό ὅμως ὄχι ἐπειδή εἶχε μειωθεῖ ἡ ἐχθρότητά μας πρός τούς μπολσεβίκους, ἀλλά ἐπειδή ἄν διατηρούσαμε τά στρατεύματα αὐτά στό μέτωπο θά τά βάζαμε νά πολεμήσουν γιά τόν (λευκοφρουρό στρατηγό) Κολτσάκ καί γιά τήν πολιτική καί κοινωνική ἀποκατάσταση τοῦ προηγουμένου συστήματος». (V. Chernov, *Mes Tribulations en Russie Soviétique*, Παρίσι 1921, σελ. 22-23). Οἱ νέες θέσεις τῶν δύο κομμάτων παρατίθενται καί συζητοῦνται στό Spirin, *ὅ.π.*, σελ. 297-308 .

48. Ἡ ἀπόφαση τῆς ΚΕΕ σχετικά μέ τούς μενσεβίκους ἐγκρίθηκε στίς 30 Νοεμβρίου 1918 (*Sobranie Uzakoneniy i Rasporazheniy Rabochego i Krestianskogo Pravitel' stva* — R.S.F.S.R. – 1917-18, ἀρ. 926, σελ. 1145), καί ἐκείνη σχετικά μέ τούς δεξιούς ἐσέρους τήν 26 Φεβρουαρίου 1919 (Arthur Ransom, *Six Weeks in Russia in 1919*, Γλασκόβη 1919, σελ. 108-110). Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1919 ὁ Σβερντλόφ ἀπείλησε δημόσια μέ διάλυση τίς τοπικές ὀργανώσεις πού παρεμπόδιζαν τήν ἐπιστροφή τῶν μενσεβίκων στά σοβιέτ (Σβερντλόφ, *ὅ.π.*, τόμος 3, σελ. 124).

49. Chernov, *ὅ.π.*, σελ. 30.

γάτες τῶν ἀντεπαναστατῶν, ὡς ἀντεπαναστατικά κόμματα».[50] Τά κόμματα αὐτά ἦταν στήν πραγματικότητα βαθιά διχασμένα στίς στάσεις καί τίς δραστηριότητές τους. Ἡ ὅλη ἀντιμετώπιση τοῦ Λένιν ὑπόβαθρό της εἶχε τήν ἀναγνώριση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, καί τήν πεποίθηση ὅτι δέν ἀποτελοῦσαν σοβαρό ἐχθρό. «Ἐχθρός μας», τόνιζε, «εἶναι ἡ ἀστική τάξη».[51]

Ἀπό τή μιά μεριά, ἐξηγοῦσε ὁ Λένιν τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1919, ἡ κυβέρνηση θά «παραχωρήσει πλήρη ἐλευθερία» σέ «ὅλους ἐκείνους τούς μενσεβίκους καί σοσιαλεπαναστάτες πού εἶναι εἰλικρινά διατεθειμένοι νά μᾶς συνδράμουν στόν δύσκολο ἀγώνα μας»[52] ἀπό τήν ἄλλη ὅμως θά «κηρύξει ἀνελέητο πόλεμο» σέ ὅσους, παρά τίς λεκτικές διαμαρτυρίες τους γιά τήν ἔνοπλη ἐπέμβαση τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων, ὑποκινοῦσαν ἀπεργίες.[53] Οὔτε πάλι ἐπρόκειτο νά ἀφεθοῦν τά κόμματα αὐτά νά διασπείρουν τήν ἀπογοήτευση στά μετόπισθεν, κατακρίνοντας ἀνενόχλητα τή σοβιετική ἐξουσία «μπροστά στίς ἀποκαμωμένες καί τυραννισμένες

50. *Ἱστορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης*, Μόσχα 1960, σελ. 341. [Βλ. σχετικά *Ἱστορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης (μπ)*, ἐκδ. τά Νέα Βιβλία, Ἀθήνα 1946, τόμ. Β΄, σελ. 75]. Πρβλ. καί Sobolev, *ὅ.π.*, σελ. 109, ὁ ὁποῖος προσάπτει στούς μενσεβίκους, τούς ἐσέρους, τούς ὀπαδούς τῆς Μπούντ κλπ. τήν κατηγορία ὅτι διεξήγαγαν ἔνοπλο ἀγώνα κατά τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας.

51. «Εἰσήγηση τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς στό Ὄγδοο Συνέδριο» (Μάρτιος 1919), *A*, 29, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 151.

52. «Ἀπόφαση γιά τήν κατάσταση στό Ἀν. Μέτωπο» (Ἀπρίλιος 1919), *ΔΕ*, ΙΙ/2, σελ. 179. Στό Ἕβδομο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ, τό Δεκέμβριο τοῦ 1919, ὁ Τρότσκι, ὡς Ἐπίτροπος Στρατιωτικῶν, εἶπε ὅτι ἐκτιμᾶ «ἐντελῶς ἰδιαίτερα τό γεγονός ὅτι καί ἄλλα κόμματα, κόμματα πού ἀνήκουν στήν ἀντιπολίτευση... ἔχουν κινητοποιήσει ἕναν ἀριθμό ἐργατῶν γιά τό στρατό. Ἐκεῖ τούς ὑποδέχθηκαν σάν ἀδέρφια». (Παραθέτει ὁ I. Deutscher, *The Prophet Armed*, Λονδίνο 1954, σελ. 447).

53. *ΔΕ*, ΙΙ/2, σελ. 179.

μάζες».[54] Σέ ὧρες πού σέ ἕξι διαφορετικά μέτωπα προέλαυναν ἐχθρικά στρατεύματα συγκλίνοντας πρός τή Μόσχα.

Ἡ κατάσταση διαγραφόταν τώρα πιό κρίσιμη ἀπ' ὅ,τι τόν καιρό τῆς γερμανικῆς ἐπίθεσης στίς ἀρχές τοῦ 1918, καί στό κλίμα αὐτό οἱ ἐφημερίδες τῶν μενσεβίκων καί τῶν ἐσέρων δέν ἐπιτράπηκε νά κυκλοφοροῦν γιά πολύ. Τό ὄργανο τῶν μενσεβίκων, τό *Βσέγκντα Βπεριόντ*, κλείστηκε στίς 25 Φεβρουαρίου τοῦ 1919 γιά ἕνα ἄρθρο του μέ τίτλο «Σταματῆστε τόν ἐμφύλιο πόλεμο», σύνθημα πού ὑπονόμευε τή γενική ἐπιστράτευση ἐναντίον τῶν Λευκοφρουρῶν τοῦ Κολτσάκ. Ὁ Λένιν εἰσηγήθηκε νά μήν ἀρθεῖ ἡ ἀπαγόρευση «ὡσότου οἱ μενσεβίκοι δείξουν μέ τή δράση τους ὅτι εἶναι ἀποφασισμένοι μιά γιά πάντα νά ταχθοῦν μέ τήν ὑπεράσπιση καί τήν ὑποστήριξη» τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας.[55]

Τό Μάιο τοῦ 1920 μέλη τῆς Βρετανικῆς Ἐργατικῆς Ἀποστολῆς, πού ἐπισκεπτόταν τότε τή Μόσχα, παρευρέθηκαν σέ συνεδρίαση τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τῶν μενσεβίκων. Τό κόμμα διέθετε δική του λέσχη καί γραφεῖα, ἐνῶ ταυτόχρονα εἶχε 40 ἀντιπροσώπους (3%) στό Σοβιέτ τῆς Μόσχας – ἀνάμεσά τους τόν Μάρτοφ καί τόν Ντάν – καί 250 στό Σοβιέτ τοῦ Χάρκοβου. Οἱ Βρετανοί Ἐργατικοί ἡγέτες συναντήθηκαν ἐλεύθερα μέ τούς ἡγέτες τῶν μενσεβίκων, τῶν ἐσέρων καί ἄλλων κομμάτων τῆς ἀντιπολίτευσης, οἱ ὁποῖοι καί τούς παραπονέθηκαν γιά διώξεις, ἀναγνωρίζοντας ὅμως ταυτόχρονα σέ πολλές περιπτώσεις τήν εὐθύνη πού ἔπρεπε νά ἀποδοθεῖ στή συμμαχική ἐπέμβαση γιά τή δυσάρεστη κατάσταση. Ὁ Λένιν εἶπε μέ κάθε

54. «Εἰσήγηση γιά τά καθήκοντα τῶν συνδικάτων» (Ἀπρίλιος 1919), στό Β.Ι. Λένιν, *Γιά τά συνδικάτα*, ἐκδ. Σύγχρονη Ἐποχή, Ἀθήνα 1977, σελ. 173.

55. «Τό κλείσιμο μιᾶς ἐφημερίδας τῶν μενσεβίκων» (Φεβρουάριος 1919), *A*, 28, σελ. 435.

εὐθύτητα στήν ἀποστολή ὅτι δέν ἐπρόκειτο «νά ὑπάρξει ἐλευθερία οὔτε τοῦ τύπου οὔτε τοῦ λόγου γιά τούς ἐχθρούς τῆς ἐπανάστασης – ὁ πόλεμος εἶναι πόλεμος καί δέν θά ὑπάρξει ἔλεος ἐνόσω ἡ ἐπανάσταση βάλλεται ἀπό τούς ἐχθρούς της ἀπό μέσα καί ἀπό ἔξω».[56]

Τελευταῖα χρόνια τῶν ἀριστερῶν ἐσέρων

Ἀνάλογα διαφοροποιημένη ἦταν ἡ στάση καί ἀπέναντι στούς ἀριστερούς ἐσέρους. Τό Φεβρουάριο τοῦ 1919 ἔγιναν συλλήψεις ἑκατοντάδων ἐνεργῶν μελῶν τους· ἀνάμεσα σ' αὐτά ἦταν καί ἡ ἡγέτις τους Σπιριντόνοβα, πού εἶχε περιοδεύσει σέ ἐργοστάσια καταγγέλλοντας στίς ἐκεῖ συγκεντρώσεις τήν κυβέρνηση.[57] Πολλοί ἄλλοι κατέφυγαν στήν παρανομία γιά νά δράσουν ἐναντίον τῶν μπολσεβίκων. Ἀπό τόν Αὔγουστο πάντως τοῦ 1919 ἀρχίζουν νά κανονίζονται συναντήσεις ἀνάμεσα σέ ἐκπροσώπους τῶν κεντρικῶν ἐπιτροπῶν τῶν μπολσεβίκων καί τῶν ἀριστερῶν ἐσέρων, γιά νά συζητηθεῖ τό αἴτημα τῶν τελευταίων νά νομιμοποιηθοῦν.[58] Μιά μικρή λοιπόν ὁμάδα ἀριστερῶν ἐσέρων, μέ ἀρχηγό τόν Στάινμπεργκ, καί σάν ἀποτέλεσμα διαβεβαιώσεών τους ὅτι δέν εὐνοοῦν τόν ἔνοπλο ἀγώνα ἐναντίον τῆς σοβιετικῆς κυβέρνησης, ἔδρασε στή Μόσχα στά 1920-21 ὡς νόμιμο κόμμα τῆς ἀντιπολίτευσης. Κυκλοφοροῦσαν τό δικό τους ἔντυπο, τή *Ζνάμια*, ἐξέδιδαν βιβλία καί ἔβαλαν

56. ***British Labour Delegation to Russia, 1920, Report,*** Λονδίνο χχξ. σελ. 56.
57. I.N. Steinberg, ***Spiridonova—Revolutionary Terrorist,*** Λονδίνο 1953, σελ. 239-240· Spirin, *ὅ.π.*, σελ. 313.
58. Ὁ I.N. Steinberg, ***In the Workshop of the Revolution,*** σελ. 187-193, δίνει ἀποσπάσματα ἀπό τά πρακτικά αὐτῶν τῶν συναντήσεων, στίς ὁποῖες ἀντιπροσώπευαν τούς μπολσεβίκους οἱ Κάμενεφ, Μπιελομπορόντοφ καί Στάσοβα.

μπροστά μιά οἰκονομική ἐξόρμηση μέ στόχο νά μαζέψουν ἕνα ἑκατομμύριο ρούβλια.[59]

Σέ ὁλόκληρη αὐτή τήν περίοδο γνώριζαν κάποια ἐξάπλωση ὁμάδες ἀναρχικῶν, ἄν καί ἡ ἐπιρροή τους στή Ρωσία ποτέ δέν ἦταν ἰδιαίτερα μεγάλη. Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1918 ἡ ἀστυνομία εἰσέβαλε σέ στέκια ἀναρχικῶν καί τούς ἀφόπλισε. Ὅλοι οἱ ἰδεολόγοι ἀναρχικοί – σέ ἀντιδιαστολή μέ τά διάφορα ἐγκληματικά στοιχεῖα πού εἶχαν προσκολληθεῖ σ' αὐτούς – ἀφέθηκαν σύντομα ἐλεύθεροι, καί ἡ καθημερινή ἐφημερίδα τους, ἡ *Ἀναρχία,* ἄρχισε πάλι νά κυκλοφορεῖ κανονικά, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχε ἀπαγορευθεῖ γιά μιά βδομάδα.[60]

Ἡ Πανρωσική Ἀναρχική Συνδιάσκεψη, τόν Δεκέμβριο τοῦ 1918, ἀποκάλυψε πόσο βαθιά ἦταν διχασμένοι ἀνάμεσά τους οἱ ἀναρχικοί στή στάση τους ἀπέναντι στή σοβιετική κυβέρνηση. Σέ τρομοκράτες ἀναρχικούς, σάν κι ἐκείνους πού ἔριξαν τή βόμβα σέ συγκέντρωση τῆς Ἐπιτροπῆς Μόσχας τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τό Σεπτέμβριο τοῦ 1919, ἡ Τσεκά ἀπαντοῦσε φυσικά μέ τό πιό ἀνελέητο κυνηγητό. Ὅσοι δέν καταπολεμοῦσαν τή σοβιετική κυβέρνηση ἦταν ἐλεύθεροι νά συνέρχονται καί νά ἐκδίδουν νόμιμα τά προπαγανδιστικά τους ἔντυπα. Ὁρισμένοι μάλιστα ἀπό τούς τελευταίους κατεῖχαν ὑπεύθυνες θέσεις σέ σοβιετικούς ὀργανισμούς καί στίς ἔνοπλες δυνάμεις. Ἐκεῖνοι, τέλος, πού καλοῦσαν σέ δραστηριοποίηση κατά τῶν μπολσεβίκων ἀλλά δέν κατέφευγαν στήν τρομοκρατία ἤ στή δολιοφθορά ζοῦσαν σέ μιά μισονό-

59. ***Znamya,*** ὄργανο τῶν ἀριστερῶν σοσιαλεπαναστατῶν (Διεθνιστῶν), τόμος 1 (3), Ἀπρίλιος 1920.
60. Λένιν, Συνέντευξη στήν ***Folkets Dagblad Politiken*** (Ἰούλιος 1918), *Α*, 42, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 102, 512. Ὁ P. Malkow, ***Kreml-Kommandant Unter Lenin,*** Βερολίνο 1964, σελ. 297-313, δίνει ἀπό πρῶτο χέρι γραφικές περιγραφές αὐτῶν τῶν ἐπιδρομῶν τῆς ἀστυνομίας.

μιμη κατάσταση μέ περιοδικές συλλήψεις καί άπαγορεύσεις τῶν ἐντύπων τους.[61]

Ἡ κύρια βάση τῆς δύναμής τους βρισκόταν στήν Οὐκρανία, ὅπου ὑπῆρχε ἔνταση στίς σχέσεις τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ μέ τό ἀγροτικό ἀντάρτικο τοῦ ἀναρχικοῦ Μάχνο, ὁ ὁποῖος κατά καιρούς ἔλεγχε ἐκτεταμένες περιοχές τῆς χώρας. Οἱ δυό πλευρές πάντως συμφώνησαν τελικά, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1920, νά συνεργαστοῦν γιά νά ἀντιμετωπίσουν τό στρατό τῶν Λευκοφρουρῶν τοῦ Βράνγκελ. Ἡ συμφωνία περιλάμβανε πολιτικές διατάξεις πού πρόβλεπαν ἀμνηστία γιά ὅλους τούς ἀναρχικούς καί μαχνοβικούς πού εἶχαν συλληφθεῖ· τούς ἐγγυόταν ἀκόμα τήν ἐλευθερία νά διαδίδουν τίς ἰδέες τους (μέ ἐξαίρεση πάντως ὁποιαδήποτε προτροπή γιά τή βίαιη ἀνατροπή τῆς σοβιετικῆς κυβέρνηση) καί τό δικαίωμα νά ψηφίζουν καί νά ἐκλέγονται στά Σοβιέτ.[62] Δέν μπόρεσε ὅμως παρ' ὅλα αὐτά νά ἐπιβιώσει μπροστά στίς ἀμοιβαῖες ὑποψίες Μαύρων καί Κόκκινων δυνάμεων, καί τήν ἀπροθυμία τῶν σοβιετικῶν ἀρχῶν, μετά τήν ἧττα τῶν Λευκῶν τό Νοέμβριο, νά ἀφήσει τίς ἔνοπλες ὁμάδες τοῦ Μάχνο νά συνεχίζουν νά κινοῦνται ἀνεξάρτητες καί ἀνεξέλεγκτες. Ἡ ἐπίθεση πού ἐξαπέλυσε ὁ Κόκκινος Στρατός περατώθηκε μέ τή συντριβή τους τόν Αὔγουστο τοῦ 1921. Ὅσο κρατοῦσαν οἱ ἐχθροπραξίες, φυλακίστηκαν ἀναρχικοί σέ ὁλόκληρη τή χώρα.

61. Βλέπε Spirin, ὅ.π., σελ. 395-7· P. Avrich, *The Russian Anarchists*, Πρίνστον 1967, κεφ. 7· V. Serge, *Memoirs of a Revolutionary*, Λονδίνο 1963, σελ. 119, 120.

62. S. N. Semanov, «Τό κίνημα τοῦ Μάχνο καί ἡ κατάρρευσή του» (στά ρωσικά) *Voprosy, Istorii*, ἀρ. 9, 1966, σελ. 56· D. Footman, *Civil War in Russia*, Λονδίνο 1961, σελ. 295.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Τήν ἐπαύριο τοῦ πολέμου

Κατά παράδοξο τρόπο, μολονότι ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἦταν ἐκεῖνος πού ὁδήγησε σέ ἀκρωτηριασμούς τῶν ἐλευθεριῶν τους, τά κόμματα τῆς ἀντιπολίτευσης στή Σοβιετική Ρωσία ἐξαλείφονται ὁριστικά μετά τή λήξη του. Γιά τόν καθηγητή Schapiro, τοῦ London School of Economics, αὐτό τό γεγονός ἦρθε νά διαψεύσει κατηγορηματικά τόν Λένιν, ὅταν «δικαιολογοῦσε τήν ἔκλειψη τῶν σοσιαλιστῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του ἐπικαλούμενος τό ἐπιχείρημα τῆς αὐτοσυντήρησης». Τό 1921, προχωρεῖ ὁ Schapiro, «ἐκεῖ πού ἡ σύνεση, ἡ διορατικότητα, ἡ διαλλακτικότητα καί ἡ μετριοπάθεια θά μποροῦσαν ἴσως νά ἔχουν δημιουργήσει τίς ἀπαρχές μιᾶς ὁμαλῆς δημοκρατικῆς ἐξέλιξης στή Ρωσία, αὐτός ἀπέτυχε».[1]

Ἀκόμα καί μιά ἐπιπόλαιη ματιά στήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στή Ρωσία τό 1921 ἀρκεῖ γιά νά δείξει ὅτι, μετά ἀπό ἕναν πόλεμο πού εἶχε ρημάξει τή χώρα ἐπί ἑφτά χρόνια, οἱ συνθῆκες ἐκεῖ ἦταν ἀκριβῶς ἀντίθετες ἀπό τίς συνθῆκες μέσα στίς ὁποῖες ἀκόμα καί ἡ φιλελεύθερη ἀστική-δη-

1. L. Schapiro, «The Russian Revolution: Some Neglected Aspects», στό M. & L. Kochan (Editor), *Russian Themes*, Ἐδιμβοῦργο/Λονδίνο 1967, σελ. 139, 142.

μοκρατική θεωρία θά περίμενε ὅτι εἶναι δυνατό νά λειτουργήσει μιά «μετριοπαθής» καί «ὁμαλή» δημοκρατία. Αὐτό τό «κλίμα οἰκονομικῆς κρίσης», ἕνας φίλος τοῦ καθηγητῆ Schapiro, ὁ δρ. George Katkov, τοῦ St. Antony's College (Ὀξφόρδη), τό ἔχει σκιαγραφήσει ἁδρά: «Ἡ ἀγροτική καί βιομηχανική παραγωγή εἶχε πλέον συρρικνωθεῖ σέ μικρό τμῆμα τοῦ ὕψους της πρίν τήν Ἐπανάσταση. Τρομακτικές ἦταν οἱ ἀπώλειες σέ ἀνθρώπινες ζωές, συνιστάμενο ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου, τῆς πείνας καί τῶν ἐπιδημιῶν. Οἱ μεταφορές εἶχαν ἀποδιοργανωθεῖ σέ πρωτάκουστο βαθμό, ἀφήνοντας ἔτσι, τό χειμώνα τοῦ 1920 - 21, τίς μεγαλύτερες πόλεις νά μαστίζονται ἀπό ἔλλειψη καυσίμων. Ἡ παραγωγή τοῦ πετρελαίου εἶχε πέσει στό ἕνα τρίτο, τοῦ ἄνθρακα στό ἕνα ἕκτο, τοῦ βάμβακα στό ἕνα πέμπτο, τοῦ λιναριοῦ στό ἕνα ἕκτο, τῶν ζαχαρότευτλων στό ἕνα τέταρτο, καί τοῦ χυτοσίδηρου στό ἕνα εἰκοστό τῆς ἀντίστοιχης τοῦ 1916. Γιά τούς ἐργάτες τῆς Πετρούπολης ἡ ἀγοραστική δύναμη τῶν μισθῶν εἶχε κατρακυλήσει κάτω ἀπό τό ἕνα δέκατο ἐκείνης πού ἦταν πρίν ἀπό τόν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Σ' αὐτές τίς συνθῆκες δέν εἶναι παράδοξο πού ἡ ἐγκατάλειψη τῶν ἀστικῶν κέντρων προχωροῦσε ραγδαῖα καί σέ γιγάντια κλίμακα».[2]

Αὐτή ἡ ἰδιαίτερα ἀνησυχητική κατάσταση μεταφραζόταν μοιραῖα σέ δυσφορία καί ἀπόγνωση πού κυρίευε ὅλα τά τμήματα τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἀποστράτευση πού ἀκολούθησε τή λήξη τοῦ Ἐμφυλίου Πολέμου, σημείωνε ὁ Λένιν τό Μάρτιο τοῦ 1921, δημιούργησε «ἕνα νέο εἶδος πολέμου, πού συνοψίζεται στή λέξη "ληστοκρατία" – ὅταν δεκάδες καί

2. G. Katkov, «The Kronstadt Rising», στό D. Footman. (Editor), *St. Anthony's Papers*, ἀρ. 6, *Soviet Affairs*, ἀρ. 2, Λονδίνο 1959, σελ. 13. Βλέπε ἀκόμα *Ἱστορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης*. Μόσχα, 1960, σελ. 343-4.

ἑκατοντάδες χιλιάδες ἀποστρατευμένοι φαντάροι, ἄνθρωποι πού εἶναι συνηθισμένοι στά δεινά τοῦ πολέμου καί τόν βλέπουν σάν μοναδικό τους σχεδόν ἐπάγγελμα, γυρίζουν πίσω, ἀπένταροι καί κατεστραμμένοι, καί δέν μποροῦν νά βροῦν δουλειά».[3] Συνηθισμένες ἦταν οἱ ἀγροτικές ἐξεγέρσεις στίς κεντρικές καί νοτιανατολικές περιοχές καί στή Σιβηρία. Μάλιστα στήν ἐπαρχία Τάμποβ, στά 1920 - 21, κάπου 50.000 ἀγρότες, μέ ἐπικεφαλῆς τόν δεξιό ἐσέρο Ἀντόνοφ, συγκροτήθηκαν σέ ἀντισοβιετικό στρατό, στόν ὁποῖο καί ἔσπευσαν νά καταταγοῦν τά ὑπολείμματα τῶν ἡττημένων Λευκῶν.[4] Ἀλλά καί μέ τούς πεινασμένους, ἐξαγριωμένους ἐργάτες τά πράγματα δέν πήγαιναν καλύτερα, καθώς ἡ δυσφορία τους ἐκφραζόταν μέ ἕνα ἀπεργιακό κύμα, ἀκόμα καί σέ χθεσινά προπύργια τῶν μπολσεβίκων, ὅπως τό ἐργοστάσιο Πουτίλοφ στήν Πετρούπολη. Οἱ λόγοι καί οἱ μπροσοῦρες μενσεβίκων, ἐσέρων καί ἀναρχικῶν, πού ἐπιζητοῦσαν νά κεφαλαιοποιήσουν πολιτικά τά οἰκονομικά αἰτήματα γιά λογαριασμό τους, ἔφταναν τώρα νά κάνουν ἐντύπωση σέ ἐργάτες πού προηγουμένως ἀπέρριπταν τά ἐν λόγω κόμματα.[5]

Ἡ ἐξέγερση τῆς Κρονστάνδης

Ἡ ἐξέλιξη αὐτή τῶν πραγμάτων κορυφώθηκε μέ τήν ἀνταρσία τῆς Κρονστάνδης τό Μάρτιο τοῦ 1921. Οἱ ναῦτες, ἀγροτικῆς κυρίως προέλευσης.

3. «Εἰσήγηση στό Δέκατο Συνέδριο τοῦ Κόμματος». *A*, 32. ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 172.

4. Κ. Γκούσεφ, *Ἡ διάλυση τοῦ κόμματος τῶν ἀριστερῶν ἐσέρων*, στά ρωσικά, Μόσχα 1963, σελ. 256-7.

5. A. Sliepkov, «The Kronstadt Rebellion» στό W. Astrov (ἐκδ.), *An Illustrated History of the Russian Revolution*, τόμος 2, Λονδίνο χχἔ, σελ. 554-5· F. Dan, *Δύο χρόνια περιπλανήσεων*, Βερολίνο 1922, στά ρωσικά, σελ. 113-4· O. Anweiler. *Die Rätebewegung in Russland*, Λέιντεν (Ὀλλανδία) 1958, σελ. 312.

ἀνέλαβαν τή διοίκηση τῆς βάσης σέ ἐκεῖνο τό νησιώτικο φρούριο - κλειδί πού προστάτευε τήν Πετρούπολη, συνέλαβαν ἐκπροσώπους τῆς διοίκησης τοῦ στόλου καί κάπου τριακόσιους κομμουνιστές.[6] Συσχετίζοντας τίς ἐνέργειές τους μέ τίς ἐξεγέρσεις σέ ἄλλα μέρη τῆς Ρωσίας, οἱ στασιαστές κήρυξαν «τήν τρίτη ἐπανάσταση πού θά ἀποτινάξει τά τελευταῖα δεσμά ἀπό τίς ἐργαζόμενες μάζες».[7] Σέ μιά «Ἔκκληση στούς Συντρόφους Ἐργάτες καί Ἀγρότες» ἡ Προσωρινή Ἐπαναστατική Ἐπιτροπή τους διακήρυξε: «Ἐμεῖς ἐδῶ στήν Κρονστάνδη ὑψώσαμε τό λάβαρο τῆς ἐξέγερσης καί πιστεύουμε ὅτι δεκάδες ἑκατομμύρια ἐργάτες καί ἀγρότες θά ἀπαντήσουν στό κάλεσμά μας... Ἡ ἔκρηξη τῆς Κρονστάνδης δέν μπορεῖ παρά νά ξεσηκώσει ὁλόκληρη τή Ρωσία καί πρῶτα ἀπ' ὅλα τήν Πετρούπολη. Σύντροφοι, ἐμπρός στόν ἀγώνα ἐναντίον τοῦ κομμουνιστικοῦ δεσποτισμοῦ!»[8]

Ἄν καί δέν ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι εἶχαν τήν εὐθύνη γιά τήν ὀργάνωση αὐτοῦ πού στήν οὐσία ἦταν ἕνα αὐθόρμητο ξέσπασμα, τά κόμματα τῆς ἀντιπολίτευσης, καπιταλιστικά καί «σοσιαλιστικά», τό υἱοθέτησαν ὁλόψυχα.[9] Στήν τεταμένη λοιπόν ἀτμόσφαιρα τοῦ δράματος πού ἐκτυλισσόταν στή ρωσική σκηνή – κι ἐνῶ οἱ ἐχθρικές ξένες δυνάμεις παρακολουθοῦσαν μέ ἀδημονία ἀπό τίς κουΐντες – τό ζήτημα ἦταν πραγματικά ἡ «αὐτοσυντήρηση». Ἡ διαφύλαξη ὄχι μόνο τοῦ δικοῦ τους ἡγετικοῦ ρόλου ἀλλά καί τῶν βασικῶν κατακτήσεων δύο ἐπαναστάσεων ἀπαιτοῦσε ἀπό τούς μπολσεβίκους νά καταστείλουν τίς δραστηριότητες κομμάτων πού εἶχαν φθάσει νά ὑποστηρίζουν, ἀνοιχτά τώρα πιά, τήν ἀνταρσία καί τήν ἐξέγερση,[10] τήν ἔκβαση τῶν ὁποίων θά ἦταν ἀνίσχυροι νά ἐλέγξουν. Ὅπως τό ἔθεσε ὁ Ἰσαάκ Ντόιτσερ, οἱ μπολσεβίκοι «δέν μποροῦσαν νά δεχθοῦν ὅτι ἦταν ἐπιταγή τῆς δημοκρατίας» νά ἀφήσουν τή χώρα νά συρθεῖ «σέ ἕναν νέο κύκλο ἐμφυλίων πολέμων τή στιγμή πού ἕνας ἄλλος κύκλος μόλις εἶχε κλείσει».[11] Ἡ διασπασμένη ἀντικομμουνιστική ἀριστερά δέν ἦταν σέ θέση νά προτείνει καμιά ρεαλιστική ἐναλλακτική λύση γιά νά ἀνασύρει τή Ρωσία ἀπό τήν τραγική της κατάσταση. Ἡ προσπάθειά τους νά ἐκμεταλλευτοῦν ἀρνητικά τή δυσαρέσκεια πρός μιά κατεύθυνση μποροῦσε μόνο νά συμβάλει, στήν ἐξασθένιση δηλαδή τῆς χώρας, καί – μολονότι προφανῶς δέν ἦταν αὐτό πού ἤθελαν – νά προλειάνει τό δρόμο γιά τήν ἐπάνοδο τῆς ἄκρας ἀντίδρασης. Αὐτό τό δίδαγμα εἶχαν ἀφήσει οἱ διάφορες ἐφήμερες «σοσιαλιστικές» καί «δημοκρατικές» ἀντικομμουνιστικές κυβερνήσεις τοῦ 1918, πού παραμερίστηκαν ἡ μιά μετά τήν ἄλλη ἀπό σκληρές στρατιωτικές δικτατορίες.

Ἡ μόνη βάση γιά νά ἀναβιώσει ἡ δημοκρατία στή ρημαγμένη Ρωσία πού λιμοκτονοῦσε ἦταν νά ξαναρχίσει νά γυρνᾶ ὁ τροχός τῆς οἰκονομίας. Τό 1921 οἱ μπολσεβίκοι ἐγκαινίασαν τή Νέα Οἰκονομική Πολιτική (ΝΕΠ), μέ τίς παραχωρήσεις της

6. Katkov, *ὅ.π.*, σελ. 44.

7. *Ἰζβέστια* τῆς Προσωρινῆς Ἐπαναστατικῆς Ἐπιτροπῆς (τῆς Κρονστάνδης), ἀρ. 6, 8 Μαρτίου 1921, ὑπάρχει καί στό *Ἡ ἀλήθεια γιά τήν Κρονστάνδη*, στά ρωσικά, Πράγα 1921, σελ. 83-4.

8. *Τό ἴδιο*, ἀρ. 9, 11 Μαρτίου 1921, *ὅ.π.*, σελ. 120-1.

9. Βλέπε Λένιν, *Ὁ φόρος σέ εἶδος* (Ἀπρίλιος 1921), *ΔΕ*, ΙΙ/2, σελ. 544-546. Ἐπίσης Ἴντα Μέττ, *Ἡ κομμούνα τῆς Κρονστάνδης*, ἔκδ. Διεθνής Βιβλιοθήκη, Ἀθήνα 1972, σελ. 63-72, πού παραθέτει τίς δηλώσεις ἀναρχικῶν, μενσεβίκων καί ἐσέρων γιά τήν ἀνταρσία.

10. Βλέπε π.χ. τήν ἀπόφαση τοῦ Δέκατου Συμβουλίου τῶν δεξιῶν ἐσέρων τόν Αὔγουστο τοῦ 1921: «Τό ζήτημα τῆς ἐπαναστατικῆς ἀνατροπῆς τῆς δικτατορίας τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος μπαίνει στήν ἡμερήσια διάταξη ὡς ἀταλάντευτη ἀναγκαιότητα» *(Revoliutsionnaya Rossiya*, ἀρ. II, Αὔγουστος 1922, παραθέτει ὁ Spirin, *ὅ.π.*, σελ. 390.

11. I. Deutscher, *ὅ.π.*, σελ. 505.

στήν ἰδιωτική παραγωγή καί τό ἰδιωτικό ἐμπόριο, γιά νά προωθήσουν αὐτή τήν ἀνάκαμψη. Πίστευαν ὡστόσο ὅτι θά συναντοῦσε σοβαρό κίνδυνο ἀπό τήν προπαγάνδα τῶν μενσεβίκων καί τῶν ἐσέρων, πράγμα πού θά μποροῦσε νά μετατρέψει μιά ἀναγκαία ὑποχώρηση σέ πανωλεθρία. «Ἄν ἐπιμένετε νά ἐκφράζετε δημόσια τίς πολιτικές σας ἀπόψεις στίς παροῦσες συνθῆκες, ὅταν ἡ θέση μας εἶναι κατά πολύ δυσχερέστερη ἀπ' ὅ,τι ὅταν μᾶς ἔκαναν ἐπίθεση κατά μέτωπο οἱ λευκοφρουροί», τούς εἶπε ὁ Λένιν τό 1922, «τότε μόνο μέ τόν ἑαυτό σας θά πρέπει νά τά 'χετε ἄν σᾶς φερθοῦμε σάν νά 'σαστε τά χειρότερα, τά πιό βλαβερά λευκοφρουρίτικα στοιχεῖα».[12]

Τό τέλος τῶν κομμάτων τῆς ἀντιπολίτευσης

Τήν περίοδο αὐτή γίνονται σέ ἐκτεταμένη κλίμακα συλλήψεις μενσεβίκων, ἐσέρων καί ἀναρχικῶν· ὁρισμένοι ἀπό τούς πιό γνωστούς ἀνάμεσά τους παίρνουν τήν ἄδεια νά ἐγκαταλείψουν νόμιμα τή χώρα. Οἱ περισσότερες ὀργανώσεις τους καταρρέουν ἤ διώκονται. Σέ ὁρισμένες πάντως ἀναρχικές ὁμάδες ἐπιτράπηκε νά συνεχίσουν νά προπαγανδίζουν τίς ἰδέες τους: τά δελτία τους ἐξακολούθησαν νά βγαίνουν ὥς τό 1926,[13] ἐνῶ τά ἀναρχικά βιβλιοπωλεῖα «Ἐργατική Φωνή», – πού δέν ἔκλεισαν ὁριστικά παρά τό 1929 – κυκλοφόρησαν κάμποσους τόμους μέ κείμενα τοῦ Μπακούνιν καί ἄλλων ἀναρχικῶν.[14] Οἱ ἀριστεροί ἐσέροι ἔζησαν γιά κάποιο διάστημα σ' ἕνα ἰδιότυπο, ἡμινόμιμο

12. «Πολιτική Εἰσήγηση στό Ἑνδέκατο Συνέδριο τοῦ Κόμματος» (Μάρτιος 1922), *ΔΕ*, ΙΙ/2, σελ. 632.
13. V. Serge, *ὅ.π.*, σελ. 223.
14. P. Avrich, *ὅ.π.*, σελ. 237, 244. Βλέπε ἀκόμα R. Baldwin, *Liberty under the Soviets*, Νέα Ὑόρκη 1928, σελ. 144, ὅπου μαθαίνουμε ὅτι τήν ἐποχή ἐκείνη οἱ ἀναρχικοί ἐξακολουθοῦσαν νά διατηροῦν βιβλιοπωλεῖο σέ κεντρικό δρόμο ἀπέναντι ἀπό τό πανεπιστήμιο τῆς Μόσχας.

καθεστώς: τό καλοκαίρι τοῦ 1921 ὁ Α.Α. Σρέιντερ, ἐπίσημος ἐκπρόσωπός τους στό ἐξωτερικό, ἐφοδιάσθηκε μέ σοβιετικό διαβατήριο καί βίζα ἔτσι πού μπόρεσε νά ἔρθει στή Μόσχα καί νά δώσει ἀναφορά στήν κεντρική ἡγεσία τοῦ κόμματός του... στίς φυλακές Μπουτίρκι. Ἀφοῦ ὁλοκλήρωσε τίς διαβουλεύσεις του καί ἔδωσε ὁρισμένες δημόσιες διαλέξεις, ὁ Σρέιντερ μάζεψε τά μπαγκάζια του καί ἐπέστρεψε ἐν πλήρει νομιμότητι στό Βερολίνο.[15] Μενσεβίκοι, ἀναρχικοί, μέλη τοῦ Σιωνιστικοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος (κόμμα πού ὑφίστατο νόμιμα ὥς τά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '20) καί ἄλλοι ἐξακολουθοῦσαν τό 1922 νά ἐκλέγονται ὡς ἄτομα σέ ὁρισμένα Σοβιέτ, ἄν καί ὁ ἀριθμός τους ἔπεφτε ἀπό ἐκλογές σέ ἐκλογές, ἐνῶ ὁ ἀριθμός τῶν «μή κομματικῶν» ἀντιπροσώπων ἀνέβαινε.[16] Δέν ἐκδόθηκε ποτέ διάταγμα πού νά θέτει ἐκτός νόμου τά κόμματα πλήν τοῦ κομμουνιστικοῦ.[17]

Τό καλοκαίρι τοῦ 1922 οἱ ἡγέτες τῶν δεξιῶν ἐσέρων πέρασαν ἀπό δίκη καί κρίθηκαν ἔνοχοι συνωμοσίας καί συμμετοχῆς σέ διάφορες ἀντεπαναστατικές ἐξεγέρσεις καί σέ ἐπιθέσεις ἐναντίον σοβιετικῶν ἡγετῶν.[18]

15. Spirin, *ὅ.π.*, σελ. 398-9.
16. Στόν Gimpelson, *ὅ.π.*, σελ. 30, βρίσκεται ἕνας πίνακας πού δείχνει τήν κατάρρευση τῶν κομμάτων στά Πανρωσικά Συνέδρια μέχρι τό Δεκέμβρη τοῦ 1922. Ὁ A. Rothstein (Editor), *The Soviet Constitution*, Λονδίνο 1923, σελ. 119, δίνει τούς ἀριθμούς γιά τό Σοβιέτ τῆς Μόσχας: μεταξύ 1918 καί 1922 ἡ ἐκπροσώπηση τῶν μενσεβίκων πέφτει ἀπό 88 σέ 3, τῶν ἐσέρων ἀπό 51 σέ 1 (ἕνας ἀριστερός ἐσέρος) καί τῶν ἀναρχικῶν ἀπό 5 σέ 1, ἐνῶ οἱ ἀνεξάρτητοι ἀνεβαίνουν ἀπό 9 στούς 207.
17. Δέν ἦταν παρά τό 1936 πού ἡ ἰδιαίτερη θέση τοῦ κόμματος προσέλαβε νομική ἔκφραση – στά ἄρθρα 126 (ὡς «πρωτοπορία τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ» καί «ἡγετικός πυρήνας ὅλων τῶν ὀργανώσεων τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ, κοινωνικῶν καί κρατικῶν») καί 141 (στό ὁποῖο εἶναι τό μόνο κόμμα πού ρητά ἀναφέρεται – μαζί μέ τά συνδικάτα κλπ. – ὅτι ἔχει τό δικαίωμα νά προτείνει ὑποψήφιους γιά τίς ἐκλογές) τοῦ νέου «Συντάγματος τοῦ Στάλιν».

Εἶναι ἄξιο προσοχῆς, ὅπως ὑποδεικνύει ὁ καθηγητής Ε.Χ. Κάρρ, ὅτι «σέ ὅλη τή διάρκεια τῶν ἀνακρίσεων καί τῆς δίκης κανείς δέν ἰσχυρίστηκε ὅτι τό ἴδιο τό Κόμμα τῶν Σοσιαλεπαναστατῶν ἦταν ὀργάνωση παράνομη: εἰς βάρος τῶν κατηγορουμένων προσκομίστηκαν στοιχεῖα γιά πράξεις πού θά ἦταν ποινικά κολάσιμες σέ ὁποιοδήποτε σύστημα διακυβέρνησης». Τό διάταγμα τῆς ΚΕΕ πού ἐπικύρωσε τίς ποινές καί ἀνέστειλε τήν ἔκτισή τους ἔδειχνε ὅτι ἐξακολουθεῖ νά τό θεωρεῖ ἀναγνωρισμένο «ὡς νόμιμο κόμμα».[19]

Ἄν καί εἶχαν δεχτεῖ σοβαρά πλήγματα, ἦταν διασπασμένα καί ἀποδεκατισμένα, μέ πολλά μέλη τους νά ἔχουν προσχωρήσει στούς μπολσεβίκους καί ἄλλα νά βρίσκονται στή φυλακή, τά κόμματα τῆς ἀντιπολίτευσης δέν ἔπαψαν οὔτε τώρα νά ἀσκοῦν κάποια ἐπιρροή στή Σοβιετική Δημοκρατία. Ἡ Δωδέκατη Συνδιάσκεψη τοῦ Μπολσεβίκικου Κόμματος τό 1922 θεώρησε ἀναγκαῖο νά τούς ἀφιερώσει εἰδική ἀπόφαση, πού τόνιζε: «Τά ἀντισοβιετικά κόμματα καί τάσεις δέν ἔχουν ἀκόμα συντριβεῖ».[20] Ἀπαραίτητο ἦταν, δήλωνε, νά τά πολεμήσουν μέ ἰδεολογικά μέσα, χωρίς – ὑπό τίς κρατοῦσες συνθῆκες – νά ἀποκλείονται μέτρα καταστολῆς. Ἀλλά ὁ ρόλος τῶν τελευταίων δέν θά ἔπρεπε «νά ὑπερτιμηθεῖ».[21] Πρός τά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1920 - 30 καί τά τελευταῖα πιά κόμματα τῆς ἀντιπολίτευσης ἔχουν ἐξαφανιστεῖ ἀπ' τό προσκήνιο στή Σοβιετική Ἕνωση, καί ἐπιβιώνουν μόνο ὡς ὁμάδες ἐκπατρισμένων, ἀπομονωμένες ἀπό τό ρωσικό λαό.[22]

18. *Internationale Presse—Korrespondenz,* Βερολίνο, ἀρ. 160, 10 Αὐγούστου 1922, σελ. 1024.
19. Ε. Χ. Κάρρ, *ὅ.π.,* σελ. 245.
20. *Die KPSU in Resolutionen,* τόμος 4, σελ. 108.
21. *Τό ἴδιο,* σελ. 111-2.

Ἡ Δημοκρατία τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς

Τήν ὥρα πού στή Ρωσία ἄρχιζε νά ὀργανώνεται ἕνα μονοκομματικό σύστημα, στό τμῆμα τῆς σοβιετικῆς Ἄπω Ἀνατολῆς πού δέν βρισκόταν ὑπό ἰαπωνική κατοχή ὑπῆρχε ἕνα πολυκομματικό κράτος, μέ ἐμπνευστές καί ἡγέτες του κομμουνιστές. Ἦταν ἡ Δημοκρατία τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς, πού δημιουργήθηκε τό 1920 μέ πρωτοβουλία τῶν μπολσεβίκων καί λειτουργοῦσε ὡς παράγων μιᾶς κάποιας ὕφεσης ἀνάμεσα στή Σοβιετική Ρωσία καί τήν Ἰαπωνία. Ἐκεῖ λοιπόν, καί μέ τήν ἐπιδοκιμασία τοῦ Λένιν, διενεργήθηκαν ἐκλογές γιά τή Συντακτική Συνέλευση (τή μετέπειτα Ἐθνοσυνέλευση) μέ καθολική ψηφοφορία.[23] Σέ αὐτές πῆραν μέρος ὅλες οἱ πολιτικές ὁμάδες, συμπεριλαμβανομένων καί τῶν ἀντιδραστικῶν.

Οἱ ἐκλογές ἀπέφεραν κοινοβουλευτική πλειοψηφία γιά τούς κομμουνιστές (91 ἕδρες) καί τούς χωρίς κόμμα ἀγρότες συμμάχους τους (180 ἕδρες), μέ τούς ὁποίους σχημάτισαν ἀπό κοινοῦ κυβέρνηση. Ἡ κοινοβουλευτική ἀντιπολίτευση συμπεριλάμβανε ἀντικομμουνιστές ἀγρότες (44 ἕδρες), ἐσέρους (18) καί μενσεβίκους (13).[24] Τό Σύνταγμα πού ἐγκρίθηκε τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1921 ἐγγυόταν σέ ὅλους «τό δικαίωμα νά ὀργανώνουν καί νά διατηροῦν ἑνώσεις καί συνδέσμους», μέ τόν ὅρο ὅτι δέν εἶχε ἐκδοθεῖ ἀπόφαση δικαστηρίου πώς ἐπεδίωκαν σκοπούς κολάσιμους σύμφωνα μέ τόν ποινικό κώδικα τῆς Δημοκρατίας.[25] Τό Νοέμβριο τοῦ 1922,

22. Spirin, *ὅ.π.,* σελ. 392, 394, 399· E.H. Carr, *Socialism In One Country, 1924-26,* Λονδίνο 1959, τόμος 2, σελ. 453-4.
23. Λένιν, «Ἀπάντηση σέ ἐρωτήσεις τοῦ Α.Μ. Κρασνοσχόκοφ» (Ἰούλιος 1920), *Α,* 42, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 204.
24. H.K.Norton, *The Far Eastern Republic,* Λονδίνο 1923, σελ. 152-5· *Μεγάλη Σοβιετική Ἐγκυκλοπαίδεια,* στά ρωσικά, πρώτη ἔκδ. Μόσχα 1930, τόμος 20, σελ. 219.

ἀφοῦ δηλαδή τά ἰαπωνικά στρατεύματα εἶχαν ἀποχωρήσει ἀπό τήν Ἄπω Ἀνατολή, ἡ Ἐθνοσυνέλευση ψήφισε τήν προσχώρηση στή Ρωσική Σοσιαλιστική Ὁμοσπονδιακή Σοβιετική Δημοκρατία (ΡΣΟΣΔ).[26]

Σχέσεις κόμματος καί κράτους

Δέν εἶναι παράδοξο ὅτι τά πολύ δύσκολα πρῶτα χρόνια τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας οἱ μπολσεβίκοι, ὡς κόμμα πού κυβερνοῦσε, ἄρχισαν νά «συγχωνεύουν τήν κομματική μέ τήν κυβερνητική ἡγεσία».[27] Τά πολιτικά προβλήματα ἐρχόταν νά τά ἐπιτείνει τό γεγονός ὅτι ἔλειπαν οἱ ἀφοσιωμένοι, ἱκανοί καί ἔμπειροι ἄνθρωποι γιά νά ἀναλάβουν τίς διοικητικές θέσεις. Ἤδη πάντως τό Μάρτιο τοῦ 1919 μιά ἀπόφαση τοῦ Ὄγδοου Συνεδρίου τῶν μπολσεβίκων ἐπέμενε ὅτι «τό Κόμμα ἐπιδιώκει νά *καθοδηγήσει* τή δραστηριότητα τῶν Σοβιέτ, ὄχι νά τά ἀντικαταστήσει».[28]

Στήν Πολιτική Εἰσήγησή του στό Ἑνδέκατο Συνέδριο τοῦ Κόμματος, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1922, ὁ Λένιν ἐφιστοῦσε τήν προσοχή στίς σχέσεις Κόμματος καί κυβέρνησης, πού «δέν εἶναι ἐκεῖνες πού θά 'πρεπε νά εἶναι». Τόν ἴδιο προσωπικά τόν βάραινε «μεγάλο μέρος τῆς εὐθύνης» γιά τό ὅτι ζητήματα πού «κανονικά ἐνέπιπταν στίς ἁρμοδιότητες τῆς κυβέρνησης, ἀφήνονταν νά σέρνονται μπροστά στό Πολιτικό Γραφεῖο» τοῦ κόμματος. Τό κῦρος τῆς πρώτης ἔπρεπε νά ἐνισχυθεῖ.[29] Τό συνέδριο ἐξῆρε

25. *The Constitution of the Far Eastern Republic*, Οὐάσιγκτον χχξ. (1921;), σελ. 4.

26. *Ἱστορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης*, Μόσχα 1968, τόμος 3, βιβλίο 2, σελ. 549-550 (στά ρωσικά).

27. Λένιν, «Πολιτική εἰσήγηση στό Δέκατο Συνέδριο τοῦ Κόμματος», *Α*, 32, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 177.

28. *KPSU in Resolutionen*, *δ.π.*, τόμος 3, σελ. 63. Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο.

στίς ἀποφάσεις του τήν ἀνάγκη νά ὑπάρξει «ἕνας συστηματικά τηρούμενος διαχωρισμός» τοῦ κόμματος ἀπό τούς κρατικούς μηχανισμούς. Οἱ κομματικές ὀργανώσεις πῆραν ὁδηγίες νά «μήν ἐκδίδουν διοικητικές ἐντολές» σέ σοβιετικούς ὀργανισμούς.[30]

Εἰδικές ἱστορικές συνθῆκες

Ὅπως εἴδαμε, πολλές δηλώσεις τοῦ Λένιν στή διάρκεια καί τήν ἐπαύριο τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἔχουν μιά ἔντονη «αὐταρχική» σφραγίδα. Χωρίς νά προσπαθοῦμε νά δικαιώσουμε τά πάντα ὡς καλῶς εἰπωμένα καί καμωμένα,[31] ἐλάχιστη ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι τό σοβιετικό κράτος δέν θά εἶχε κατορθώσει νά ἐπιβιώσει χωρίς νά χρησιμοποιήσει

29. «Πολιτική εἰσήγηση στό Ἑνδέκατο Συνέδριο τοῦ Κόμματος», *ΔΕ*, ΙΙ/2, σελ. 657 (Μάρτιος 1922).

30. *XI. S'ezd R.K.P.(b)*, *Stenograficheskiy otchet* (Μόσχα 1961) σελ. 525, 553. Μέ τίς ἀποφάσεις αὐτές δέν ἀντιφάσκει ἡ δήλωση, στό τελευταῖο ἄρθρο τοῦ Λένιν, ὅτι ἡ «εὔκαμπτη συγχώνευση ἑνός κρατικοῦ ὀργανισμοῦ μέ ἕναν κομματικό ὀργανισμό», πράγμα πού βλέπει στό Ἐπιτροπάτο τοῦ Λαοῦ γιά τίς Ἐξωτερικές Ὑποθέσεις, θά ἦταν ἐνδεδειγμένη «γιά τόν κρατικό μας μηχανισμό στό σύνολό του». Αὐτή ἡ φάση συχνά ἀποσπᾶται ἀπό τά συμφραζόμενα γιά νά φανεῖ ὅτι ἀναφέρεται σέ μιά ἐξ ὁλοκλήρου συγχώνευση τοῦ κόμματος καί τῶν κρατικῶν ὀργανισμῶν (βλ. πχ. R. N. Carew Hunt, *The Theory and Practice of Communism*, ἔκδ. Penguin, 1963, σελ. 192). Ὁ Λένιν στήν πραγματικότητα ἀποσαφηνίζει ἀπολύτως στίς προτάσεις αὐτές, πού συζητοῦνται παρακάτω, ὅτι ἀναφέρεται μόνο στήν Ἐργατική καί Ἀγροτική Ἐπιθεώρηση, ἡ ὁποία εἶχε τήν εὐθύνη γιά τόν ἔλεγχο ὅλων τῶν κρατικῶν ὀργανισμῶν. («Κάλλιο λιγότερα καί καλύτερα», Μάρτιος 1923, *ΔΕ*, ΙΙ/2, σελ. 726).

31. Ὁ Λένιν ἦταν ὁ πρῶτος πού ὑπογράμμισε ὅτι εἶχαν γίνει σφάλματα ὑπό τήν ἡγεσία του (βλ. πχ. *Α*, 28, σελ. 154· *Α*, 32, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 507.) Ὁ συνεργάτης του Κάρλ Ράντεκ ἔγραψε: «Ὅταν ὁ Λένιν μιλάει γιά τά σφάλματά του δέν κρύβει τίποτα, εἰσάγει τούς ἐργάτες στό ἴδιο τό ἐργαστήρι τῆς σκέψης του.» (K. Radek, «Lenin», *Communist Review*, Λονδίνο, Μάιος 1923, σελ. 23.) Ἀξίζει ἀκόμα νά σημειώσουμε τή σύσταση τοῦ Λένιν νά μήν παίρνουν τοῖς μετρητοῖς τά «θυμωμένα λόγια» πού ἔλεγε ὅταν ἦταν πολύ κουρασμένος (*Α*, 42, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 252).

μέτρα καταναγκασμοῦ. Αὐτό τό εἶχε ἀναγνωρίσει καί ὁ μακαρίτης καθηγητής Λάσκι, κάποτε πρόεδρος τοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος τῆς Βρετανίας, ὅταν ἔγραφε: «Ἡ ἀναγνώριση τῆς κλασικῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀντιπολιτεύεσθαι σέ στοιχεῖα ἀποφασισμένα νά ὑποδεχθοῦν μέ ἐμφύλιο πόλεμο τά σχέδια (τῆς Ρώσικης Ἐπανάστασης), ἡ παραχώρηση σέ αὐτά τά στοιχεῖα τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου καί τοῦ συνεταιρίζεσθαι, θά ἰσοδυναμοῦσε μέ τήν παραχώρηση τῆς Ἐπανάστασης στούς ἐχθρούς της· ἡ ἱστορία τοῦ καθεστῶτος τῆς Βαϊμάρης εἶναι ἀρκετή ἀπόδειξη γι' αὐτό».[32] Τό ζήτημα δέν ἦταν ἡ ἐπιλογή ἀνάμεσα σέ «δημοκρατικές» ἤ «δικτατορικές» μεθόδους διακυβέρνησης: «Ἡ μόνη ἐναλλακτική λύση στόν μπολσεβικισμό», ὅπως ἐπισήμανε ὁ Ἀμερικανός ἀστός ἱστορικός τῆς Ρώσικης Ἐπανάστασης W.H. Chamberlin, «δέν θά ἦταν νά βγάζει τόν ἐναρκτήριο λόγο ὁ (ἡγέτης τῶν δεξιῶν ἐσέρων) Τσερνόφ σέ μιά Συντακτική Συνέλευση πού θά εἶχε ἐκλεγεῖ σύμφωνα μέ τούς πιό σύγχρονους κανόνες τῆς ἴσης ψηφοφορίας καί τῆς ἀναλογικῆς ἐκπροσώπησης, παρά νά μπαίνει στή Μόσχα καβάλα σέ ἄσπρο ἄτι ἕνας στρατιωτικός δικτάτορας, ἕνας Κολτσάκ ἤ ἕνας Ντενίκιν, μέ συνοδεία τίς καμπάνες πού θά σήμαιναν στίς ἑκατοντάδες ἐκκλησιές τῆς παλιᾶς πρωτεύουσας».[33]

Ἀπό αὐτή τήν περίοδο διαλέγουν κάθε τόσο ὑλικό καί παραπομπές οἱ πολέμιοι τοῦ κομμουνισμοῦ γιά νά παραστήσουν τόν Λένιν νόμιμο προπάτορα τῆς κατοπινῆς καταπιεστικῆς διακυβέρνησης ἐπί Στάλιν. Παρόμοιες δηλώσεις τοῦ Λένιν χρησιμοποιοῦν καί στό παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα ἐκεῖνοι πού ἐπιζητοῦν νά καταδικάσουν ὡς

32. H.J. Laski, *Reflections on the Revolution of our Time*. Λονδίνο 1944, σελ. 66-7.

33. W.H. Chamberlin, *The Russian Revolution*, University Library Paperback Ed., Νέα Ὑόρκη 1965, τόμος I, σελ. 371.

«ἀναθεωρητικά» καί «ἀντιλενινιστικά» ὅσα κομμουνιστικά κόμματα ἐπαγγέλλονται μιά πλουραλιστική σοσιαλιστική δημοκρατία. Ὅλοι τους ἀγνοοῦν ἤ ὑποτιμοῦν τίς ἔκτακτες ἱστορικές συνθῆκες πού ἐπικρατοῦσαν ἀπό τό 1918 ὥς τό 1922, συνθῆκες οἱ ὁποῖες ἐξανάγκασαν τούς μπολσεβίκους νά περιστείλουν τίς ἐλευθερίες πού ἴσχυαν τήν πρώτη περίοδο τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας, καί νά καταφύγουν ἀπρόθυμα σέ μορφές πολιτικοῦ καταναγκασμοῦ ἐντελῶς ἀντίθετες πρός τίς ἀρχικές τους προθέσεις.

Οἱ μπολσεβίκοι πάντοτε τόνιζαν τόν *προσωρινό* χαρακτήρα μέτρων ὅπως ἡ ἀπαγόρευση ἐχθρικῶν ἀστικῶν ἐφημερίδων, πού ἐπρόκειτο νά «ἀρθοῦν μέ εἰδικό διάταγμα μόλις θά ἔχουν ἀποκατασταθεῖ ὁμαλές συνθῆκες».[34] Τό Πρόγραμμα τοῦ Κόμματός τους, πού ἐγκρίθηκε τό Μάρτιο τοῦ 1919, ἀνέφερε ἐπίσης ὅτι «ἡ στέρηση πολιτικῶν δικαιωμάτων, ὅπως καί ὁποιοιδήποτε περιορισμοι πού μπορεῖ νά ἐπιβληθοῦν στήν ἐλευθερία, εἶναι ἀναγκαῖα μόνο ὡς παροδικά μέτρα».[35]

«Μιά δύσκολη περίπτωση τοκετοῦ»

Ὁ τοκετός μπορεῖ νά εἶναι εὔκολος ἤ δύσκολος, ἔγραψε ὁ Λένιν τό 1918. Ἡ Ρώσικη Ἐπανάσταση, ξεσπώντας σέ ἐποχή πού μαίνεται ἕνας πόλεμος καί ὑποχρεωμένη νά ἐπιζήσει μέσα στήν καρδιά ἑνός πολέμου, ἦταν «μιά *ἰδιαίτερα δύσκολη* περίπτωση».[36] Οἱ Ρῶσοι «ἦταν ἀναγκασμένοι νά ἀσκήσουν τή δικτατορία τοῦ προλεταριάτου στήν τρα-

34. Ἀπόσπασμα ἀπό τό Διάταγμα τοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐπιτρόπων τοῦ Λαοῦ (9 Νοεμβρίου 1917), Bunyan and Fisher, *ὅ.π.*, σελ. 220.

35. *Programme of the Communist Party of Russia*, στό Ν. Μπουχάριν καί Ε. Πρεομπρατζένσκι, Λονδίνο 1924, σελ. 390.

36. «Προφητικά Λόγια» (Ἰούνιος 1918), *Α*, 27, σελ. 482. Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο.

χύτερη μορφή της» λόγω τῶν «είδικῶν συνθηκῶν» πού εἶχαν δώσει λαβή σέ «όξύτατες μορφές σύγκρουσης».[37] Ἄλλες χῶρες, εἶπε ὁ Λένιν, τό 1919, «θά πάρουν διαφορετικό, πιό ἀνθρωπινό δρόμο».[38] Ἡ Ρωσία εἶχε δημιουργήσει «τό πρῶτο ρῆγμα στά τείχη τοῦ παγκόσμιου καπιταλισμοῦ», εἶπε στούς κομμουνιστές τοῦ Καυκάσου τό 1921· κι ἐκεῖνοι ὄφειλαν νά ἐκμεταλλευθοῦν τίς εὐνοϊκότερες τώρα διεθνεῖς συνθῆκες. «Μήν ἀντιγράφετε τίς τακτικές μας», τούς συμβούλευσε, «ἀλλά αναλύστε τούς λόγους πού πῆραν αὐτά τά ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά, τίς συνθῆκες πού τίς γέννησαν, τά ἀποτελέσματά τους· μή στέκεστε στό γράμμα, δουλέψτε μέ τό πνεῦμα, τήν οὐσία, καί τά διδάγματα τῆς πείρας μας ἀπό τά χρόνια 1917 - 21».[39]

Τό 1917 ὁ Λένιν καί οἱ μπολσεβίκοι πῆραν τήν ἐξουσία θεωρώντας ὅτι βρίσκονται «*στήν παραμονή μιᾶς παγκόσμιας ἐπανάστασης*».[40] Πίστευαν ὅτι θά ἄρχιζαν νά οἰκοδομοῦν μιά νέα κοινωνία σέ συνεργασία μέ ἀναπτυγμένες βιομηχανικές χῶρες στή Δύση, ὅπου ὁ Μάρξ εἶχε βρεῖ τίς βασικές προϋποθέσεις γιά τό σοσιαλισμό. Ὅταν τό ἐπαναστατικό κύμα στίς ἄλλες χῶρες καταλάγιασε ἤ καταπνίγηκε, τό σοβιετικό κράτος βρέθηκε μόνο του, ἀντιμέτωπο μέ μιά παγκόσμια ἀστική τάξη πού ἐξακολουθοῦσε νά εἶναι «ἀκόμα πάρα πολύ ἰσχυρότερη» ἀπό αὐτό.[41] Πῶς εἶναι λοιπόν δυνατό τά μέτρα πού ὑπαγόρευσε μιά τέτοια κατάσταση ἀδυναμίας νά ἔχουν χαρακτήρα προτύπου πολλές δεκαετίες μετά, καί μάλιστα στά μάτια κομμουνιστικῶν κομμάτων, πού βλέπουν «τήν ἀνωτερότητα τῶν δυνάμεων τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπέναντι σέ ἐκεῖνες τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ... νά διαγράφεται ὁλοένα καί πιό ἔντονη στήν παγκόσμια κονίστρα»;[42] Τά μέτρα αὐτά, ἐπιπλέον, υἱοθετήθηκαν σέ μιά καθυστερημένη πολιορκημένη, πολεμοδαρμένη ἀγροτική χώρα. Στά 1921 ἡ μικρή ἐργατική της τάξη, πού εἶχε τεθεῖ ἐπικεφαλῆς στήν Ἐπανάσταση, ἦταν «σέ μεγάλο βαθμό ἐκμηδενισμένη ὡς τάξη», καί ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου «δέν θά μποροῦσε νά λειτουργήσει παρά μόνο μέσω τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος».[43] Πρόκειται γιά μιά κατάσταση κάθε ἄλλο παρά κανονική. Ἀντανακλοῦσε, σέ ἀκραία μάλιστα μορφή, τή γενική θέση πού εἶχε προτάξει ὁ Λένιν δυό χρόνια πρίν: «Στή Ρωσία, ἡ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου πρέπει ἀναπόφευκτα νά διαφέρει σέ ὁρισμένα σημεῖα ἀπό ὅ,τι θά ἦταν στίς προηγμένες χῶρες κι αὐτό ἐξαιτίας τῆς πολύ μεγάλης καθυστέρησης καί τοῦ πολύ ἔντονου μικροαστικοῦ χαρακτήρα τῆς χώρας μας».[44]

37. «Εἰσήγηση σέ Συνάντηση Ἐργατῶν τῆς Μόσχας» (Νοέμβριος 1918), *Α*, 28, σελ. 192-193.

38. «Εἰσήγηση σέ Ὁλομέλεια τοῦ Σοβιέτ τῆς Μόσχας» (Ἀπρίλιος 1919), *Α*, 29, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 271.

39. «Πρός τούς κομμουνιστές τοῦ Καυκάσου» (Ἀπρίλιος 1921), *ΔΕ*, ΙΙ/2, σελ. 508.

40. Λένιν, «Ἡ κρίση ὡρίμασε» (Ὀκτώβριος 1917), *Α*, 26, σελ. 56. Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο.

41. Λένιν, Γράμμα στόν Γκ. Μιασνίκοφ (Αὔγουστος 1921), *Α*, 32, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 505. Ὁ Λένιν ἐπισημαίνει αὐτό τό γεγονός γιά νά ἀποδείξει ὅτι ἡ σοβιετική κυβέρνηση δέν μποροῦσε στίς ἐπικρατοῦσες συνθῆκες νά ἐπιτρέψει τήν ἐλευθερία τοῦ τύπου («τόν πυρῆνα καί τό θεμέλιο τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης»), γιατί αὐτό θά ἔδινε στή διεθνή ἀστική τάξη τή δυνατότητα νά χρηματοδοτήσει ἕνα σύστημα ἐχθρικῆς προπαγάνδας δέκα φορές μεγαλύτερο ἀπό ἐκεῖνο πού ὑποστήριζε τή σοβιετική ἐξουσία. Τόν Ἰούλιο τοῦ 1919 πάντως εἶχε προκαλέσει τίς καπιταλιστικές κυβερνήσεις σέ ἕνα «συναγωνισμό» μέ τή μορφή τῆς ἐλεύθερης ἀνταλλαγῆς φυλλαδίων, ὅπου τά δύο κοινωνικά καί πολιτικά συστήματα θά πρόβαλλαν τά ἐπιχειρήματά τους. («Ἀπάντηση στά ἐρωτήματα ἑνός Ἀμερικανοῦ δημοσιογράφου», στό Β.Ι.Λένιν, *Γιά τήν εἰρηνική συνύπαρξη*, ἔκδ. Θεμέλιο, Ἀθήνα 1964, σελ. 45-46.)

42. *36 Million Communists Say*, Δήλωση 81 Κομμουνιστικῶν Κομμάτων, Λονδίνο 1960, σελ. 3.

43. Λένιν, Τελικός λόγος γιά τήν εἰσήγηση τῆς ΚΕ (Μάρτιος 1921), *Α*, 32, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 199.

44. «Οἰκονομία καί πολιτική στήν περίοδο τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου» (Ὀκτώβριος 1919), *Α*, 30, σελ. 90.

Τίποτα δέν εἶναι πιό ἀντίθετο σέ ὁλόκληρο τό πνεῦμα τοῦ λενινισμοῦ ἀπό τό νά κάνουμε τήν ἀνάγκη φιλοτιμία καθαγιάζοντας μέτρα πού – ἄν καί ἀπαραίτητα γιά νά ἐπιβιώσει τό δεινά κακοπαθημένο νεογέννητο σοβιετικό βρέφος – ἐπρόκειτο νά τό ἀφήσουν μέ μειωμένες τίς ἀντιστάσεις τοῦ ὀργανισμοῦ του στίς σοβαρές ἀσθένειες πού ἔμελλαν νά τό προσβάλουν ἀπό ἄλλες κατευθύνσεις καί νά τό παραμορφώσουν στή μετέπειτα ζωή του.

Ὁ πλουραλισμός τοῦ Λένιν

Δέν ἦταν βέβαια φιλελεύθερος δημοκράτης ὁ Λένιν. Καί προσυπέγραφε τήν περίφημη ρήση τοῦ Πλεχάνωφ τοῦ 1903: «Salus revolutionis suprema lex» (ἡ σωτηρία τῆς ἐπανάστασης εἶναι ὁ ὑπέρτατος νόμος).[45] Ἀκόμα ὅμως κι ὅταν ἀναγκαζόταν νά καταφεύγει στίς πιό σκληρές μεθόδους γιά νά ἀντιμετωπίσει ὅσους πολεμοῦσαν ἤ ὑπονόμευαν τήν Ἐπανάσταση, δέν ἔπαυε νά ἐκφράζει τίς βαθιά ριζωμένες δημοκρατικές του πεποιθήσεις καί νά ἐπιδεικνύει ἔντονες πλουραλιστικές τάσεις. Αὐτό φάνηκε πολύ καθαρά στή σφοδρή συζήτηση πού ἔγινε στό Κόμμα γιά τό ζήτημα τῶν συνδικάτων (1920 -21). Ἐκεῖ ἀπέρριψε κατηγορηματικά τή «διοικητική προσέγγιση» τοῦ Τρότσκι, μιά πρόταση δηλαδή νά ἐνσωματωθοῦν τά συνδικάτα στόν κρατικό μηχανισμό μέ βάση τό ἐπιφανειακά εὔλογο ἐπιχείρημα ὅτι καί τά δυό ἀντιπροσωπεύουν τούς ἐργάτες, καί ἄρα δέν μπορεῖ λογικά νά περιμένει κανείς νά ὑπερασπίσουν τά συνδικάτα τούς ἐργάτες ἀπό τό δικό τους τό κράτος.[46] Ὁ Λένιν

45. Λένιν, «Ὁ Πλεχάνωφ γιά τήν τρομοκρατία» (Ἰανουάριος 1918), *Α*, 42, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 48.
46. Λένιν, *Καί πάλι γιά τά συνδικάτα* (Ἰανουάριος 1921), στό *Γιά τά συνδικάτα, ὅ.π.*, σελ. 287.

ἀντέταξε ὅτι δέν ἦταν παρά ἕνα «ἀφηρημένο σχῆμα» νά λένε ὅτι τό κράτος τους ἦταν ἐργατικό κράτος: ἦταν ἕνα «ἐργατικό κράτος μέ γραφειοκρατικές παραμορφώσεις».[47] Οἱ ἐργατικές ὀργανώσεις ὄφειλαν «νά προστατεύσουν τούς ἐργάτες ἀπό τό κράτος τους».[48] Στά συνδικάτα δέν ἔπεφτε πλέον ὁ ρόλος νά διεξάγουν τήν *ταξική* οἰκονομική πάλη ἀλλά τή «μή ταξική "οἰκονομική πάλη", πράγμα πού σημαίνει νά καταπολεμήσουν τίς γραφειοκρατικές παραμορφώσεις τοῦ σοβιετικοῦ μηχανισμοῦ, νά διαφυλάξουν τά ὑλικά καί τά πνευματικά συμφέροντα τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ μέ τρόπους καί μέσα ἀπρόσιτα στόν ἐνλόγω μηχανισμό, κλπ.»[49]

Ὅταν ὁ Λένιν παρομοίαζε τά συνδικάτα μέ «ἱμάντες μεταβίβασης», ἔδινε στήν ἔκφραση αὐτή πολύ διαφορετικό νόημα ἀπό ἐκεῖνο πού ἔμελλε νά πάρει στήν ἐπί Στάλιν πρακτική: ἕνα μέσο πού μεταφέρει ἀπό τήν κομματική ἡγεσία στούς ἐργάτες ἐντολές πρός ἐκτέλεση. Ὁ Λένιν ἀντίθετα εἶχε κατά νοῦ μιά ἀμφίδρομη διαδικασία, μέ τήν πρωτοπορία νά βρίσκεται σέ στενή ἐπαφή μέ τίς μάζες, ὄντας ἀνά πάσα στιγμή σέ θέση νά ἐκτιμήσει τίς διαθέσεις, τίς προσδοκίες καί τίς σκέψεις τους, καί ἱκανή μέ τή σειρά της νά κερδίζει τήν ἐμπιστοσύνη τους «μέ μιά συντροφική στάση καί ἔγνοια γιά τίς ἀνάγκες τους». Ἕνας ἀπό τούς μεγαλύτερους κινδύνους πού ἔβλεπε νά ἀπειλοῦν τό Κόμμα ἦταν «μήπως ξεφύγει πολύ μπροστά» καί «δέν καταφέρει νά διατηρήσει σταθερή ἐπαφή μέ ὁλόκληρη τή στρατιά τῆς ἐργατιᾶς».[50] Οἱ κομμουνιστές δέν ἦταν

47. *Ἡ κρίση τοῦ κόμματος* (Ἰανουάριος 1921), *τό ἴδιο*, σελ. 247.
48. *Γιά τά συνδικάτα, τό ἴδιο*, σελ. 221.
49. *Καί πάλι γιά τά συνδικάτα, τό ἴδιο*, σελ. 291.
50. Λένιν, «Προσχέδιο θέσεων γιά τά Συνδικάτα» (Ἰανουάριος 1922), *τό ἴδιο*, σελ. 316.

παρά «σταγόνα στόν ὠκεανό», ἔλεγε. «Μποροῦμε νά ἀντεπεξέλθουμε στίς ἀνάγκες τῆς διοίκησης μόνο ὅταν ἐκφράζουμε σωστά ὅ,τι ἔχει συνειδητοποιήσει ὁ λαός».[51]

Μέτρα ἐλέγχου τῆς κρατικῆς ἐξουσίας

Τό Ἕκτο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ τό Νοέμβριο τοῦ 1918 – πού γιά πρώτη φορά τό ἀπαρτίζουν σχεδόν ἀποκλειστικά μπολσεβίκοι (98,1%) – παίρνει ὁρισμένα μέτρα μέ σκοπό νά περιοριστοῦν οἱ ἐξουσίες τῆς Τσεκά. Ταυτόχρονα ἐγκρίνει μιά ἀπόφαση «Περί Ἐπαναστατικῆς Νομιμότητας». Ἡ τελευταία ἀπαιτεῖ νά τηροῦνται ἀπαρέγκλιτα οἱ νόμοι, καί ἀναγνωρίζει στούς πολίτες τό δικαίωμα νά ἐνάγουν τούς δημόσιους λειτουργούς πού τυχόν παρακάμπτουν ἤ παραβιάζουν τά δικαιώματά τους.[52]

Ἡ σκέψη πού ἀπασχολεῖ τόν Λένιν, ὅτι πρέπει νά ἐξευρεθοῦν μέσα πού θά ἐπιτρέψουν νά ἐλέγχεται ἡ κεντρική ἐξουσία τοῦ κράτους, ἐκδηλώνεται καί στά γράμματα πού ἔγραφε, ἄρρωστος στό κρεβάτι, στά τέλη τοῦ 1922. Στήν ὑπό σύσταση Ἕνωση τῶν Σοβιετικῶν Σοσιαλιστικῶν Δημοκρατιῶν θεωροῦσε ἀπαραίτητο νά παρασχεθεῖ στούς μή ρωσικούς λαούς «πραγματική προστασία ἀπέναντι στόν γνήσιο Ρῶσο Ντερζιμόρντα»,[53] στήν «ἐπίθεση αὐτοῦ τοῦ βέρου Ρώσου, τοῦ Μεγαλορώσου, τοῦ σωβινιστῆ, τοῦ κατά βάθος μασκαρᾶ καί λάτρη τῆς βίας, ὅπως εἶναι ὁ τυπικός Ρῶσος γραφειοκράτης». Αἰσθανόταν ὁ ἴδιος «πολύ ἔνοχος ἀπέναντι στούς ἐργάτες τῆς Ρωσίας πού δέν ἔχω

51. «Πολιτική εἰσήγηση στό Ἑνδέκατο Συνέδριο τοῦ Κόμματος» (Μάρτιος 1922), *ΔΕ*, II/2, σελ. 655.
52. Κάρρ, *ὅ.π.*, σελ. 230.
53. Τραχύς, βάναυσος ἀξιωματικός τῆς ἀστυνομίας στόν *Ἐπιθεωρητή* τοῦ Γκόγκολ.

παρέμβει μέ τήν ἀποφασιστικότητα καί τή δριμύτητα πού θά 'πρεπε» κατά τῆς πρότασης τοῦ Στάλιν νά ἐνσωματωθοῦν οἱ ἄλλες σοβιετικές δημοκρατίες στή ΡΣΟΣΔ. Αὐτό, πίστευε, θά ἔφερνε τούς μή ρωσικούς λαούς σέ μειονεκτική θέση ἀπέναντι στόν ρωσικό κρατικό μηχανισμό· ἕνα μηχανισμό πού «τόν παραλάβαμε ἀπό τόν τσαρισμό, καί ἁπλῶς τόν περάσαμε λιγάκι μέ τή σοβιετική μπογιά».[54] (Δέν εἶχε κλείσει βδομάδα ἀφότου, στήν περίφημη «Διαθήκη» του, εἶχε ἐκδηλώσει τήν ἀνησυχία του γιά τήν «ἀπεριόριστη ἐξουσία» πού εἶχε συγκεντρωθεῖ στά χέρια τοῦ Στάλιν. Ἡ σύστασή του πρός τό κόμμα ἦταν «νά σκεφτεῖ κάποιον τρόπο νά ἀπομακρύνει τόν Στάλιν» ἀπό τό ἀξίωμα τοῦ γενικοῦ γραμματέα, στό ὁποῖο εἶχε ἐκλεγεῖ νωρίτερα τήν ἴδια χρονιά.[55])

«Ὁλοκληρωτισμός»... καί λαϊκή πρωτοβουλία

Παραθέτοντας μιά δήλωση τοῦ Λένιν, ἀπό τό καλοκαίρι τοῦ 1918, ὅτι «πρέπει νά ὀργανώσουμε τά πάντα», ὁ κ. Bertram D. Wolfe σχολιάζει: «Ἔτσι λοιπόν, στήν αὐταρχική τάση πού εἶναι ἐγγενής σέ ἕνα ἀλάθητο δόγμα τό ὁποῖο κατέχει καί ἑρμηνεύει ἕνας ἀλάθητος ἑρμηνευτής πού διοικεῖ ἀλάθητα, ἀπό τά πάνω, ἕνα ἀλάθητο κόμμα, ὁ Λένιν ἔρχεται νά προσθέσει τό ἐπιπλέον ὄνειρο ἑνός αὐταρχικοῦ δόγματος καί μηχανισμοῦ μέ τήν ἀπόφαση "νά ὀργανώσουμε τά πάντα, νά πάρουμε τά πάντα στά χέρια μας" – καί ἐγένετο ὁλοκληρωτισμός».[56]

54. Τό ζήτημα τῶν ἐθνικοτήτων ἤ τῆς «αὐτονόμησης», (30 Δεκ. 1922) *Α*, 36, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 605-6.
55. 24 Δεκ. 1922. Βλ. *Ἡ διαθήκη τοῦ Λένιν καί ἡ οἰκοδόμηση τοῦ μαρξιστικοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος*, ἐκδ. Σπάρτακος, Ἀθήνα, χχέ. σελ. 10, 11.
56. B. D. Wolfe, «A Party of a New Type», στό M.M. Drachkovitch & B. Lazitch (ἐκδ.), The Comintern — Historical Highlights, Νέα Ὑόρκη 1966, σελ. 35.

Δέν χρειάζεται κάν νά ἀπομακρυνθοῦμε ἀπό τή σελίδα ἀπό τήν ὁποία ὁ διαπρεπής Ἀμερικανός εἰδήμων μας ἀντλεῖ τό τσιτάτο του, γιά νά διαπιστώσουμε ὅτι τό ἐπιχείρημά του εἶναι ξεκάθαρα ἀνέντιμο. Διότι ὁ Λένιν ἐδῶ μιλάει γιά «ὅλες τίς χιλιάδες, τίς δεκάδες χιλιάδες, τίς ἑκατοντάδες χιλιάδες τούς ἐργάτες καί τούς ἐργαζόμενους ἀγρότες», πού εἶχαν «βάλει μπροστά νά χτίσουν ἕνα νέο σοσιαλιστικό οἰκοδόμημα μέ τά ἴδια τους τά χέρια». Στίς πόλεις, λέει, τό ζήτημα εἶναι «νά ὀργανώσουμε τά ἐργοστάσια» καί τό σύστημα διανομῆς πού εἶχε ἀποδιαρθρώσει ὁ πόλεμος. «Οἱ ἐργάτες μαθαίνουν» νά ἀνταποκρίνονται σ' αὐτές τίς ἀνάγκες, συνεχίζει, «καί διαμορφώνουν κεντρικά ὄργανα διοίκησης... τά συνδικάτα ἐξελίσσονται σέ ἔμβρυα διοικητικῶν σωμάτων γιά ὅλη τή βιομηχανία... Πρέπει νά ὀργανώσουμε τά πάντα, νά πάρουμε τά πάντα στά ἴδια μας τά χέρια, νά ἐλέγχουμε σέ κάθε βῆμα τούς κουλάκους καί τούς κερδοσκόπους...»[57] Τό πρῶτο πληθυντικό πρόσωπο λοιπόν ἀναφέρεται ὁλοφάνερα στίς «ἑκατοντάδες χιλιάδες» τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ – ὄχι στόν δυσοίωνο ὁλοκληρωτικό «μηχανισμό» τοῦ κ. Wolfe.

Ἐδῶ, ὅπως καί σέ τόσους ἄλλους λόγους καί γραπτά τοῦ Λένιν, προβάλλει ἡ «πίστη στήν αὐτόνομη ἐπαναστατική δραστηριότητα τῶν μαζῶν» καί στίς «ὀργανωτικές (τους) ἱκανότητες»,[58] πράγματα πού δέν εἶχε πάψει νά τά ἐξαίρει ἀφότου τά πρωτοεῖδε, στήν Ἐπανάσταση τοῦ 1905, νά ὀρθώνονται μέ «θεμελιακή ἱστορική δημιουργικότητα».[59] Ἀπό τίς πρῶτες μέρες τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας, ὁ Λένιν εἶχε διακηρύξει: «Ὁ σοσιαλισμός δέν γίνεται μέ διάταγμα ἐκ τῶν ἄνω. Τό ἴδιο τό πνεῦμα του ἀπαγορεύει τή μηχανική γραφειοκρατική ἀντιμετώπιση: ὁ ζωντανός, δημιουργικός σοσιαλισμός εἶναι τό προϊόν τῶν ἴδιων τῶν μαζῶν».[60] Εἰσάγοντας τόν ἐργατικό ἔλεγχο στήν παραγωγή, οἱ μπολσεβίκοι «θελήσαμε νά δείξουμε ὅτι ἀναγνωρίζουμε ἕναν καί μόνο δρόμο – τήν ἀλλαγή ἀπό τά κάτω». Οἱ ἐργάτες εἶχαν ἀνάγκη νά ἀποκτήσουν περισσότερη ἐμπιστοσύνη στίς δικές τους δυνάμεις. «Παράδοση αἰώνων τούς ἔχει συνηθίσει νά περιμένουν διαταγές ἐκ τῶν ἄνω».[61]

Τά μέλη τῆς κυβέρνησης θά ἔπρεπε νά γίνονται ἀντικείμενο «ὀξείας κριτικῆς». «Δέν ἰσχυριστήκαμε ὅτι εἴμαστε ἀλάθητοι», εἶπε στήν ΚΕΕ.[62] Τό σοσιαλισμό «δέν μπορεῖ νά τόν ἐφαρμόσει μιά μειοψηφία, τό Κόμμα·»[63] τά μυαλά τῶν δεκάδων ἑκατομμυρίων πού δημιουργοῦν μιά καινούρια κοινωνία θά «παρήγαγαν κάτι ἀπείρως ὑψηλότερο ἀπό ὅ,τι εἶναι σέ θέση νά προβλέψει καί τό μεγαλύτερο πνεῦμα», δήλωνε μέ ἐμπιστοσύνη.[64] Αὐτά λοιπόν γιά τό «ὁλοκληρωτικό» καί «ἀλάθητο» δόγμα τοῦ Λένιν!

57. «Εἰσήγηση στό Πέμπτο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ» (Ἰούλιος 1918), *Α*, 27, σελ. 501.
58. Λένιν, *Ἡ νίκη τῶν καντέτων καί τά καθήκοντα τοῦ ἐργατικοῦ κόμματος* (Μάρτιος 1906), *Α*, 12, σελ. 332-333.

59. Λένιν, «Ἡ Σοσιαλδημοκρατία καί ἡ Προσωρινή Ἐπαναστατική Κυβέρνηση» (Ἀπρίλιος 1905), *Α*, 10, σελ. 19.
60. «Ἀπάντηση στήν ἐπερώτηση τῶν ἀριστερῶν ἐσέρων» (Νοέμβριος 1917), *Α*, 26, σελ. 270.
61. «Εἰσήγηση στό Τρίτο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ» (Ἰανουάριος 1918), *τό ἴδιο*, σελ. 451.
62. «Τελικός λόγος στήν ΠΚΕΕ» (Νοέμβριος 1917), *τό ἴδιο*, σελ. 300.
63. «Εἰσήγηση στό Ἕβδομο Συνέδριο τοῦ Κόμματος» (Μάρτιος 1918), *Α*, 27, σελ. 117.
64. «Τελικός λόγος στό Τρίτο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ» (Ἰανουάριος 1918), *Α*, 26, σελ. 458.

Καταπολεμώντας τή γραφειοκρατία

Ἰδιαίτερα ἔντονη ἦταν ἡ ἀπογοήτευση τοῦ Λένιν ὅταν δρέθηκε ὑποχρεωμένος, τό Μάρτιο τοῦ 1919, νά διαπιστώσει ὅτι, σάν ἀποτέλεσμα τοῦ χαμηλοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου τῶν ρωσικῶν μαζῶν, «τά Σοδιέτ, πού εἶναι κατά τό πρόγραμμά τους ὄργανα διακυδέρνησης *ἀπό τόν ἐργαζόμενο λαό*», στήν πραγματικότητα εἶχαν μεταμορφωθεῖ σέ «ὄργανα διακυδέρνησης *γιά τόν ἐργαζόμενο λαό* ἀπό τήν προωθημένη μερίδα τοῦ προλεταριάτου, ὄχι ὅμως κι ἀπό τόν ἐργαζόμενο λαό ὡς σύνολο».[65]

Ἡ μερίδα τῶν ἐργατῶν πού κυδερνοῦσαν ἦταν «ἄμετρα, ἀπίστευτα μικρή». Τοῦτο τό ἐξαιρετικά δύσκολο πρόβλημα, πού ἀντανακλοῦσε τήν παραδοσιακή ρωσική καθυστέρηση, μποροῦσε νά λυθεῖ μόνο μέ «παρατεταμένη ἐκπαίδευση» καί μέ εἰδικά μέτρα «γιά νά στρατολογήσουμε τούς ἐργάτες στήν κυδέρνηση»,[66] καθώς καί «γιά νά ἀναζωογονήσουμε τά Σοδιέτ».[67] Ὁ Λένιν εἶχε ἐπενδύσει μεγάλες ἐλπίδες στήν Ἐργατική καί Ἀγροτική Ἐπιθεώρηση (ΕΑΕ), πού δημιουργήθηκε τό Φεβρουάριο τοῦ 1920: περίμενε ὅτι αὐτή θά ἀνταποκρινόταν στόν κρίσιμο ρόλο νά προσελκύσει σταδιακά ὅλους τούς ἐργάτες καί τούς ἀγρότες στήν «πάλη κατά τοῦ γραφειοκρατισμοῦ καί τῆς διαφθορᾶς στούς σοδιετικούς ὀργανισμούς». Ὅπως σημειώνει ὁ καθηγητής Κάρρ, ποτέ δέν ἀμφιταλαντεύτηκε στήν πεποίθησή του ὅτι ἡ «ἄμεση δημοκρατία» ἦταν τό ἀντίδοτο γιά τήν αὔξουσα συγκέντρωση ἐξουσίας πού συνέβαινε στό σοδιετικό κράτος.[68]

65. «Εἰσήγηση στό Ὄγδοο Συνέδριο τοῦ Κόμματος» (Μάρτιος 1919), *ΔΕ*, ΙΙ/2, σελ. 151. Ἡ ὑπογράμμιση στό πρωτότυπο. Πρβλ. Gordon Leff, στό ἐξαιρετικά ἐπιφανειακό διδλίο του *The Tyranny of Concepts: A Critique of Marxism*, (Λονδίνο 1960), σελ. 192: «Κυδέρνηση γιά τό λαό ἐξακολουθεῖ νά μήν εἶναι κυδέρνηση τοῦ λαοῦ... Γιά τόν Λένιν ἡ διάκριση δέν εἶχε νόημα»!

66. Λένιν, *ὅ.π.*, σελ. 151-2.

Ὅταν ἡ ΕΑΕ δέν ἀποδείχθηκε ἱκανή γιά τό ἔργο αὐτό, ὁ Λένιν πρότεινε νά τήν ἀναδιοργανώσουν καί νά τή συγχωνεύσουν μέ τήν Κεντρική Ἐπιτροπή Ἐλέγχου τοῦ Κόμματος, ὥστε νά συγκροτήσουν ἕναν νέο, ἀνεξάρτητο, ἑνιαῖο ὀργανισμό πού νά ἐλέγχει καί τούς κομματικούς καί τούς κρατικούς ὀργανισμούς.[69] Ταυτόχρονα ἐπιδίωκε νά κάνει τούς μή κομματικούς ἐργάτες καί ἀγρότες νά συμδάλουν μαζικά στήν ἐκκαθάριση τοῦ κόμματος ἀπό «κορδωμένους ἐπίτροπους» καί «γραφειοκράτες»,[70] ἀναγνωρίζοντας ὅτι «γραφειοκρατία ἔχουμε ὄχι μόνο στό κράτος ἀλλά καί στούς κομματικούς ὀργανισμούς».[71]

Καί στίς πιό δύσκολες περιόδους, ὁ Λένιν πήγαινε ὁ ἴδιος νά ἀκούσει τά παράπονα τῶν ἐργατῶν καί τῶν ἀγροτῶν, θεωρώντας ὅτι εἶχε «καθῆκον νά ἀκούει μέ προσοχή κάθε ἐπίκριση γιά τήν κυδέρνηση καί τήν πολιτική της». Σέ μιά τέτοια συνάντηση, τόν Ὀκτώδριο τοῦ 1920, εἶπε στούς παρευρισκόμενους ἀγρότες: «Ἀφῆστε νά ἀκουστοῦν ὅλες οἱ ἐπικρίσεις σας· κρίνετέ μας δέκα φορές αὐστηρότερα – αὐτό εἶναι δικαίωμα καί ὑποχρέωσή σας». Ταυτόχρονα ἐκμεταλλευόταν παρόμοιες εὐκαιρίες γιά νά πεῖ «τή γυμνή ἀλήθεια» γιά τή θέση τῆς χώρας, καί γιά νά ζητήσει συνεργασία ἐναντίον τῶν ἀντεπαναστατικῶν δυνάμεων.[72]

67. Γράμμα στόν Μιασνίκοφ, *Α*, 32, ἀγγλ. ἐκδ., σελ. 508.

68. Κάρρ, *ὅ.π.*, σελ. 300, 302.

69. «Πῶς νά ἀναδιοργανώσουμε τήν ΕΑΕ» (Ἰανουάριος 1923), *ΔΕ*, ΙΙ/2, σελ. 711· «Κάλλιο λιγότερα καί καλύτερα», (Μάρτιος 1923), *τό ἴδιο*, σελ. 720-6. Ὁ χῶρος δέν ἐπιτρέπει νά ὑπεισέλθουμε ἐδῶ σέ θέματα ὅπως ἡ ἐπάρκεια αὐτῶν τῶν προτάσεων. Ἡ πρόθεση, πάντως, θά 'πρεπε νά εἶναι ἀρκετά ἐμφανής.

70. «Ἡ ἐκκαθάριση τοῦ κόμματος» (Σεπτέμδριος 1921), *τό ἴδιο*, σελ. 575.

71. Λένιν, «Κάλιο λιγότερα καί καλύτερα», *τό ἴδιο*, σελ. 725.

Ἡ ἀξία τῆς ἐλεύθερης συζήτησης

Ὁ καθηγητής Schapiro, στό ἔντονα ἀντισοβιετικό βιβλίο του *Ἡ καταγωγή τοῦ κομμουνιστικοῦ δεσποτισμοῦ*, γράφοντας γιά τή νομιμοποίηση τῶν μενσεβίκων καί τῶν ἐσέρων στά τέλη τοῦ 1918 καί τίς ἀρχές τοῦ 1919, θά παραδεχθεῖ μεμψίμοιρα: «Σέ κάποιο μικρό βαθμό ἡ παραχώρηση πού ἔκαναν οἱ μπολσεβίκοι ὀφειλόταν πιθανῶς στά ὑπολείμματα τῆς πίστης στήν ἀξία τῆς ἐλεύθερης συζήτησης πού διατήρησαν γιά μερικά χρόνια ὁρισμένες μερίδες τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος».[73] Ἀπό τήν ἴδια «πίστη» θά ξεκινήσει καί τό διάταγμα τῆς ΚΕΕ πού, τό Νοέμβριο τοῦ 1919, πρόβλεπε ὅτι στό Συνέδριο τῶν Σοβιέτ θά ἐκπροσωποῦνται (μέ συμβουλευτική ψῆφο) «ὅλα τά κόμματα πού ἔχουν πάρει ἀπόφαση νά κινητοποιήσουν τά μέλη τους γιά τήν ὑπεράσπιση τῆς Σοβιετικῆς Δημοκρατίας».[74] Αὐτό ἔδωσε τή δυνατότητα στούς ἡγέτες κομμάτων, ὅπως οἱ μενσεβίκοι καί οἱ ἐσέροι, πού δέν εἶχαν καταφέρει νά ἀναδείξουν κανέναν ἐκπρόσωπο, νά μποροῦν νά μιλοῦν δημόσια καί νά εἰσηγοῦνται ψηφίσματα μέ ἀντιπολιτευτικό πρός τήν κυβέρνηση περιεχόμενο.[75] Ὅταν τόν ρώτησαν ποιός ὁ λόγος νά ἐπιτρέπονται παρόμοιες ἐχθρικές ἐκδηλώσεις, ὁ Λένιν ἐξήγησε ὅτι ἦταν πολύ χρήσιμο νά λαβαίνει τό κοινό γνώση τῆς πολιτικῆς τῶν κομμάτων αὐτῶν, καί νά ἐξετάζει ἀναλυτικά τίς ἐπιπτώσεις της.[76] Ὁ Λένιν προτιμοῦσε νά ἔρχεται ἀνοιχτά σέ ἀντίθεση μαζί τους καί νά ἀνατρέπει τά ἐπιχειρήματά τους μέ τή βία τῆς λογικῆς, παρά μέ τή λογική τῆς βίας.[77]

Στά τέλη τῆς ζωῆς του, ὅταν τό μονοκομματικό σύστημα εἶχε πιά ἐπικρατήσει στή Ρωσία, ὁ Λένιν ποτέ δέν ἐπιδίωξε νά τό δικαιώσει ὡς κανονικό χαρακτηριστικό τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου. Ἀντίθετα, τό 1922, στό σκελετό ἑνός ἀνολοκλήρωτου ἄρθρου μέ τίτλο «Σημειώσεις ἑνός δημοσιολόγου», τόν βρίσκουμε νά θέτει τό ζήτημα τῆς ἐκ νέου νομιμοποίησης τῶν μενσεβίκων.[78] Ἀκόμα κι ὁ Ζηνόβιεφ, πού τήν ἐποχή ἐκείνη ἀρεσκόταν περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλον κομμουνιστή ἡγέτη νά ἀναφέρεται στό «μονοπώλιο τῆς νομιμό-

72. Τελικές παρατηρήσεις σέ Συνδιάσκεψη (Ὀκτώβριος 1920), *Α*, 31, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 334, 337-8.

73. L. Schapiro *The Origin of the Communist Autocracy*, Λονδίνο 1956, σελ. 197. Ἡ δήλωση αὐτή ἀντικρούει, περίεργα, τή θέση πού πρόβαλε ἀλλοῦ ὁ καθηγητής Schapiro, ὅτι δηλαδή οἱ «ὑποσχέσεις» πού ἔδινε ὁ Λένιν γιά ἐλεύθερη συζήτηση λίγο πρίν ἀπό τήν Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση ἦταν μιά «ἄσκηση δημαγωγίας» πού «κανένας ἐκτός ἀπό τά πιό ἀφελή μέλη τοῦ κόμματος δέν θά μποροῦσε νά τήν εἶχε πάρει... πολύ στά σοβαρά» (L. Schapiro, «Putting the Lid on Lenenism», *ὅ.π.*, σελ. 181). Στήν πραγματικότητα ὁ Λένιν ἦταν ἐκεῖνος πού εὐνοοῦσε τή «νομιμοποίηση» τῶν μενσεβίκων καί τῶν ἐσέρων στά 1918-19, ἀντιμετωπίζοντας μάλιστα κάμποση ἀντίδραση μέσα στό ἴδιο τό κόμμα του!

74. *Sobranie Uzakoneniy*, 1919, ἀρ. 557, σελ. 597. Τό διάταγμα ἀναφέρει ὀνομαστικά ἐννέα κόμματα ἐκτός τῶν μπολσεβίκων, καί προσθέτει «κλπ.» στό τέλος τοῦ καταλόγου.

75. Αὐτό ἴσχυσε μέχρι τό Δεκέμβριο τοῦ 1922. Στό Δέκατο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ, πού ἔγινε τότε, παρόντες ἦταν πάντως μόνο τέσσερις ἐκπρόσωποι ἄλλων κομμάτων: δύο ἀπό τό Σιωνιστικό Σοσιαλιστικό Κόμμα, ἕνας ἀναρχικός καί ἕνας Σοσιαλφεντεραλιστής τοῦ Καυκάσου (Gimpelson, *ὅ.π.*, σελ. 30).

76. Ἀπάντηση σέ συζήτηση (Δεκέμβριος 1920), *Α*, 31, σελ. 519.

77. Βλέπε A. Mikoyan, στό *Labour Monthly*, Μάρτιος 1970, σελ. 131-3, ὅπου περιγράφει μιά τέτοια συζήτηση ἀνάμεσα στόν Λένιν καί τήν ἀντιπολίτευση στό Ἕβδομο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ τό Δεκέμβριο τοῦ 1919. (Πρβλ. Λένιν, Τελικός λόγος, Δεκέμβριος 1919, *Α*, 30, σελ. 219-29). Πάντως ὁ σύντροφος Μικογιάν σφάλλει ὅταν λέει ὅτι αὐτή ἦταν «ἡ τελευταία μάχη πού ἔδωσαν ὁ Λένιν καί οἱ κομμουνιστές μέ τούς μενσεβίκους καί τά ὑπολείμματα τῶν δεξιῶν ὀππουρτουνιστικῶν κομμάτων» (σελ. 132). Τόν Δεκέμβριο τοῦ 1920, στό Ὄγδοο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ, οἱ μενσεβίκοι καί οἱ ἐσέροι εἰσηγήθηκαν ψηφίσματα, ἔβαλαν κατά τῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς καί ὁ Λένιν τούς ἀπάντησε. (Λένιν, Ἀπάντηση σέ συζήτηση, *Α*, 31, ἀγγλ. ἔκδ., σελ. 519-524).

78. Λένιν *Polnoe Sobranie Sochineniy*, 44, σελ. 506.

τητας» τοῦ Κόμματος, στήν εἰσήγησή του στό Ἑνδέκατο Συνέδριο τῶν μπολσεβίκων (1922) δέν τό ἀνάγει σέ πάγιο χαρακτηριστικό τοῦ σοβιετικοῦ κράτους· τό θεωρεῖ ἁπλῶς «φαινόμενο (πού) θά διαρκέσει γιά ὁρισμένα χρόνια ἀκόμα».[79]

Καί μόνο ἀρκετά χρόνια μετά τό θάνατο τοῦ Λένιν ἀνακήρυξε ὁ Στάλιν τό μονοκομματικό σύστημα ἀναγκαῖο χαρακτηριστικό τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἐλπίζουμε ὅτι τό παρόν κείμενο ἔδειξε πόσο λίγο ἡ θεωρία αὐτή τοῦ Στάλιν – καί, πολύ περισσότερο, τά βάρβαρα μέτρα του πού σκόπευαν νά ἐξαλείψουν κάθε διαφωνία καί ἐντός καί ἐκτός κόμματος – μπορεῖ νά διεκδικεῖ τή μαρξιστική ἰδιότητα. Ἐφιστώντας τήν προσοχή στό βαθύτατα δημοκρατικό χαρακτήρα τῶν ἀπόψεων τοῦ Μάρξ καί τοῦ Λένιν, καθώς καί στά πλουραλιστικά στοιχεῖα πού ἐμπεριέχουν, τό κείμενο αὐτό ἀποπειράθηκε συνάμα νά καταδείξει ὅτι ὁποιαδήποτε ἐλιτιστική ἤ πατερναλιστική ἑρμηνεία τοῦ μαρξισμοῦ εἶναι διαστροφή τῆς ἴδιας του τῆς οὐσίας.

79. *XI. S'ezd R.K.P. (B)* σελ. 391-392.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Βολοντάρσκι, Β. (Γκολνστάιν, Μοϊσέι Μάρκοβιτς) (1891-1918) μπολσεβίκος ἀπό τό 1917. Ἐπίτροπος τοῦ Λαοῦ γιά τόν Τύπο καί τήν Προπαγάνδα, δολοφονεῖται ἀπό ἀριστερούς ἐσέρους στίς 20.6.18.

Βράνγκελ, Π.Ν. (1878-1928) Λευκοφρουρός στρατηγός, ἡγέτης τῶν ἀντεπαναστατῶν στό νότο, μετά τήν ἥττα τους φεύγει στό ἐξωτερικό τό Νοέμβριο τοῦ 1920.

Ζινόβιεφ, Γκριγκόρι Γιεφσέγιεβιτς (Ραντομίσλσκι) (1883-1936) στό Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα ἀπό τό 1901, μπολσεβίκος, μέλος τοῦ ΠΓ, πρόεδρος τοῦ Σοβιέτ τῆς Πετρούπολης, πρόεδρος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνοῦς, διαγράφεται δύο φορές ἀπό τό κόμμα (1927-28, 1932-33), διαγράφεται ἐκ νέου τό 1934, δικάζεται στίς δίκες τῆς Μόσχας (1936) καί ἐκτελεῖται.

Καλέντιν, Ἀλεξέι Μαξίμοβιτς (1861-1918) τσαρικός στρατηγός, ἡγεῖται τῆς ἀντεπανάστασης ἐπικεφαλῆς τῶν Κοζάκων τοῦ Ντόν, ἐκ τῶν ἱδρυτῶν τοῦ Ἐθελοντικοῦ Στρατοῦ τῶν Λευκοφρουρῶν.

Κάμενεφ, Λέβ Μπορίσεβιτς (Ρόζενφελντ) (1883-1936) μέλος τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ Κόμματος τῆς Ρωσίας ἀπό τό 1901, μέλος τοῦ ΠΓ, Πρόεδρος τοῦ Σοβιέτ τῆς Μόσχας, δεύτερος πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῶν Ἐπιτρόπων τοῦ Λαοῦ, πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου Ἐργασίας καί Ἀμύνης, διαγράφεται ὅπως καί ὁ Ζινόβιεφ τό 1927, τό 1932 καί τό 1934, δικάζεται στίς δίκες τῆς Μόσχας (1936) καί ἐκτελεῖται.

Κάουτσκι, Κάρλ (1854-1938) ἐπιφανής Γερμανός σοσιαλδημοκράτης, ἡγέτης καί θεωρητικός τῆς Δεύτερης Διεθνοῦς, ἐκδότης τῆς *Νόιε Τσάιτ* (1883-1917).

Κερένσκι, Ἀλεξάντρ Φιοντόροβιτς (1881-1970) ἡγέτης τῶν σοσιαλεπαναστατῶν, ἐπικεφαλῆς τῆς Προσωρινῆς Κυβέρνησης τό 1917, ἀντίπαλος τῆς Ἐπανάστασης, φεύγει στό ἐξωτερικό τό 1918.

Κολτσάκ, Ἀλεξάντρ Βασίλιεβιτς (1873-1920) τσαρικός ναύαρχος, ἡγέτης τῶν ἀντεπαναστατικῶν δυνάμεων, μέ τήν ὑποστήριξη τῶν ἰμπεριαλιστικῶν δυνάμεων ἀνακηρύσσεται μετά τήν Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση ἀνώτατος ἄρχων τῆς Ρωσίας καί ἡγεῖται κυβερνήσεων στά Οὐράλια καί τή Σιβηρία.

Κορνίλοφ, Λάβρ Γκεόργκιεβιτς (1870-1918) στρατηγός τοῦ τσαρικοῦ στρατοῦ, ἡγεῖται ἀντεπαναστατικῆς ἐξέγερσης τόν Αὔγουστο τοῦ 1917.

Κράσνοφ, Πιότρ Νικολάγιεβιτς (1869-1947) τσαρικός στρατηγός, ἐπικεφαλῆς τῶν ἀντεπαναστατικῶν δυνάμεων στόν Ντόν τό 1918-19, διαφεύγει ἀργότερα στή Γερμανία, συλλαμβάνεται στό τέλος τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου καί ἐκτελεῖται τό 1947.

Λίμπερ, Μιχαήλ Ἰσάκοβιτς (Γκόλντμαν) (1880-1932) μενσεβίκος ἡγέτης.

Μάρτοφ, Λ. (Τσέντερμπαουμ, Γιούρι Ὀσίποβιτς) (1873-1923) παλιός σοσιαλδημοκράτης, ἀπό τό 1900 στή σύνταξη τῆς *Ἴσκρα*, ἀπό τό Δεύτερο Συνέδριο τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ Κόμματος τῆς Ρωσίας (1903) ἡγέτης τῶν μενσεβίκων, ἐκπατρίζεται τό 1920.

Μάχνο, Νέστορ ἀναρχικός, ἐπικεφαλῆς ἀγροτικοῦ ἀντάρτικου στήν Οὐκρανία, συγκρούεται μέ τίς δυνάμεις τῶν Λευκῶν ἀλλά καί μέ τόν Κόκκινο Στρατό, γιά ἕνα διάστημα συμπράττει μέ τόν τελευταῖο κατά τοῦ Βράνγκελ, ὁ στρατός του διαλύεται ἀπό τόν Κόκκινο Στρατό τό 1921, διαφεύγει στή Ρουμανία, πεθαίνει στό Παρίσι τό 1929.

Μικογιάν, Ἀναστάς Ι. (1895-1978) Ρῶσος πολιτικός, μέλος τοῦ Μπολσεβίκικου Κόμματος ἀπό τό 1915, ὑπουργός ἀπό τό 1926 ἕως τό 1955, ἀντιπρόεδρος τῆς σοβιετικῆς κυβέρνησης ἐπί Χρουστσώφ, πρόεδρος τοῦ Ἀνώτατου Σοβιέτ (1964), ἀπαλλάσσεται τῶν καθηκόντων του τό 1965.

Μίρμπαχ, Βίλχελμ φόν (1871-1918) γερμανός διπλωμάτης καί πρεσβευτής στή Ρωσία, μέλος τῆς γερμανικῆς ἀντιπροσωπείας στή Συνθήκη τοῦ Μπρέστ, δολοφονεῖται στίς 6.7.18 ἀπό ἀριστερούς ἐσέρους.

Μπακούνιν, Μιχαήλ Ἀλεξάντροβιτς (1814-1876) Ρῶσος ἐπαναστάτης, θεωρητικός τοῦ ἀναρχισμοῦ, συμμετέχει στήν Ἐπανάσταση τοῦ 1848 στή Γερμανία, ἀντίπαλος τῶν μαρξιστῶν στήν Πρώτη Διεθνή, διαγράφεται στό Συνέδριο τῆς Χάγης τό 1872.

Μπέμπελ, Αὔγουστος (1840-1913) ἐξέχουσα μορφή τοῦ γερμανικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἐκ τῶν ἡγετῶν τῆς Δεύτερης Διεθνοῦς, μέλος τῆς Πρώτης Διεθνοῦς, τό 1869 ἱδρύει μέ τόν Βίλχελμ Λίμπκνεχτ τό Γερμανικό Σοσιαλδημοκρατικό Ἐργατικό Κόμμα (Ἀϊζεναχικοί), ἐκλέγεται ἐπανειλημμένα βουλευτής στό Ράιχσταγκ.

Μπιελομπορόντοφ, Α. Γκ. παλιός μπολσεβίκος, φυλακίζεται ἐπί Στάλιν.

Μπλανκί, Λουδοβίκος Αὔγουστος(1805-1881) Γάλλος ἐπαναστάτης, ὀργανώνει μυστικές ἑταιρείες, πρεσβεύει τήν ἀνατροπή τοῦ καθεστῶτος ἀπό συνωμοτικές μειοψηφίες, παίρνει μέρος στίς ἐπαναστάσεις τοῦ 1830 καί 1848, φυλακίζεται ἐπανειλημμένα.

Μπλόχ, Γιόζεφ (1871-1936) Γερμανός σοσιαλδημοκράτης

Μπόλτε, Φρειδερίκος ἡγέτης τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος στήν Ἀμερική, μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Πρώτης Διεθνοῦς

Μπουχάριν, Νικολάι Ἰβάνοβιτς (1888-1938) ἐξέχουσα μορφή τοῦ μπολσεβίκικου κόμματος, ἀπό τούς σπουδαιότερους θεωρητικούς του, μέλος ἀπό τό 1906, μέλος τοῦ ΠΓ καί τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Διεθνοῦς, ἀργότερα πρόεδρός της, ἐκδότης τῆς *Πράβδα*. Ὁ Μπουχάριν, ὁ βενιαμίν τῆς παλιᾶς φρουρᾶς τῶν μπολσεβίκων ἡγετῶν, διαγράφεται τό 1927 γιά μερικά χρόνια, διαγράφεται ξανά τό 1937, δικάζεται στίς δίκες τῆς Μόσχας (1938) καί ἐκτελεῖται.

Ντάν, Φιοντόρ Ἰβάνοβιτς (Γκούρβιτς) (1871-1947) μενσεβίκος ἡγέτης, μετά τόν Φλεβάρη μέλος τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Σοβιέτ τῆς Πετρούπολης, μέλος τοῦ Προεδρείου τῆς ΠΚΕΕ, ἐξορίζεται ἀπό τή Σοβιετική Ἕνωση τό 1922.

Ντενίκιν, Ἀντόν Ἰβάνοβιτς (1872-1947) τσαρικός στρατηγός, ἡγέτης τῶν Λευκοφρουρῶν στόν ἐμφύλιο πό-

λεμο (1918-1920), γενικός διοικητής τῶν ἀντισοβιετικῶν ἔνοπλων δυνάμεων στό νότο, μετά τή νίκη τοῦ Κόκκινου Στρατοῦ φεύγει στό ἐξωτερικό (1920).

Οὐρίτσκι, Μιχαήλ Σολομόνοβιτς μπολσεβίκος, μέλος τῆς ΚΕ, δολοφονεῖται στίς 30.8.18 ἀπό ἀριστερούς ἐσέρους.

Πάρβους (Γκέλφαντ, Α.Λ.) (1869-1924) ἐργάστηκε σέ σοσιαλδημοκρατικές ὀργανώσεις στή Γερμανία στίς ἀρχές τοῦ αἰώνα, τό 1903 τάσσεται μέ τούς μενσεβίκους, ἀποσύρεται ἀργότερα ἀπό τό σοσιαλδημοκρατικό κίνημα. Στόν Πάρβους ὀφείλεται ἡ θέση γιά τή «διαρκή ἐπανάσταση» πού δανείζεται ἀργότερα ὁ Τρότσκι.

Πλεχάνωφ, Γκιόργκι Βαλεντίνοβιτς (1856-1918) ἐξέχουσα φυσιογνωμία τοῦ ρωσικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, θεωρητικός καί προπαγανδιστής τοῦ μαρξισμοῦ στή Ρωσία, ἱδρύει μέ ἄλλους στή Γενεύη τό 1883 τήν ὁμάδα «᾿Απελευθέρωση τῆς ᾿Εργασίας», προσχωρεῖ ἀργότερα στούς μενσεβίκους.

Προσιάν, Ρ.Π. ἀριστερός ἐσέρος, παίρνει μέρος στήν ἐξέγερση τῆς Μόσχας τό 1918, καταδικάζεται σέ τριετή φυλάκιση, ἀποδρᾶ, πεθαίνει τόν ἴδιο χρόνο σέ νοσοκομεῖο. Στή νεκρολογία του ὁ Λένιν θά πεῖ: «ὁ σύντροφος Προσιάν ἔκανε περισσότερα πρίν ἀπό τόν ᾿Ιούλιο τοῦ 1918 γιά νά ἐνισχύσει τό σοβιετικό καθεστώς ἀπ' ὅ,τι τόν ᾿Ιούλιο τοῦ 1918 γιά νά τό βλάψει».

Προυντόν, Πιέρ-Ζοζέφ (1809-1865) Γάλλος θεωρητικός τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, σφοδρός πολέμιος τοῦ Μάρξ, ἀντιπρόσωπος στή Συντακτική Συνέλευση τό 1848.

Ράντεκ, Κάρλ Μπερνάρντοβιτς (1885-1939 ἤ 1940) ἡγετικό στέλεχος τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος, ἀπ' τίς ἀρχές τοῦ αἰώνα (1903) στό σοσιαλδημοκρατικό κίνημα στήν Πολωνία καί τή Γερμανία, μέλος τῶν μπολσεβίκων τό 1917, γραμματέας τῆς ᾿Εκτελεστικῆς ᾿Επιτροπῆς τῆς Κομιντέρν, διαγράφεται ἀπό τό κόμμα τό 1927 (μέχρι τό 1930), διαγράφεται ἐκ νέου τό 1936, δικάζεται καί καταδικάζεται στίς δίκες τῆς Μόσχας (1937), πεθαίνει σέ στρατόπεδο.

Ριαζάνοφ, Δαυίδ Μπρόσοβιτς (1870-1938) Ρῶσος σοσιαλδημοκράτης, μελετητής, σχολιαστής καί ἐκδότης τῶν ἔργων τοῦ Μάρξ, διευθυντής τοῦ ᾿Ινστιτούτου Μάρξ – Λένιν, συνδικαλιστικό στέλεχος, διαγράφεται τό 1931, δικάζεται καί ἐξορίζεται.

Σβερντλόφ, ᾿Ιάκοβ Μιχαήλοβιτς παλιός μπολσεβίκος, στήν ΚΕ ἀπό τό 1912, πρόεδρος τῆς ΠΚΕΕ τῶν Σοβιέτ, πεθαίνει τό 1918.

Σλιαπνίκοφ ᾿Αλεξάντρ Γαβρίλοβιτς (1885-1937) μέλος τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ Κόμματος ἀπό τό 1902, τό 1920-22 ἡγέτης τῆς «᾿Εργατικῆς ᾿Αντιπολίτευσης», Λαϊκός ᾿Επίτροπος ᾿Εργασίας, διαγράφεται τό 1933, φυλακίζεται τό 1935, πεθαίνει στή φυλακή δύο χρόνια μετά.

Σμίλγκα, ᾿Ιβάν Τ. (1892-1937) ἀπό τούς νεώτερους μπολσεβίκους ἡγέτες, ἀπό τόν ᾿Απρίλιο τοῦ 1917 στήν ΚΕ, πρόεδρος τοῦ Σοβιέτ στή Φινλανδία, γραμματέας τοῦ ᾿Ανώτατου Οἰκονομικοῦ Συμβουλίου τῆς ΕΣΣΔ, διαγράφεται τό 1927, μετά διετή ἐπανένταξη στό κόμμα διαγράφεται ἐκ νέου τό 1932, καταδικάζεται καί ἐξαφανίζεται σέ στρατόπεδο συγκέντρωσης. Πέθανε μᾶλλον τό 1937.

Σμίτ, Κόνραντ (1863-1932) Γερμανός οἰκονομολόγος καί φιλόσοφος.

Σπιριντόνοβα, Μαρία Α. (γεν. 1889) ἱδρύτρια καί ἡγετικό στέλεχος τοῦ κόμματος τῶν ᾿Αριστερῶν ᾿Εσέρων, μετά τόν ᾿Οκτώβρη μέλος τῆς ΠΚΕΕ τῶν Σοβιέτ, παίρνει μέρος τό 1918 στήν ἐξέγερση τῆς Μόσχας, ἀποσύρεται ἀργότερα ἀπό τήν πολιτική.

Στάσοβα, ῞Ελενα Ντ. μέλος τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος ἀπό τό 1898, γραμματέας τῆς ΚΕ τῶν μπολσεβίκων τό 1917-1920, πεθαίνει τό 1967 σέ ἡλικία 93 ἐτῶν καί ἐνταφιάζεται μέ τιμές στό τεῖχος τοῦ Κρεμλίνου.

Τκατσόφ, Πιότρ Ν. (1844-1885) Ρῶσος συγγραφέας, ναρόντνικος.

Τρίερ, Γκέρσον (γεν. 1851), Δανός σοσιαλδημοκράτης, ἡγέτης τῆς ἐπαναστατικῆς μειοψηφίας στό κόμμα τῆς χώρας του.

Τσερνόφ, Βίκτορ Μιχαήλοβιτς (1876-1952) ἡγέτης καί θεωρητικός τῶν ἐσέρων, ὑπουργός τῆς Προσωρινῆς Κυβέρνησης τοῦ 1917 (Μάιος-Ἰούλιος), ἀντίπαλος τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης, ἐκπατρίστηκε τό 1920.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ

«Δημοκρατικοί Συγκεντρωτιστές» μικρή ἀντιπολιτευτική ὁμάδα στά πλαίσια τοῦ ΚΚΡ, ἐμφανίζεται τό 1920 μέ τό 9ο Συνέδριο τοῦ Κόμματος (Ὀσίνσκι, Β. Σμιρνόφ, Σαπρόνοφ), διαλύεται τόν ἑπόμενο χρόνο.

Ἕνωση τῶν Κομμουνιστῶν ἡ πρώτη παγκόσμια ἐπαναστατική ὀργάνωση τοῦ προλεταριάτου, ἱδρύεται τόν Ἰούνιο τοῦ 1847 στό συνέδριο τῆς γερμανικῆς μυστικῆς ἑταιρίας «Ἡ Ἕνωση τῶν Δικαίων», στήν ὁποία ἀνήκουν ὁ Μάρξ καί ὁ Ἔνγκελς. Μέ ὑπόδειξη τοῦ Συνεδρίου τῆς Ἕνωσης τῶν Κομμουνιστῶν (Λονδίνο, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1847) οἱ Μάρξ καί Ἔνγκελς συγγράφουν τό πρόγραμμά της, τό *Μανιφέστο τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος* (Φεβρουάριος 1848). Ἡ Ἕνωση διαλύεται τό Νοέμβριο τοῦ 1852.

«Ἐργατική Ἀντιπολίτευση» ἀντιπολιτευτική ὁμάδα στά πλαίσια τοῦ ΚΚΡ πού προκύπτει ἀπό τήν ἐπέκταση τῶν θέσεων τῶν «Δημοκρατικῶν Συγκεντρωτιστῶν» (τέλη 1920 – ἀρχές 1921), ἡγέτες της οἱ Σλιαπνίκοφ, Ἀλεξάνδρα Κολλοντάι κ.ἄ., ἡ ὁμάδα ἡττᾶται στό 10ο Συνέδριο τοῦ Κόμματος 1921.

Ἐργατική καί Ἀγροτική Ἐπιθεώρηση (Ραμπκρίν) ἱδρύεται τό Φεβρουάριο τοῦ 1920 γιά νά ἀσκεῖ ἔλεγχο στή διοίκηση τοῦ κράτους, διευθύνεται ἀπό τόν Στάλιν.

Ἐσέροι (ἀπό τά ἀρχικά SR: *σοσιαλεπαναστάτες*) συνεχιστές τῶν ναρόντνικων, ἀρχικά τό ἐπαναστατικό κόμμα τῆς ἀγροτιᾶς, τό 1917 χωρίζεται σέ ἀριστερούς καί δεξιούς ἐσέρους. Οἱ πρῶτοι συμμετέχουν στήν κυβέρνηση μετά τόν Ὀκτώβρη, διαφωνοῦν μέ τή Συνθήκη τοῦ Μπρέστ καί ἀποχωροῦν τόν Μάρτιο τοῦ 1918, στρέφονται πρός τήν τρομοκρατία καί ὀργανώνουν τήν ἐξέγερση τῆς Μόσχας (Ἰούλιος 1918). Οἱ δεξιοί ἐσέροι συμπορεύονται μέ τούς μενσεβίκους. Οἱ ἐσέροι διαλύονται περί τό 1922-23.

Καντέτοι ἤ Καντέ (ἀπό τά ἀρχικά KD : *συνταγματικό δημοκρατικό*) τό βασικό ἀστικό κόμμα, σχηματίζει μετά τό Φλεβάρη τήν πρώτη Προσωρική Κυβέρνηση πού ἀνατρέπεται τόν Ἀπρίλη. Στά τέλη τοῦ 1917 οἱ καντέτοι ὑποστηρίζουν ἀνοιχτά τόν Καλέντιν καί τίθενται ἐκτός νόμου ἀπό τίς σοβιετικές ἀρχές ὡς «κόμμα τῶν ἐχθρῶν τοῦ λαοῦ», ἐφημερίδες τους ὅμως ἐξακολουθοῦν νά κυκλοφοροῦν. Τά τελευταῖα ἀστικά ἔντυπα διακόπτουν τήν ἔκδοσή τους τό 1922.

Κεντρική Ἐπιτροπή Ἐλέγχου ἱδρύεται τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1920 μαζί μέ τοπικές ὑποεπιτροπές. Σ' αὐτές μποροῦν νά προσφεύγουν τά κομματικά μέλη γιά ἀποφάσεις τοῦ διοικητικοῦ μηχανισμοῦ πού θεωροῦν αὐθαίρετες, πράγμα πού ἰσχύει μέχρι τό 1922 (11ο Συνέδριο). Τότε οἱ ἐπιτροπές αὐτές ἐνσωματώνονται στόν διοικητικό μηχανισμό τοῦ κόμματος.

Μενσεβίκοι προῆλθαν ἀπό τή διάσπαση τοῦ Ρωσικοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος τό 1903. Μετά τόν Φλεβάρη ἀρνοῦνται νά ἀναγνωρίσουν τήν ἐξουσία τῶν Σοβιέτ, ἀπορρίπτουν τίς προτάσεις τῶν μπολσεβίκων νά σχηματίσουν ἀπό κοινοῦ κυβέρνηση, διαλύονται τελικά περί τό 1922-23.

Μπούντ (Γενική Ἕνωση Ἑβραίων Ἐργατῶν Λιθουανίας, Πολωνίας καί Ρωσίας) ὀργάνωση ἑβραίων βιοτεχνῶν καί ἐργατῶν ἀπό τίς δυτικές περιοχές τῆς Ρωσίας, ἱδρύεται στή Βίλνα τό 1897 ἀπό συνέδριο ἑβραϊκῶν σοσιαλδημοκρατικῶν ὁμάδων. Συμμετέχει στό ΡΣΔΕΚ ἀπό τό Πρῶτο του Συνέδριο (1898), ἀποχωρεῖ στό ἑπόμενο συνέδριο καί ἐπανέρχεται τό 1906 μέ τό Τέταρτο (Ἑνωτικό) Συνέδριο. Ἡ Μπούντ ἦταν ἀντίθετη μέ τούς μπολσεβίκους στίς ἐσωκομματικές συγκρούσεις ἐκείνων τῶν ἐτῶν.

Μπρέστ Λιτόφσκ (Συνθήκη) ὑπογράφεται στίς 3 Μαρτίου τοῦ 1918 μεταξύ Γερμανῶν καί Σοβιετικῶν γιά τή λήξη τοῦ πολέμου μέ πρωτοβουλία τοῦ Λένιν. Διαιρεῖ τούς Μπολσεβίκους, πολλοί ἀπό τοὺς ὁποίους ἐπέμεναν στήν συνέχιση τοῦ πολέμου.

Ναρόντνικοι ὄνομα πού προέρχεται ἀπό τή μυστική ποπουλιστική ὀργάνωση Ναρόντναγια Βόλια (Θέληση τοῦ Λαοῦ) πού ἱδρύεται τό 1879 καί ἀποδεκατίζεται μετά τή δολοφονία τοῦ Τσάρου Ἀλέξανδρου ΙΙ (1881). Τό κίνημα τῶν ναρόντνικων στόχο του ἔχει τήν ἀγροτική ἐπανάσταση, ἀργότερα ὅμως στρέφεται πρός τήν τρομοκρατική δράση.

Πανρωσική Κεντρική Ἐκτελεστική Ἐπιτροπή τῶν Σοβιέτ (ΠΚΕΕ ἤ ΚΕΕ) ἱδρύεται στίς 3 Ἰουνίου 1917 στό Πρῶτο Συνέδριο τῶν Σοβιέτ καί ἐλέγχεται στήν πρώτη φάση ἀπό τούς ἐσέρους. Ἀπό νομική ἄποψη εἶναι τό ἀνώτατο ὄργανο τῆς ἐξουσίας, ἡ ἰσχύς της βαίνει ὅμως μειούμενη πρός ὄφελος τοῦ Σοβναρκόμ, στό ὁποῖο συγκεντρώνεται ἡ κυβερνητική ἐξουσία.

Συμβούλιο τῶν Ἐπιτρόπων τοῦ Λαοῦ (Σοβναρκόμ) ἱδρύεται ἀπό τό Πανρωσικό Συνέδριο τῶν Σοβιέτ Ἐργατῶν καί Στρατιωτῶν τό βράδυ τῆς 25.10.1917, καί παίζει τό ρόλο κυβέρνησης. Μέχρι τό θάνατό του ὁ Λένιν εἶναι πρόεδρός του.

Τσεκά ἡ Ἔκτακτη Ἐπιτροπή γιά τήν Καταπολέμηση τῆς Ἀντεπανάστασης καί τῶν Δολιοφθορῶν πού δημιουργεῖται στίς 9.7.17. Τό 1922 ἀντικαθίσταται ἀπό τήν πολιτική ἀστυνομία, γνωστή μέ τό ὄνομα GPU, μετονομάζεται σέ OGPU (1923-34) καί ἀργότερα ὑπάγεται στό Ἐπιτροπάτο τῶν Ἐσωτερικῶν (NKVD). Πρῶτος πρόεδρος τῆς Τσεκά ἦταν ὁ Ντζερζίνσκι.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τό βιβλίο τοῦ Μόντυ Τζόνστοουν εἶναι μιά συνοπτική ἱστορική ἔκθεση. Ὁ συγγραφέας, ἀφοῦ ἀναζητήσει πρῶτα τίς σχετικές μέ τό ἀντικείμενο ἀπόψεις τοῦ Μάρξ καί τοῦ Ἔνγκελς στά πολιτικά καί θεωρητικά τους κείμενα, παραθέτει τίς δηλώσεις τοῦ Λένιν γιά τή δημοκρατία καί τήν ἐλευθεροτυπία, τά ἀστικά καί τά ἄλλα κόμματα, τίς πολιτικές ἐλευθερίες καί τίς ἐκλογές, καί τίς ἐντάσσει ταυτόχρονα στήν πρακτική του καί τό ἱστορικό τους πλαίσιο. Μέ ὅλα αὐτά, ὁ συγγραφέας δέν ἐπιδιώκει νά παραστήσει ὅτι ὁ λενινισμός ἔχει «κλείσει» τά σχετικά ζητήματα. Κάθε ἄλλο. Κεντρική του ἐπιδίωξη εἶναι νά ἀνοιχτοῦν νέοι ὁρίζοντες προβληματικῆς πάνω σέ παλαιά ζητήματα. Ἔτσι ξαναθυμίζει – ἀφοῦ αὐτό ἐξακολουθεῖ δυστυχῶς νά εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητο – ὅτι οἱ κομμουνιστές δέν μποροῦν νά μιλοῦν σήμερα περί δημοκρατίας περνώντας πάνω ἀπό τό κεφάλι τοῦ Λένιν.

Τό ζήτημα τῶν πολιτικῶν κομμάτων, τοῦ μονοκομματικοῦ συστήματος καί γενικότερα τῆς δημοκρατίας στό σοσιαλισμό, βρίσκεται στήν καρδιά τῶν συζητήσεων μεταξύ τῶν μαρξιστῶν καί τῶν ἄλλων, ἀλλά καί ἀνάμεσα στούς μαρξιστές. Ἕνα τέτοιο ζήτημα δέν πηγαίνει μόνο του: ἀντιμετωπίζοντάς το, εἶναι ὑποχρεωμένος νά ρίξει κανείς στό τραπέζι τό σοσιαλισμό του. Καί τό μαρξισμό του.